

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Tereza Noemi Havlíčková

Pěstounská rodina z hlediska biologických dětí

Foster family in view of biological children

Praha, 2014

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Lenka Šulová, CSc.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala zejména své vedoucí práce Prof. PhDr. Lence Šulové, Csc. za její vedení a cenné rady.

Dále děkuji všem neziskovým organizacím, odborům sociálně právní ochrany dětí i všem jednotlivcům, kteří mi pomohli se sběrem dat. Obzvláště pak děkuji těm, kteří mi vyplnili dotazník nebo souhlasili s poskytnutím rozhovoru.

V neposlední řadě děkuji své matce, která ve mně vzbudila zájem o toto téma, tím že přijala do pěstounské péče čtyři děti. Také děkuji všem svým pěstounským sourozencům, bez nichž by mě nenapadlo se tímto tématem zabývat.

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.“

V Praze, dne 1. 4. 2014

Tereza Noemi Havlíčková

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá tématem dlouhodobé pěstounské péče, konkrétně pak zkušeností biologických dětí z pěstounských rodin. Podává přehled o fungování náhradní rodinné péče v ČR a specifikách pěstounských rodin. Popisuje, jak vlastní děti pěstounských rodičů prožívají období před příchodem dítěte do rodiny, jaké jsou jejich pocity a reakce po příchodu pěstounských sourozenců, jak se změní jejich role v rodině, jak se utvářejí jejich vztahy a jak zpětně vnímají rozhodnutí svých rodičů.

Na teoretickou část navazuje část empirická, která se skládá z kvantitativního a kvalitativního výzkumu. Výsledky kvantitativního výzkumu mapují prožívání biologických dětí a vytváří základní představu o situaci v pěstounských rodinách. Závěry kvalitativního výzkumu jsou pak doplněním kvantitativní části a umožňují udělat si lepší představu o životě v pěstounských rodinách. Práce by měla být přínosem pro žadatele o pěstounskou péči, jejich děti a odborníky, kteří s pěstounskými rodinami pracují.

Klíčová slova

náhradní rodinná péče, pěstounská péče, pěstounská rodina, biologické dítě, přijaté děti, příprava pěstounů, sourozenci

Abstract

The diploma thesis is concerned with the long-term foster care; particularly with the experience of foster carer's own children. It provides knowledge of the alternative care system in the Czech Republic and the particularities of foster families. It describes how own children of foster carers experience the period of time before their foster sibling's arrival, what are their feelings and reactions after the arrival, how their positions in the family change, how their relationships are formed and how they perceive their parent's decision retrospectively.

The theoretical part is followed by empirical part which is composed of quantitative and qualitative research. The results of quantitative research introduce the experience of biological children and create a basic idea of the situations in foster families. The conclusions of the qualitative research are then an addition of the quantitative part and help to a better imagination of the life in foster families. This thesis should contribute to foster care applicants, their children and specialists who work with foster families.

Key words

alternative family care, foster care, foster family, biological child, foster children, foster carers training, siblings

Seznam zkratek

Biol. – biologické

CWLA - The Child Welfare League of America

DD – dětský domov

H_A – alternativní hypotéza

Kval. – kvalitativní

Kvant. – kvantitativní

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

NP – náhradní péče

NRP – náhradní rodinná péče

OSPOD – Orgán sociálně právní ochrany dětí

Pěst. - pěstounské

PP – pěstounská péče

PRIDE - Parent Resources for Information, Development, and Education

Sb. – sbírka

Sk. – skupina

SNRP – Středisko náhradní rodinné péče

ZDVOP – Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

OBSAH

ÚVOD	10
TEORETICKÁ ČÁST	11
1. Vymezení forem náhradní rodinné výchovy	12
1.1 Náhradní rodinná výchova v České republice.....	12
1.1.1 Ústavní zařízení.....	13
1.1.2 Osvojení	15
1.1.3 Pěstounská péče	16
1.1.4 Poručenství.....	19
1.1.5 Opatrovnictví.....	19
1.1.6 Příprava žadatelů a zprostředkování NRP.....	20
1.2 Historie pěstounské péče v České republice	21
1.3 Pěstounská péče v zahraničí.....	27
1.3.1 Velká Británie (Anglie).....	28
1.3.2 Spojené státy americké.....	30
1.3.3 Dánsko	31
2. Specifika pěstounské rodiny	33
2.1 Funkce rodiny	33
2.2 Charakteristika pěstounů.....	35
2.3 Charakteristika přijatých dětí	36
2.3.1 Psychická deprivace	36
2.4 Charakteristika biologických dětí	43
2.5 Vztahy mezi sourozenci	43
2.6 Význam věku dětí	45
3. Prožívání pěstounské péče biologickými dětmi – výsledky výzkumných studií	46
3.1 Výchozí výzkumné studie	46
3.1.1 České výzkumy	46
3.1.2 Zahraniční výzkumy.....	48
3.2 Důležitá témata vyplývající z již provedených výzkumů	51
3.2.1 Období před příchodem pěstounského dítěte do rodiny.....	52
3.2.2 Změny v rodině a náročné situace po příchodu pěstounského dítěte	54

3.2.3	Dělení se o čas, pozornost a vlastnictví.....	57
3.2.4	Výchovný přístup rodičů k biologickým a pěstounským dětem	58
3.2.5	Reakce širší rodiny a vrstevníků	60
3.2.6	Vliv zkušenosti s PP na vlastnosti, hodnoty a představy o budoucnosti	60
3.2.7	Shrnutí výzkumných zjištění	62
3.3	Přínosy a limity předložených studií.....	63
4.	Shrnutí teoretické části	65
EMPIRICKÁ ČÁST		67
5.	Cíle výzkumu	68
6.	Metody	69
6.1	Kvantitativní výzkum.....	69
6.1.1	Pilotní studie.....	69
6.1.2	Dotazník	70
6.1.3	Zpracování dat.....	72
6.1.4	Formulace hypotéz	73
6.1.5	Popis statistických metod.....	75
6.2	Kvalitativní výzkum.....	76
6.3	Výzkumný soubor	77
6.3.1	Výběr vzorku.....	77
6.3.2	Popis výzkumného vzorku – kvantitativní část.....	79
6.3.3	Popis výzkumného vzorku- kvalitativní části	79
7.	Etika výzkumu	83
8.	Výsledky	84
8.1	Popisná statistika a výsledky kvalitativního výzkumu.....	84
8.1.1	Rozhodování a příprava	84
8.1.2	Pocity a reakce po příchodu nového dítěte.....	95
8.1.3	Vztahy	109
8.1.4	Požadavky	117
8.1.5	Odchod pěstounského sourozence z rodiny	121
8.1.6	Osobnostní změny	122
8.1.7	Zpětné zhodnocení rodinné situace	126
8.2	Testování hypotéz	130

9. Limity a přínosy výzkumu	136
10. Diskuze.....	139
ZÁVĚR	148
POUŽITÁ LITERATURA.....	149
SEZNAM PŘÍLOH.....	156

ÚVOD

Ve své diplomové práci se zabývám tím, jak biologické děti z pěstounských rodin prožívají pěstounskou péči ve svých rodinách a jaký vliv na ně tato zkušenost má. Obzvláště se zaměřuji na několik hlavních oblastí, kterými jsou: rozhodování a příprava na PP, pocity a reakce po příchodu nového dítěte, vztahy v rodině, požadavky rodičů na své děti, odchod pěstounského sourozence z rodiny, osobnostní změny a zpětné zhodnocení rodinné situace.

Práce je rozdělena na dvě hlavní části: teoretickou a empirickou. V teoretické části stručně seznamuji čtenáře s tématem náhradní rodinné výchovy a obzvláště pak pěstounské péče, na kterou se v práci zaměřuji. Dále popisuji specifika pěstounských rodin a zjištění ze zahraničních i českých výzkumů, které byly zaměřeny stejně nebo podobně. V empirické části získávám data pomocí kvantitativního i kvalitativního výzkumu. V kvantitativní části jsem respondentům zadala dotazníky, které mi vyplnili, a v kvalitativní části jsem výsledky získala pomocí rozhovorů. Domnívám se, že závěry výzkumu mohou být přínosem obzvláště pro žadatele o pěstounskou péči, jejich děti a odborníky, kteří s pěstounskými rodinami pracují.

Ve své práci mluvím o „biologických dětech“, případně o „vlastních dětech pěstounů“. Domnívám se však, že ani jedno označení není ideální. Všechny děti jsou ve své podstatě biologické, neboť někde mají svého rodiče. Stejně tak mohou pěstouni považovat všechny „své“ děti za vlastní, ty, které se jim narodily i ty, které si vzaly do PP. Úplně nejvíce se mi asi líbilo označení jedné dívky, se kterou jsem vedla rozhovor, která děti v pěstounských rodinách označuje jako „narozené“ a „vzaté“, s těmito termíny však ve své práci nepracuji.

Téma biologických dětí z pěstounských rodin jsem si vybrala z toho důvodu, že si myslím, že jim zatím na rozdíl od pěstounských dětí a pěstounů nebyl věnován dostatek pozornosti a ze strany odborníků jsou mnohdy přehlíženy. Také v literatuře byl biologickým dětem doposud věnován pouze minimální prostor. V zahraniční literatuře se s tímto tématem můžeme setkat častěji než u nás, ale i přesto si myslím, že ani tam mu ještě nebyl věnován dostatek pozornosti. Domnívám se, že na rodinu by se mělo pohlížet jako na celek, a proto by nikdo z jejích členů neměl zůstat opominut.

Při výběru tématu mě také zcela nepochybně ovlivnilo to, že jsem vyrostla v pěstounské rodině jako vlastní dítě svých rodičů. Moje matka přijala postupně čtyři děti do pěstounské péče a já jsem tak s nimi sdílela část svého života. Troufám si tedy říci, že mám k této problematice velmi osobní vztah.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Vymezení forem náhradní rodinné výchovy

1.1 Náhradní rodinná výchova v České republice

Většina z nás měla v životě to štěstí, že vyrostla v rodině s oběma nebo alespoň jedním rodičem, kteří se o své děti se samozřejmostí láskyplně starali. Bohužel jsou ale mezi námi i tací, o které se rodiče nechtěli, neuměli nebo z jakéhokoli důvodu nemohli starat. Někteří rodiče neplní očekávání daná společenskou normou a v péči o dítě selhávají. Dunovský (2011) rozlišuje čtyři typy rodin:

Funkční rodina – Dětem v rodině je zajištěn dobrý vývoj a děti po psychické ani fyzické stránce nestrádají. Tento typ rodiny je zastoupen nejčastěji.

Problémová rodina – V těchto rodinách se vyskytují závažnější problémy, se kterými si je ale rodina s vnější pomocí schopna poradit. Děti v těchto rodinách nejsou po vývojové stránce ohroženy.

Dysfunkční rodina – Funkce rodiny jsou narušeny natolik, že vývoj dítěte je zásadně ohrožen. V těchto případech bývá nutná sanace rodiny, v případě neúspěchu je třeba zvažovat odebrání dítěte.

Afunkční rodina – Rodina nejenže neplní svou funkci, ale zároveň dítěti škodí natolik závažným způsobem, že musí dojít k jeho odebrání.

Z rodiny odebraným dětem je potom v právním systému ČR poskytována náhradní výchova, ať už kolektivní (dětské domovy, výchovné ústavy,...) nebo individuální (osvojení, pěstounská péče, poručnictví).

Náhradní výchova v ČR je právně ukotvena v mezinárodní Úmluvě o právech dítěte a dále je upravena občanským zákoníkem, který vstoupil v platnost v lednu 2014 a nahradil tak zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, čímž přinesl do této oblasti řadu změn a i pro odborníky jde v určitých ohledech stále o velmi novou situaci. Další právní ukotvení lze nalézt v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, zákoně č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře a dalších právních předpisech o sociálním zabezpečení (Bubleová, 2002).

Podle zákona o rodině „jsou rodiče povinni důsledně chránit zájmy dítěte, řídit jeho jednání a vykonávat nad ním dohled odpovídající stupni jeho vývoje“ (Zákon o rodině, § 31). Pokud rodiče své dítě zanedbávají nebo ohrožují, může být jejich rodičovská zodpovědnost omezena nebo zrušena na základě rozhodnutí soudu. Soud dále může svěřit dítě do péče jiné fyzické osobě, vždy se však bere v úvahu zájem nezletilého dítěte, který je při všech rozhodnutích o NRP rozhodující (Zákon o rodině, § 44, § 55).

1.1.1 Ústavní zařízení

„Jsou-li výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, anebo jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit, může soud jako nezbytné opatření nařídit ústavní výchovu.“ (Občanský zákoník, § 971, s. 205). Důvodem pro umístění dítěte do ústavní výchovy může být například vážné narušení péče o dítě, nikoliv však pouze nedostatečné bytové podmínky a sociální situace (Občanský zákoník, § 971). Do ústavní výchovy může být dítě umístěno maximálně na tři roky, pokud však po uplynutí této doby důvody pro umístění stále přetrvávají, může být tato doba opakovaně prodloužována. Soud je povinen ústavní péči zrušit, pominou-li důvody, kvůli kterým k umístění došlo, nebo je možné umístit dítě do jiné formy NRP (Občanský zákoník, § 972). Ústavní výchova končí dosažením zletilosti, ale ve výjimečných případech může být soudem o jeden rok prodloužena (Občanský zákoník, § 974).

Rozlišujeme několik typů kolektivních zařízení (Dunovský, Šulová, 2011):

- Zvláštní dětská zařízení
- Kojenecké ústavy (0-1 rok)
- Dětské domovy (0-3 roky)
- Dětské domovy
- Diagnostické a výchovné ústavy
- Ústavy sociální péče

Tato zařízení jsou v rezortu tří různých ministerstev. Kojenecké ústavy a dětské domovy pro děti do tří let má na starosti *Ministerstvo zdravotnictví ČR*. Za chod běžných dětských domovů, dětských domovů se školou, diagnostických a výchovných ústavů je zodpovědné *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR* a nakonec za ústavy sociální péče zodpovídá *Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR*. Celý systém je velmi komplexní, což má bohužel i negativní dopady, neboť jakékoli změny tohoto systému jsou velmi náročné (Dunovský, Šulová, 2011).

Umístění do ústavního zařízení s sebou bohužel přináší mnohá negativa. Mezi ně můžeme zařadit časté střídání vychovatelů, kdy dítě nemá stálou osobu, na kterou by se mohlo navázat. Vychovatelé mají své vlastní rodiny a sdílení zážitků a zkušeností mezi dětmi a dospělými nemůže probíhat stejně jako v rodinném prostředí. Mezi vychovateli a dětmi není prostor na vytvoření hlubšího vztahu a aktivity jako například mazlení mohou být dokonce nepřipustné (Vágnerová, 2012). Velmi komplikované je také naučení se některých rodinných vzorců a závažným problémem je i to, že ústavní výchova většinou končí dosažením 18 let, kdy ale ještě většina dětí není připravena na budoucí samostatný život (Dunovský, Šulová, 2011). V rodinách mají děti spolu s rodiči společnou budoucnost, mohou společně plánovat a na něco se těšit, bohužel i o toto jsou děti v ústavech ochuzeni. Také životní zkušenosti, které dítě v kolektivních zařízeních získá, se mohou lišit od těch rodinných, dítě může v budoucnosti očekávat, že se o něj někdo postará, a nebude schopno převzít zodpovědnost do svých rukou, stejně tak může mít problém se zodpovědností za jiné osoby. Tento fakt může výrazně ovlivnit budoucí samostatný život dítěte (Vágnerová, 2012). Nemůžeme ale ústavní zařízení zavrhnout zcela, neboť existují i děti, pro které například pěstounská péče není vhodná. Domnívám se však, že takových dětí je minimum a v současné době je v kolektivních zařízeních stále příliš mnoho dětí, které by mohly být umístěny do rodin.

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (ZDVOP)

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc je určeno pro děti, jejichž rodiče se po přechodnou dobu nemohou o dítě starat, ale v budoucnu je vidina návratu dítěte zpět do rodiny. Maximální doba, na kterou může soud dítě do ZDVOP umístit je 6 měsíců (Občanský zákoník, § 971). Tuto dobu lze výjimečně prodloužit, ale celková doba nesmí přesáhnout 12

měsíců. Počet dětí smí být maximálně 28, výjimku lze udělit při umístění větší sourozenecké skupiny. Jeden zaměstnanec ZDVOP může zajišťovat péči nejvýše o 4 děti umístěné do zařízení. ZDVOP je dále povinno spolupracovat s rodinou a poskytnout jí pomoc při vyřizování a zajišťování záležitostí týkajících se dítěte. Může jít o zajištění terapie, nácviku rodičovských a dalších dovedností, které rodič nebo jiná osoba odpovědná za výchovu dítěte nezbytně potřebuje pro péči a pro výchovu dítěte, a to v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte zpracovaným orgánem sociálně právní ochrany (Zákon o sociálně právní ochraně dětí, § 42).

1.1.2 Osvojení

Osvojením dítěte vzniká příbuzenský poměr a zanikají práva a povinnosti mezi osvojencem a původní rodinou. Až do loňského roku bylo podle zákona o rodině možné osvojit pouze nezletilou osobu, podle nového občanského zákoníku je ale možné i osvojení dospělé osoby (Občanský zákoník, § 796). Mezi osvojitelem a osvojencem musí být příslušný věkový rozdíl, zpravidla ne menší než 16 let (Občanský zákoník, § 803). K tomu, aby mohlo být dítě osvojeno, je potřeba souhlas zákonného zástupce. V případě, že již dítě dosáhlo 12 let, je nutný i souhlas dítěte, u mladších dětí je potřeba zastoupení opatrovníka (Občanský zákoník, § 805 - 807). Občanský zákoník ale stanovuje situace, za kterých není souhlas rodičů potřeba. K takové situaci dochází, byl-li rodič zbaven rodičovské zodpovědnosti a zároveň i práva udělit souhlas, pouhé zbavení rodičovské zodpovědnosti nestačí. Dále se souhlas nevyžaduje, pokud rodič není schopný rozpoznat následky svého jednání, zdržuje-li se na neznámém místě a není možné ho najít nebo projevuje-li dlouhodobý nezájem o dítě. V takových případech se vyžaduje souhlas opatrovníka dítěte (Občanský zákoník, § 818 - § 821). Před tím než soud rozhodne o osvojení, musí proběhnout tzv. předadopční období, kdy si noví rodiče situaci vyzkouší, před tím než učiní závazné rozhodnutí (Bubleová, 2002).

Soud může v odůvodněných případech osvojení zrušit, avšak jen do doby tří let po osvojení, pak už zrušení není možné, nedošlo-li k rozporu se zákonem. O nezrušitelném osvojení ale může soud rozhodnout i před uplynutím doby tří let. Zrušením osvojení se obnovuje předchozí

příbuzenský poměr. Osvojenec, u kterého bylo osvojení zrušeno, může být osvojen znovu (Občanský zákoník, § 840 - § 844).

Do osvojení bývají umisťovány v raném věku děti, u kterých byl vyřešen předchozí právní vztah s biologickou rodinou. Velmi často jde o děti, u kterých se očekává, že jejich psychosociální a zdravotní vývoj nebude příliš komplikovaný. Nejčastější motivací pro osvojení dítěte bývá bezdětnost (Bubleová, 2002).

V případě, že není možné nalezení osvojitele v zemi původu dítěte, může dojít k mezinárodnímu osvojení. Tato forma osvojení je upravena Úmluvou o právech dítěte a spolu se zákonem 359/1999 Sb. umožňuje osvojení do a z ciziny. U nás plní funkci zprostředkovatele Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí v Brně (Bubleová, 2002).

Jak jsem již výše zmiňovala, je od tohoto roku možné osvojit i zletilou osobu. *„Zletilého lze osvojit, jestliže, přirozený sourozenec osvojovaného byl osvojen tímž osvojitelem, v době podání návrhu na osvojení byl osvojovaný nezletilý, osvojitel pečoval o osvojovaného jako o vlastního již v době jeho nezletilosti nebo osvojitel hodlá osvojit dítě svého manžela.“* (Občanský zákoník, § 847, s. 179). *„Výjimečně lze také osvojit zletilého z důvodů hodných zvláštního zřetele, pokud to je přínosné pro osvojitele a osvojence navzájem, nebo v odůvodněných případech alespoň pro jednoho z nich.“* (Občanský zákoník, § 848, s. 180).
Může jít například o osvojení z majetkových důvodů. Osvojením dospělého člověka nedochází ke změně příjmení (Občanský zákoník, § 851).

1.1.3 Pěstounská péče

Soud může svěřit dítě do pěstounské péče v případě, že o dítě nemůže pečovat rodič ani poručník, a tato forma NRP má přednost před ústavní výchovou (Občanský zákoník, § 958). Jedná se o státem garantovanou a kontrolovanou formu NRP. Pěstouni musí vykonávat práva a povinnosti rodičů, musí tedy o dítě pečovat, ale zastupovat ho můžou pouze při běžných věcech, k mimořádným úkonům je potřeba souhlas zákonného zástupce (Bubleová, 2002 & občanský zákoník, § 966). Mimořádnými úkony může být v tomto případě například rozhodnutí o hospitalizaci dítěte nebo zařízení cestovního dokladu. Dojde-li pěstoun k závěru,

že rozhodnutí zákonného zástupce není v souladu se zájmem dítěte, může požadovat rozhodnutí soudu (Zákon o rodině, § 45). V případě pěstounské péče tedy nevzniká, tak jako u osvojení, příbuzenský vztah a není vyloučen kontakt s biologickou rodinou přijatého dítěte. Pěstounská péče končí rozhodnutím soudu, dosažením zletilosti nebo ukončením studia maximálně do věku 26 let (Bubleová, 2002).

Do pěstounské péče většinou přicházejí děti, které nejsou právně volné, a tím pádem nemohou být adoptovány. Zpravidla jde o děti ve starším věku, jiného etnika, se zdravotním postižením nebo sourozenecké skupiny. Děti spadající do těchto kategorií nemají buď žádnou, nebo jen minimální šanci na to být adoptovány (Bubleová, 2002). Stejně tak motivace pěstounů bývá jiná. Častěji se jedná o rodiče, kteří už vlastní děti mají a cítí potřebu poskytnout domov potřebnému dítěti (Sobotková, 2003). V české populaci je počet Romů zhruba 4%, ale počet romských dětí v ústavech se pohybuje mezi 30 až 60 %, což je dosti velký nepoměr. Právě romské děti z dětských domovů nacházejí své místo často v pěstounských rodinách (Gabriel, Novák, 2008).

Práva a povinnosti pěstounů byly výrazně upraveny v novele zákona o sociálně-právní ochraně dětí ze dne 7. 11. 2012. Tato novela přinesla důležité změny pro OSPODy i rodiny a jejím cílem bylo mimo jiné přispět k rozvoji PP. Pěstounské rodiny musí nově podepisovat dohodu o výkonu pěstounské péče s pověřenou osobou, kterou se nejčastěji stávají neziskové organizace nebo OSPODy. Na základě pověření o sociálně-právní ochraně dětí mají organizace, se kterými byla uzavřena dohoda, povinnost poskytovat rodinám „*výchovnou a poradenskou péči a sledovat výkon pěstounské péče*“ (Zákon o sociálně právní ochraně dětí, § 47). Pěstoun má nárok na respitní péči pro dítě, které je starší dvou let, v rozsahu minimálně 14 dní za rok. Velmi často se jedná o různé víkendové i delší pobyty pro děti a některé neziskové organizace poskytují také hlídání během týdne na několik hodin v případě potřeby. Dále může být pěstounům minimálně jednou za šest měsíců zprostředkována odborná pomoc. Odborná pomoc může v tomto případě zahrnovat například terapeutické nebo psychologické služby, které pěstounovi umožní lépe zvládnout svoji rodinnou situaci a vyrovnat se s případnými potížemi. Pěstoun má také právo na „*zprostředkování či zajištění bezplatné možnosti zvyšovat si znalosti a dovednosti v oblasti výchovy a péče o dítě*“ (Zákon o sociálně právní ochraně dětí, § 47a). Pokud se dítě pěstouna stýká se svými biologickými rodiči, může

být pěstounovi pomoheno tím, že se zajistí místo a osoba, která bude při styku dítěte a jeho rodiče asistovat. Pěstounovi by dále mělo být pomoheno se zajištěním péče o dítě v případě závažné překážky, například nemoci, vyřizování nezbytných osobních záležitostí a podobně. Novela ale upravuje i povinnosti, které jsou pro všechny pěstouny závazné. Jedná se o nutnost vzdělávání se minimálně 24 hodin ročně, často jde o různá půldenní školení týkajících se různých témat, která by měla být pro pěstouny přínosná. Pěstoun dále musí umožnit, udržovat a rozvíjet styk s biologickými rodiči dítěte, pokud v tomto případě soud nerozhodne jinak. Pěstouni také musí umožnit sledování naplňování dohody (Zákon o sociálně právní ochraně dětí, § 47).

Pěstoun nemá podle zákona o rodině (§ 45) vyživovací povinnost, hmotné zabezpečení zajišťuje stát. Pěstoun má nárok na dávky pěstounské péče, kterými se rozumí příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměna pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte, příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla a příspěvek při ukončení pěstounské péče. Dávka pěstounské péče náleží jen jednomu z manželů (Bubleová a kol., 2013).

Dle statistik MPSV bylo k 31. 12. 2012 v PP v České republice celkem 15 498 dětí, z toho 472 se zdravotním postižením. Počet pěstounů byl 10 188 a počet celých pěstounských rodin 7 617. Nejvíce pěstounů bylo v moravskoslezském kraji (1 895) a nejméně v kraji libereckém (370) (MPSV, 2013). Ze statistik lze vyčíst velké množství informací, které se týkají dětí, na které se vztahuje sociálně právní ochrana. Rovněž jsou evidovány počty pěstounů a žadatelů. Jedinou skupinou, o které není ve statistikách MPSV možné nic vyčíst, jsou biologické děti z pěstounských rodin. Jejich počet je pravděpodobně neznámý.

Pěstounská péče na přechodnou dobu

Pěstounská péče na přechodnou dobu u nás funguje od roku 2006 (MPSV, 2009) a jedná se o formu pěstounské péče, kdy mohou být děti svěřeny do rodiny po dobu, kterou trvá překážka, kvůli které se rodiče nemohou o své dítě starat (Občanský zákoník, § 959). Soud má povinnost přezkoumat každé tři měsíce důvody umístění dítěte do pěstounské péče, a pokud tyto důvody pominuly, mělo by se dítě vrátit zpět do původní rodiny. Důvody pro toto umístění mohou být například dlouhodobější hospitalizace rodičů nebo čekání na souhlas rodičů dítěte

s osvojením, v tomto případě pak děti zpravidla přecházejí do adoptivních rodin. Tato situace se týká zpravidla miminek (MPSV, 2009). Matka může dát souhlas s osvojením nejdříve šest týdnů po porodu (Občanský zákoník, § 813). Pokud se rodiče o dítě nezajímají, pak se může čekat na rozhodnutí soudu o zbavení rodičovské zodpovědnosti (MPSV, 2009). Zvláštní pozornosti se pěstounská péče na přechodnou dobu dočkala až s přijetím novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí, která vešla v platnost 1. 1. 2013 (Bubleová a kol., 2013). V současné době ještě nemáme mnoho proškolených pěstounů na přechodnou dobu a tato forma péče je využívána hlavně pro miminka, u kterých je šance, že budou osvojena. V budoucnu by ale počet rodin ochotných přijmout dítě na přechodnou dobu měl růst a rodiny by měly být připraveny přijmout i starší děti. Tento typ PP však klade na pěstouny zvýšené nároky, a proto musí být kladen důraz na jejich důkladné proškolení (Bubleová a kol., 2013).

1.1.4 Poručenství

Není-li přítomen rodič, který vykonává vůči svému dítěti rodičovskou odpovědnost, určí soud poručníka, který má obdobné povinnosti a práva jako rodič, ale nemá vyživovací povinnost a podléhá kontrole soudu. Poručníkovi náleží stejné hmotné zabezpečení jako pěstounovi, pokud o dítě osobně pečuje. V prvé řadě by měl soud ustanovit poručníkem toho, koho doporučili rodiče, pokud taková osoba neexistuje, bývá poručníkem nejčastěji určován někdo z příbuzných nebo blízkých. Pokud ani to není možné, stane se poručníkem orgán sociálně právní ochrany dětí (Občanský zákoník, § 928 - § 942). Často bývají do péče poručníka svěřovány děti, které by mohly být adoptovány, ale z různých důvodů pro ně není možné najít osvojitele (Bubleová a kol., 2013).

1.1.5 Opatrovnictví

„Soud jmenuje dítěti opatrovníka, hrozí-li střet zájmů dítěte na straně jedné a jiné osoby na straně druhé, nehájí-li zákonný zástupce dostatečně zájmy dítěte, nebo je-li toho v zájmu dítěte zapotřebí z jiného důvodu, anebo stanoví-li tak zákon.“ (Občanský zákoník, § 943, s. 199). Opatrovník má povinnost si zjistit stanoviska rodičů, případně jiných osob, kterých se řízení týká. Dále soud určuje dítěti opatrovníka v případě, že dítě vlastní nějaký majetek, který je

potřeba spravovat. Soud určí, jakým způsobem může opatrovník s majetkem nakládat (Občanský zákoník, § 949).

1.1.6 Příprava žadatelů a zprostředkování NRP

Podle novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí musí žadatelé o osvojení a pěstounskou péči absolvovat přípravu v rozsahu 48 hodin. U pěstounské péče na přechodnou dobu jde o 72 hodin přípravy. Počet hodin může být snížen krajským úřadem rodičům, kteří již přípravu v minulosti ukončili (Zákon o sociálně právní ochraně dětí, § 11). Novela zákona mluví i o přípravě dětí již žijících v rodině žadatelů, příprava má být přiměřená věku a rozumové vyspělosti dětí. O formě a způsobu této přípravy se ale novela nezmiňuje.

Přípravy pěstounů u nás nejsou jednotné a liší se v jednotlivých krajích a bývají různě kvalitní. Vedením kurzů bývají zpravidla pověřovány různé organizace. Na MPSV se v současné době objevují tlaky na sjednocení příprav žadatelů a přijetí zahraničních vzorů. Příkladem je například kurz s názvem PRIDE (CWLA, 2009), který pochází z USA a v loňském roce byl u nás zkoušen ve třech pilotních krajích. Jak přesně ale bude příprava pokračovat v budoucnu a zda tento koncept bude skutečně realizován, stále není jasné.

Jak jsem již zmínila, konkrétní náplň přípravných kurzů se liší v závislosti na krajích, jako příklad předkládaných témat mohou posloužit tematické okruhy občanského sdružení Trialog z Brna (www.trialog-brno.cz, 2010):

1. *“Rodina a náhradní rodinná péče – rodina, její funkce a význam pro dítě, cíle NRP, jednotlivé formy NRP, úskalí.*
2. *Sociálně-právní problematika NRP.*
3. *Vývojová psychologie – potřeby dítěte v jednotlivých vývojových obdobích a specifika potřeb dětí žijících mimo vlastní rodinu.*
4. *Psychologie rodičovství – biologické versus psychologické rodičovství.*
5. *Zdravotní hlediska náhradní rodinné péče.”*

Primárním cílem umístění dítěte do rodiny není uspokojení potřeb žadatele, nýbrž potřeb dítěte, a umožnit mu, aby mohlo vyrůstat v pokud možno co nejlepším rodinném prostředí.

Přidělení dítěte do péče tedy není ani po zařazení do registru žadatelů automatické, nicméně počet neuspokojených žadatelů bývá velmi nízký. Období čekání by žadatelé měli využít k dalšímu vzdělávání se. Mohou si například přečíst literaturu vztahující se k tématu PP nebo ve svém okolí vyhledat rodiny, které mají děti v PP, a jsou ochotné své zkušenosti sdílet (Gabriel, Novák, 2008).

1.2 Historie pěstounské péče v České republice

Péče o děti bez rodičů má v českých zemích zcela nepochybně dlouhou tradici. Za předchůdce PP lze již od dob starověkého Řecka a Říma pokládat tzv. instituci kojných, kdy matky za peníze své děti svěřovaly do péče jiné osobě. Nezřídka se jednalo o matky z „vyšší třídy“, jejichž ideál ženské krásy se neslučoval s mateřskými povinnostmi. Institut kojných byl využíván ještě v 18. století. V tomto období se ale angažoval už i stát a děti z nalezinců odcházely na venkov ke kojné, kde pobývaly až do šesti let. Později přešel institut kojné v práci pěstounky, která za svou činnost dostávala plat podle věku dítěte. Tento finanční příspěvek se s přibývajícím věkem dítěte snižoval a jeho výše nebyla nijak obrovská, například šatstvo musely pěstounky dítěti kupovat samy (Bubleová, Matějček, 1999).

První nalezince a sirotčince se v českých zemích začaly objevovat po třicetileté válce, kdy opuštěných dětí velmi výrazně přibýlo. V roce 1575 byl založen v Praze Vlašský špitál, který se stal jedním z nejstarších ústavů a zázemí opuštěným dětem poskytoval 200 let (Bubleová, 2007). Větší množství nalezinců bylo dále zřízeno na konci 18. století v době osvícenství (Bubleová, Matějček, 1999). V Praze byl dále v roce 1789 zřízen Pražský nalezinec, který sloužil jako přechodné umístění před tím, než děti odešly do PP (Bubleová, 2007). Tento nalezinec platil dva lékaře, kteří měli na starosti dohled nad pěstounskou péčí. Jeden z lékařů měl na starosti rodiny od Prahy na západ a druhý od Prahy na východ do vzdálenosti dvou hodin jízdy. Pěstounky však často s dítětem zmizely, když se dozvěděly, že se lékař blíží, anebo dítě umyly, oblékly a připravily tak, aby návštěva lékaře proběhla bez námitek (Bubleová, Matějček, 1999). Po dosažení šesti let věku mohly děti u pěstounky zůstat pouze zadarmo, pokud se pěstounka rozhodla, že si dítě chce nechat. Ostatní děti se vracely do ústavu, odkud pak putovaly do kláštera šedých sester v Karlíně, který fungoval jako přechodná

třídící stanice a děti většinou posílal do svých domovských obcí, kde se jich nějaká rodina mohla na náklady obce ujmout. Častěji však děti končily v pastoušce, kde pomáhaly pastýři, nebo putovaly od domu k domu, kde byly krmeny a živily se žebrotou (Bubleová, Matějček, 1999).

Institucí, která měla na starosti opuštěné děti, byl Zemský výbor v Čechách pro péči o mládež. Tento výbor zřídil v roce 1902 tzv. Sirotčí fond, ze kterého byly poskytovány příspěvky rodinám, které přijaly do péče opuštěné dítě. V jednotlivých okresech také od roku 1904 vznikaly samosprávné a dobrovolné Okresní komise pro péči o mládež, které měly na starosti přidělování peněz ze sirotčích fondů, a jejich úkolem také bylo poskytovat nejnnutnější každodenní péči opuštěným dětem. Významnou úlohu měla i charitativní a náhodná činnost, která také poskytovala péči dětem bez rodičů. Velké množství sirotků a dětí ze sociálně slabých rodin přibýlo během první světové války, což vedlo ke zřizování dalších ústavů (Bubleová, 2007).

Období první republiky

Období první republiky po roce 1918 bylo dobou rozkvětu pěstounské péče, která navazovala na již zlepšený stav z konce bývalého Rakouska – Uherska. Během první republiky došlo k přejmenování Okresních komisí pro péči o mládež na Okresní péči o mládež (Bubleová, Matějček, 1999) a v roce 1921 vydalo Ministerstvo sociální péče jednotné stanovy pro péči o mládež a Česká zemská komise se přejmenovala na Zemské ústředí péče o mládež (Bubleová, 2007). V roce 1931 měly okresy na starosti 24 okresních sirotčinců a stát se staral o 60 dětských domovů, které ale sloužily jen jako přechodné stanoviště pro děti v naléhavých případech (Bubleová, Matějček, 1999). Děti v dětských domovech si měly osvojit hygienické návyky a zotavit se natolik, aby mohly být předány do další péče. Pracovníci v sociální oblasti si již tehdy uvědomovali, že rodinná výchova má výrazně pozitivnější vliv na děti než péče ústavní, a je nutno říci, že tehdejší systém byl na svou dobu velmi pokrokový. Z dětských domovů se děti buď vracely zpět domů, kde se rodinná situace mezitím zlepšila, nebo odcházely do pěstounské péče či do adopce. Pouze v nejhorších případech byly děti posílány do ústavů pro starší děti nebo úchylnou mládež. Kapacita dětských domovů podle tehdejších pravidel nesměla přesáhnout počet 20 dětí a byla snaha přiblížit DD velkým rodinám (Bubleová, 2007).

Ještě před začátkem první republiky v roce 1910 byly zavedeny poručenské soudy, jejichž úkolem bylo pověřovat důvěryhodné osoby péčí o dítě v případě úmrtí otce nebo při narození nemanželského dítěte. Tyto osoby pak zastupovaly právní a výchovné zájmy dítěte. Dále existovali tzv. Veřejní poručníci, kteří měli za úkol upozorňovat na sociální případy v obcích a provádět terénní práci. O vyškolení těchto pracovníků se staralo Zemské ústředí (Bubleová, 2007).

Za nejlepší formu náhradní péče byla za doby první republiky považována adopce, která přenášela veškerou zodpovědnost na adoptivní rodiče a byla nejbližší běžnému rodinnému systému. Vybírání vhodných adoptivních rodičů měla na starosti Okresní péče pro mládež. Dalšími formami péče byly „nalezenecká“ pěstounská péče, pěstounská péče vytvářená, pěstounská péče v rodinných koloniích a svěřování dětí cizím osobám na základě soukromé dohody (Bubleová, 2007).

Pěstounská péče „nalezenecká“: Do této péče byly děti umísťovány bezprostředně po umístění do nalezince, šlo o děti přijaté brzy po jejich narození. Nejprve zůstávaly děti v této péči do deseti let věku, později do šestnácti let, což byla v porovnání s obdobím Rakouska – Uherska, kdy odcházely děti z rodin již v šesti letech, velká změna. Výběr pěstounů a dohled nad nimi měl na starosti ústav na základě tzv. ústavního poručení. Pro výkon „nalezenecké“ PP byly nejčastěji vybíráni manželé, což se také lišilo od předchozí doby, kdy byly děti svěřovány do péče pouze pěstounkám. Pěstouni za svou péči dostávali finanční odměnu (Bubleová, Matějček, 1999).

Pěstounská péče „vytvářená“: Řízení a kontrolování tohoto typu PP měly na starosti Okresní péče o mládež, ty také vyhledávaly vhodné pěstouny, kteří se o dítě starali zdarma nebo za úplatu (Bubleová, Matějček, 1999). Hlavními kritérii pro výběr pěstounů byly mravní bezúhonnost, věk, dobrý fyzický i psychický zdravotní stav a trvalé zaměstnání (Bubleová, 2007).

Pěstounská péče v rodinných koloniích: První rodinné kolonie vznikly na Moravě, odkud se dále rozšířily i do Čech. Každá rodinná kolonie se rozkládala na určitém ne příliš rozsáhlém území, kde sociální pracovníci vyhledali zhruba 15 až 20 rodin, kterým svěřili děti do péče. Nespornou výhodou byla vzájemná blízkost těchto rodin, kterým tak bylo jednodušší poskytovat potřebnou pomoc a kontrolovat je (Bubleová, 2007).

Svěřování dětí cizím osobám na základě soukromé dohody: V tomto případě svěřili rodiče své dítě jiné osobě za účelem výchovy. S touto osobou pak bez soudního jednání uzavřeli dohodu. Tento druh péče později zvolna přešel ve svěřování dětí do péče prarodičů a jako jediný typ péče z období první republiky přetrval až do 70. let (Bubleová, 2007).

V období první republiky se mnohé dětské domovy podobaly spíše velkým rodinám než ústavům, které vznikly po druhé světové válce, a celý systém náhradní rodinné péče byl na svou dobu obdivuhodně rozpracovaný, proto i v současnosti můžeme čerpat inspiraci v oblasti pěstounské péče z tohoto období (Langmeier, Matějček, 2011).

Období po druhé světové válce

Po roce 1948 došlo se změnou politického režimu a přechodu ke komunismu k podstatným změnám v celém systému péče o ohrožené děti. Byla přijata koncepce kolektivní výchovy ve velkých ústavech. Zemské ústředí péče o mládež a Okresní komise péče o mládež byly zrušeny a veškerá pravomoc byla svěřena ministerstvu a sociálním odborům při okresních národních výborech (Bubleová, 2007). Činnost dobročinných sdružení byla ukončena a všechny typy pěstounské péče (kromě příbuzenské) byly zrušeny. Zařízení, která do té doby měla status nalezinců, se přejmenovala na ústavy péče o dítě (Bubleová, Matějček, 1999).

Děti v ústavech byly rozděleny podle věku a izolovány od okolního světa, neboť ústavy často vznikaly v zestátněných zámcích nebo klášterech, které často stály na odlehlých místech. Tehdejší systém také nebral zvláštní ohled na psychický stav dětí a jejich sourozenecké vztahy, často se tedy stávalo, že děti se svými sourozenci vůbec nemohly být v kontaktu. Tato kolektivní zařízení měla velké množství negativních dopadů na dětskou psychiku a vývoj. Personál v ústavech se často střídal a některé děti byly nuceny několikrát změnit zařízení, takže vytvoření stálé vazby k dospělé osobě bylo téměř nemožné (Bubleová, 2007).

K prvním změnám začalo docházet až v 60. letech, kdy psychologové, lékaři, sociální pracovníci a další odborníci začali upozorňovat na nevhodnost výchovy dětí v kolektivních zařízeních a začaly se objevovat první pokusy o rozpracování nového systému. Významné byly zákony z roku 1957 a 1963, které prosadily nový diferencovanější přístup v systému péče o opuštěné děti. V 60. a 70. letech bylo také provedeno několik významných experimentů. K těm nejvýznamnějším patří proměna dětského domova v Kašperských Horách na DD

rodinného typu J. Kučerou a založení první SOS dětské vesničky v Doubí J. Dunovským. Dále vznikly první poradny pro náhradní výchovnou péči a byly zorganizovány první seriózní výzkumy, které přinesly důležité poznatky v této oblasti, obzvláště pak v oblasti psychické deprivace (Bubleová, 2007). Do té doby byla většina poznatků o psychické deprivaci čerpána z Bowlbyho zahraničních výzkumů. U nás se tomuto tématu začali věnovat Josef Langmeier a Zdeněk Matějček, kteří provedli několik významných longitudinálních výzkumů, které tehdy neměly obdoby, a čerpáme z nich ještě dnes. Poprvé v roce 1961 vystoupil J. Langmeier na pediatrickém sjezdu v Bratislavě, kde o psychické deprivaci hovořil. Velmi významnou i v mezinárodním měřítku byla kniha J. Langmeiera a Z. Matějčka s názvem „*Psychická deprivace v dětství*“, která vyšla v roce 1963 a posléze byla přeložena i do několika dalších jazyků. V roce 1963 byl také zásluhou Zdeňka Matějčka natočen film „*Děti bez lásky*“ (Koluchová, 2000).

V roce 1972 byla vydána směrnice, která prodloužila věk odchodu z dětských domovů o dva roky, děti tedy místo původních 16 let začaly odcházet až v 18. Tuto dobu však také bylo umožněno prodloužit v případě soustavné přípravy dětí na budoucí zaměstnání. Dále Orgány péče o dítě byly pověřeny sledováním osudů dětí odcházejících z ústavů po dobu dvou let. Záleželo však hlavně na osobních charakteristikách pracovníků Orgánu péče o dítě, nakolik k tomuto sledování skutečně docházelo (Bubleová, 2007). O rok později, v roce 1973 došlo po 23 letech k obnovení některých forem pěstounské péče (Bubleová, Matějček, 1999) a zrušení SOS dětských vesniček, které byly svěřeny do pravomoci okresních národních výborů a později specifikovány jako zařízení pro výkon pěstounské péče (Bubleová, 2007). V roce 1979 uspořádala Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci první celostátní konferenci o NRP, která zaznamenala velký úspěch, takže došlo k zorganizování dalších konferencí v následujících letech. Další významnou událostí na akademické půdě bylo zavedení termínu „subdeprivace“ Zdeňkem Matějčkem v roce 1987. Z. Matějček subdeprivaci definoval jako „*mírnější, skrytou formu deprivace, která má ovšem závažné, někdy celoživotní důsledky*“ (Koluchová, 2000, s. 160).

Doba po roce 1989

K další významným změnám došlo po sametové revoluci v roce 1989. Byla přijata Úmluva o právech dítěte, která je stále důležitým právním dokumentem a je nadřazena všem dalším

zákonům týkajícím se NRP. Velká pozornost začala být věnována „zájmu dítěte“, který by měl být nadřazen zájmu pěstounů a osvojitelů. Dále došlo k rozvoji mezinárodní adopce a přejímání odborných poznatků ze zahraničí. Začaly také vznikat mnohé neziskové organizace, mezi nejdůležitější zcela jistě patří například Fond ohrožených dětí nebo Středisko náhradní rodinné péče.

V roce 1999 byl uveden v platnost „*Zákon o sociálně právní ochraně dětí*“, podle kterého má dítě právo na (§ 1):

- Příznivý vývoj a řádnou výchovu.
- Zabezpečení náhradního rodinného prostředí, v případě, že nemůže být vychovááno ve vlastní rodině.
- Působení, které směřuje k obnovení narušených funkcí v rodině.
- Ochranu oprávněných zájmů včetně ochrany jmění dítěte.

V roce 2006 byla zavedena odměna pěstouna ve zvláštních případech, konkrétně při péči o alespoň 3 zdravé děti nebo jedno dítě s postižením. Z této odměny se sice nesrážela daň a nešlo využít ani daňové bonusy na děti, ale odváděly se platby na zdravotní a sociální pojištění. Toto období bylo také započítáváno do doby, ze které se určuje důchod. Bylo ale zakázáno mít při pobírání této odměny jiné zaměstnání s výjimkou přivýdělků na dohodu o provedení práce. Tento systém odměn platil až do konce roku 2012 (MPSV, 2012).

V roce 2012 byla uvedena v platnost novela tohoto zákona, která přinesla řadu podstatných změn. Změny se týkaly hlavně těchto oblastí (MPSV, 2013):

- *„Nastavení podmínek pro vytvoření sítě služeb pro práci v rodinách.“*
- *„Stanovení závazných postupů pro činnost orgánů sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) a dalších účastníků systému.“*
- *„Rozvoj náhradní rodinné péče, zvýšení podpory pěstounské péče, hmotné zajištění pěstounské péče na přechodnou dobu, změna způsobu příprav pěstounů, vytváření podmínek pro zřízení podpůrných a odlehčovacích služeb pro nové i stávající pěstounské rodiny.“*
- *„Zavedení standardů kvality práce a nastavení minimálních rámců činnosti pro všechny subjekty v systému.“*

Změny po novele se dotkly i důchodového pojištění. Od 1. 1. 2013 se změnil okruh lidí, kteří jsou v souvislosti s výkonem PP důchodově pojištěni. Do té doby byli důchodově pojištěni pouze pěstouni, kteří vykonávali PP v zařízení pro výkon pěstounské péče, a ti, kterým byla poskytována odměna ve zvláštních případech. Od počátku roku 2013 jsou důchodově pojištěni všichni pěstouni (MPSV, 2012).

Posledním důležitým dokumentem, který vešel v platnost 1. ledna 2014, je nový občanský zákoník, který mimo jiné nahradil zákon číslo 94/1963 Sb., o rodině.

Celý systém NRP se stále vyvíjí a dochází ke změnám. Evropskou Unií jsme dlouhodobě kritizováni za vysoký počet dětí v kolektivních zařízeních a i na základě tohoto tlaku dochází k profesionalizaci PP a snahám preferovat rodinnou péči před tou ústavní.

1.3 Pěstounská péče v zahraničí

Vzhledem k tomu, že ve své práci vycházím ze zahraničních výzkumů, považuji za důležité alespoň stručně uvést, jak vypadá systém PP v některých jiných zemích. Ve všech níže jmenovaných zemích probíhá v současnosti odstup od kolektivní NRP a upřednostňování individuální péče. K postupné deinstitucionalizaci však docházelo v každé zemi jinak a v jiné době. Pěstounská péče v ČR se stále velmi vyvíjí a často dochází k přejímání poznatků ze zahraničí. Domnívám se, že inspirace funkčními zahraničními modely je vhodná, na druhou stranu je ale potřeba si uvědomit historické souvislosti a dosavadní vývoj u nás, který měl a má mnohá pozitiva. Osobně tedy nepovažuji za zcela vhodné nahrazování českého systému zahraničním za každou cenu.

Gilbert (2011) rozlišuje tři druhy náhradní péče: „*náhradní péči zaměřenou na ochranu dětí, náhradní péči orientovanou na služby rodině a péči orientovanou na rozvoj dítěte*“. Třetí typ je v podstatě spojením dvou předchozích.

Před šesti lety byla podle Gilberta (1997) péče orientovaná na ochranu dětí typická pro USA, Kanadu a Anglii. Země jako Německo, Nizozemsko, Belgie, Finsko, Dánsko a Švédsko se zaměřovaly spíše na služby poskytované rodinám. Pro druhou skupinu zemí je charakteristická snaha podporovat původní rodinu a učinit co nejvíce preventivních opatření pro to, aby dítě

vůbec nemuselo být odebráno. V posledních letech však docházelo k výrazným změnám v sociálních systémech jednotlivých zemí a výše zmíněné vymezení do skupin už není zdaleka tak jednoznačné. Právě po těchto změnách můžeme hovořit o vzniku přístupu orientovaného na rozvoj dítěte, který je možný považovat za propojení prvních dvou přístupů.

Rozhodla jsem se ve své práci uvést tři země: Anglii, USA a Dánsko. První dvě z toho důvodu, že čerpám z výzkumu z těchto zemí a v obou případech je systém PP výrazně odlišný. V těchto zemích je výrazně častější, že se PP stává pro děti jen přechodným řešením. Výrazně častější také je, že děti vystřídají několik rodin. I z tohoto důvodu není možné výsledky studií, které uvádím ve třetí kapitole, automaticky převádět na české prostředí, neboť se často jedná o názory vlastních dětí pěstounských rodičů, které mají zkušenosti s opakovanými příchody a odchody nových dětí do rodiny, což pro rodiny z mého výzkumného vzorku typické není. Dánsko pak uvádím jako zástupce evropských zemí s jiným přístupem k PP.

1.3.1 Velká Británie (Anglie)

Ve Velké Británii existují celonárodně platné předpisy, kterými se musí všechny autonomní celky (Anglie, Wales, Skotsko, Severní Irsko) řídit. Konkrétní předpisy a systémy se však v těchto zemích liší (Fořtová, 2012). Já se v tomto textu věnuji pouze Anglii.

Podle Palečka (Novák, Paleček, 2013) je Velká Británie spolu se Švédskem považována za průkopníka deinstitucionalizace. 70 % všech dětí v NRP jsou v Anglii umístovány do pěstounské péče, přičemž PP se dále dělí na krátkodobou, střednědobou a dlouhodobou pěstounskou péči, pěstounskou péči příbuzných či přátel, privátní PP, nápravnou PP a PP pro děti hledající azyl. Krátkodobá PP slouží jako řešení krizové situace v rodině, zajištění bezpečí dítěte v případě ohrožení nebo může jít o přechodné řešení v rámci rozhodování o umístění dítěte. Cílem střednědobé PP je vytvoření podmínek pro dlouhodobé umístění. Dlouhodobá PP je pak formou péče, se kterou máme nejvíce zkušeností u nás. Do této péče jsou umístovány děti, které není možné adoptovat a šance na návrat do původní rodiny je malá, často jde o děti, které jsou již starší nebo mají různé handicap. S PP příbuzných a přátel máme u nás také zkušenosti, na rozdíl od privátní PP, která u nás v této formě neexistuje. Jedná se o smluvní vztah mezi biologickými rodiči a pěstouny, i tato forma PP však podléhá kontrole státu

(Novák, Paleček, 2013). V tomto případě si rodič vybírá pěstouna sám a dohodne se s ním na podmínkách, za kterých bude péče o dítě vykonávána. V tomto případě, stejně jako v případě příbuzenské péče, stát neposkytuje odměnu pěstouna, jako je tomu u všech ostatních uvedených forem PP (Fořtová, 2013). Nápravná PP je určena pro děti a mládež s výchovnými problémy a nahrazuje výchovné ústavy (Novák, Paleček, 2013). Možná je také tzv. vazební pěstounská péče, do které jsou umisťováni mladiství obvinění z trestného činu, a využívá se speciálně proškolených pěstounských rodin. Podobná je i specializovaná terapeutická péče, kdy jsou do rodin umisťovány děti s nejrůznějšími typy problémů (Fořtová, 2012). Velmi zvláštní formou, která u nás také nemá obdoby, je PP pro děti hledající azyl, kterých je v Anglii větší množství. Děti jsou umístěny v této formě PP po dobu, než doženu jazykový a kulturní rozdíl a dostanou se na s vrstevníky srovnatelnou úroveň, po té je s nimi nakládáno stejně jako s ostatními dětmi (Novák, Paleček, 2013). V Anglii není neobvyklá ani PP pro nezletilého rodiče s dítětem a běžné je také využívání respitní péče, kdy jsou děti (obzvláště pak ty se speciálními potřebami), umisťovány do jiné rodiny na krátkou dobu a většinou v pravidelných intervalech, aby si jejich rodiče či pěstouni mohli odpočinout (Fořtová, 2012).

Pěstounskou péči regulují místní úřady, které najímají jednotlivé pěstounské agentury, ať už ziskové nebo neziskové, ty pak aktivně vyhledávají rodiny. Každý pěstoun musí každý rok projít přezkoumáním, kdy se rozhoduje o tom, zdali je schopný být i nadále pěstounem (Fořtová, 2012). Každá osoba nebo organizace, pracující s pěstounskými dětmi se dále musí řídit programem „*Na každém dítěti záleží*“ (Every Child Matters), jehož cílem je docílit toho, aby dítě bylo zdravé, mělo zajištěnou bezpečí, mělo možnost se radovat a zažívat úspěch, mohlo přinášet pozitivní přínos pro svou komunitu i pro sebe, čímž je myšlena například možnost rozhodovat o sobě, mít možnost vyjadřovat názory a být začleněn do společnosti. Posledním pravidlem pak je ekonomická stabilita, kdy by dítě i přes svou ekonomickou znevýhodněnost mělo mít možnost využít svých možností a schopností k dosažení cílů (Fořtová, 2012).

Financování pěstounských rodin mají na starosti místní úřady a pěstounské agentury, výše odměn není určena žádnými dalšími národními standarty. Rodinám náleží odměna pěstouna a příspěvky na pokrytí potřeb dítěte. Pěstounské agentury mohou také poskytnout mimořádné

příspěvky, může jít například o narozeninový, prázdninový nebo cestovní příspěvek. Všechny příspěvky jsou poskytovány do dosažení 18 let dítěte, v některých případech do 21 a po ukončení PP má dítě nárok na tzv. Leaving Care Grant, což je sociální dávka, která má sloužit k osamostatnění dítěte (Zuman, Vyskočil, 2013).

Tab. 1: Počet dětí v náhradní péči podle typu umístění v letech 2009 - 2013:

Rok	2009	2010	2011	2012	2013
Všechny děti v NP	60 900	64 450	65 500	67 080	68 110
V pěstounské péči	43 900	46 880	48 150	50 060	50 900
V adopci	2 690	2 520	2 710	2 880	3 350
Umístění s rodiči	4 170	4 210	3 990	3 590	3 260
DD, azylové bydlení,...	6 110	6 220	6 010	6 970	6 000
Jiná pobytová zařízení	740	960	960	980	1 210
Internátní školy	1 300	1 020	960	980	930
Nepřítomní více než 24 hod.	120	110	120	150	150
Jiné umístění	90	90	50	80	120

(Zdroj: Statistical first release 2011. Department for Education 2013)

1.3.2 Spojené státy americké

Charakterizovat systém PP v USA je značně problematické, neboť jednotlivé americké státy mají své vlastní zákony, a tím pádem i odlišný systém péče o ohrožené děti. Všeobecně však bývá pravidlem, že PP je považována pouze za dočasné řešení před tím, než se podaří situaci dítěte vyřešit (Foster Parent Handbook, 2002). Podle statistik z roku 2010 zůstávalo 33% dětí v PP po dobu jednoho až jedenácti měsíců. 24% bylo umístěno na 12 až 23 měsíců, 13% zůstalo v PP méně než jeden měsíc, na 24 až 35 měsíců bylo umístěno 12% dětí a 7% zůstalo v PP déle než 5 let (Child Welfare Information Gateway, 2012). Cílem PP je vrátit dítě zpět do rodiny, v případě, že to není možné, vytvoří případový pracovník dítěti náhradní plán (Foster Parent Handbook, 2002). V roce 2010 se 51% dětí vrátilo z pěstounské rodiny do své původní rodiny, 21% dětí bylo adoptováno, 11% bylo ve věku, kdy už se mohli osamostatnit, 8% přešlo do příbuzenské péče a 6% do opatrovnictví (Child Welfare Information Gateway, 2012). Například ve státě Wyoming spolupracují pěstounské rodiny s agenturami a

případovými pracovníky a musí se řídit rozsáhlým seznamem přísně nastavených pravidel, který zahrnuje například i povinnost vytvoření evakuačního plánu v domácnosti, zabezpečení potencionálně nebezpečných předmětů, zřízení požárního systému nebo povinnost vakcinace domácích zvířat. Pěstouni také dostávají přesný návod, jak jednat v konkrétních případech spojených s péčí o dítě, a seznam situací, kdy je nezbytné telefonovat případovému pracovníkovi. Pěstouni také musí zapisovat důležité momenty, kterých si u svěřeného dítěte všímají. Za tuto péči je pěstounům poskytována finanční odměna, která nemá status platu, ale jde o úhradu s PP spojených výdajů. Pěstouni také mají nárok na poskytnutí respitní péče pro svěřené děti v jiných pěstounských rodinách (Foster Parent Handbook, 2002). Pro děti, které je problematické umístit do pěstounské rodiny, jsou v USA zřízeny tzv. skupinové domovy (Residential treatment centers), například se může jednat o komunitní domovy pro adolescenty s kriminální minulostí nebo domovy pro děti s postižením či poruchami chování (Group and Residential Care, 2012).

1.3.3 Dánsko

V případě Norska, Švédska a Dánska mluvíme o tzv. skandinávském modelu, který je velmi pokrokový. V této práci se zaměřuji pouze na Dánsko, které tento model může reprezentovat. Odstup od kolektivních zařízení a přechod k individuálním formám NRP probíhá v Dánsku již od poloviny 70. let. Maximální počet dětí v jednom dětském domově je 12, děti jsou tedy umísťovány do menších skupin. Velký důraz je kladen na prevenci před tím, než dojde k odebrání dítěte z rodiny a umístění do NRP. Do pěstounské péče se velmi často dostávají až starší děti (teenageři), což svědčí tomu, že preventivní opatření v nižším věku dětí fungují dobře a děti se do péče dostávají, až když se problémy začínají prohlubovat. Přesto však tato opatření nefungují tak, jak by měla, neboť ideálem by bylo, aby se děti nemusely dostat do péče vůbec. Vysoké zastoupení teenagerů v PP je pro Dánsko velmi specifické.

Po mnoho let neumožňoval dánský systém umístění dítěte do péče příbuzných, v současné době však existuje koncept tzv. síťové péče, v rámci něhož je i širší příbuzenstvo zodpovědné za péči o dítě. Zahrnuti jsou například i sousedé nebo učitelé, kterým může být dítě v rámci tohoto konceptu svěřeno. Velmi specifickou formou je samostatné bydlení pro teenagery, kteří

nechtějí bydlet se svou biologickou rodinou. V tomto případě je zajištěn pronájem vhodného prostoru, ve kterém může dítě bydlet pod dohledem mentora. Pěstouni jsou za poskytnutí péče dítěti placeni, výše odměny odpovídá běžnému platu a liší se v závislosti na míře problematičnosti umístěného dítěte/děti. PP je v Dánsku považována pouze za doplněk původní rodiny, nikoliv její náhradu. Nejdůležitější roli při umístování a odebírání dětí hrají sociální pracovníci, v minulosti často docházelo k tomu, že zkušenosti pěstounů s dítětem, o kterém bylo rozhodováno, byly podceňovány a nebrány v potaz. Zhruba polovina dánských pěstounů má vzdělání v sociální oblasti, pro možnost stát se pěstounem ale obor vzdělání není rozhodující. Dánský systém klade velký důraz na dodržování práv dítěte, u dětí starších 12 let je nutný jejich písemný souhlas s umístěním, děti také mají možnost vyjádřit se k osobě pěstouna a mohou podat stížnost, týkající se rozhodnutí, která o nich byla udělána. Velký důraz je dále kladen na spolupráci mezi orgány sociální péče, školami, policií, lékaři, terapeuty atd. (Novák, Paleček a kol., 2013).

Tab. 2: Typy péče, počet a procentuální zastoupení dětí v různých typech péče v roce 2007:

Typ péče	Počet	Procento
Pěstounská péče	6 372	43%
Veřejné dětské domovy	3 591	24%
Soukromé dětské domovy	2 749	18%
Internátní školy	770	5%
Vlastní byty (s podporou)	923	6%
Námořní projekty	62	1%
Další nebo neznámé	493	3%
Celkem v NRP	14 960	100%

(Zdroj: Eurochild 2010)

2. Specifika pěstounské rodiny

2.1 Funkce rodiny

Podle Šulové (2011) je jednoznačné vymezení a definování rodiny velmi náročné, neboť záleží na konkrétních aspektech, vědních disciplínách či přístupech jak se na toto uskupení pohlíží. J. Langmeier a M. Kňourková definují rodinu jako „*institucionalizovanou biosociální skupinu, vytvořenou přinejmenším ze dvou členů odlišného pohlaví, mezi nimiž neexistují pokrevní pouta, a z jejich dětí*“ (Langmeier In Šulová, 2011, s. 176).

Na rozdíl od některých jiných živočišných druhů se člověk rodí jako značně nevypělý a potřebuje několik let péče, které mu mohou poskytnout rodiče v rámci rodiny. Pokud rodina správně funguje, měla by matka dítě ochraňovat a nedovolit, aby mu mohlo být ubližováno (Kovařík, 2004). Rodiče dítěti poskytují základní poznatky o fungování světa a mají vliv na to, jak bude dítě v budoucnu chápat dění okolo něj (Vágnerová, 2012). V rodině se dítě učí sociálním normám, pravidlům, způsobům komunikace a řešení situací (Šulová, 2011). Stejně tak vztahy v rodině a vzájemné interakce slouží dítěti jako návod, jak se chovat k lidem ve svém okolí. Dítě napodobuje chování svých rodičů a učí se jak projevovat své názory. Stejným způsobem se dítě učí i nevhodným vzorcům chování, pokud rodina nefunguje tak, jak by měla (Vágnerová, 2012). To, jak se k sobě rodiče navzájem chovají, má vliv na formování manželských a rodičovských vzorů, které jsou obzvláště v pozdějším životě pro dítě důležité (Kovařík, 2004). Všichni členové rodiny by měli vytvářet soudržnou jednotku, zároveň by ale měli respektovat samostatnost ostatních členů. V rodině by měl být posilován pocit emoční blízkosti a sounáležitosti. Jednotliví členové v rodině mívají nezřídka odlišné názory na stejné situace a dítě díky nim získává zpětnou vazbu na své počínání, která dítěti pomáhá formovat jeho identitu a sebeobraz (Šulová, 2011). Podle Sobotkové (2007) je rozumná míra autonomie podmínkou zdravého vývoje osobní identity.

Podle Kovaříka (2004, s. 21) je identita „*hluboký pocit vlastní totožnosti, který je založen na zkušenosti, na prožívání vlastní kontinuity, vlastního pokračování a trvání v čase*“. Jedinec se ztotožňuje s určitými sociálními rolemi a sociálními skupinami, jejichž součástí se cítí být.

Předpokladem pro to, aby dítě mohlo řešit svou situaci je, aby se v ní vyznalo. Dobré je, pokud má po ruce někoho, kdo může v životě dítěte hrát roli rádce. Těmi mohou být rodiče, ale i pěstouni, jejichž rodičovství je sice jiné než u vlastních dětí, ale rozhodně není méně hodnotné (Kovařík, 2004).

Důležitou součástí rodinného života jsou rituály, které jsou zdrojem stability, rodinné sounáležitosti a pocitu bezpečí. Rodinná stabilita je důležitá i pro odpoutávání se od rodiny a samostatnou činnost, například v období puberty tráví dítě stále méně času s rodinou, ale rodina pro něj stále tvoří hodnotový základ, ke kterému se může vztahovat. Mezi nejběžnější rituály patří situace spojené se společným jídlem, jako je například stálé místo u stolu, používání svého oblíbeného nádobí a podobně. Dalšími rituály mohou být například vánoční rodinné zvyky nebo čtení pohádky před spaním (Šulová, 2011).

Na rozdíl od ústavního prostředí je rodina místem trvalých a hlubokých citových vztahů. V rodině mají děti své rodiče k dispozici trvale, v ústavních zařízeních se vychovatelé střídají a navíc mají své vlastní rodiny. V ústavu také záleží na chování dítěte, nakolik je akceptováno, zatímco v rodině by mělo být přijímáno bezpodmínečně. Pocity, trápení, smutek i radost jedince jsou v rodině prožívány společně. Děti se svými rodiči plánují společnou budoucnost. I o toto jsou děti v ústavech ochuzeny (Kovařík, 2004). Doma také děti mají nějaké své místo, které je jenom jejich, zatímco v kolektivních zařízeních se jim mnoho soukromí nedostává. Podle Sobotkové (2003) by členů v rodině mělo být jen tolik, aby vztahy mohly být individualizované. Ve výzkumu, který Sobotková prováděla, bylo jako maximální počet dětí nejčastěji uváděno 6 až 8.

Podle Denuwealere (2007) je rodina zdrojem duševní pohody i pro pěstounské děti. Velmi důležitou roli má pěstounský otec, pro mnoho pěstounských dětí se jedná o první setkání s otcovskou autoritou. Podle Denuwealere rovněž existuje výrazný vztah mezi mírou rodičovské podpory a emočními problémy dítěte. Dostupnost podporujícího rodiče snižuje úzkost. Z výsledků tohoto autora dále vyplývá, že u biologických dětí má vyšší rodičovská podpora vliv na nižší výskyt behaviorálních problémů, u pěstounských dětí toto však neplatí. U nich má na zvýšení problémů s chováním vliv množství konfliktů s pěstounskými rodiči.

2.2 Charakteristika pěstounů

Většina pěstounských rodičů již má své vlastní děti, a tak motivací nebývá tak často jako u adoptce bezdětnost. Často jde o altruistické motivy, naplnění psychických potřeb, potřebu užitečnosti, a někdy i motivy duchovní (Sobotková, 2003). Může jít například o touhu pomoci dětem, které nemohou žít s vlastními rodiči. Tato motivace ovšem může být i riziková v případě, že rodiče mají nezadržitelnou touhu pomoci co nejvíce dětem, aniž by brali ohled na vlastní rodinu. V takovém případě mohou pěstouni snadno přecenit své síly. Stejně tak pokud očekávají od přijatých dětí vděčnost a jejich úsilí vychovat dítě se nesetká s úspěchem, hrozí vrácení dítěte zpět do ústavu. Motivací může dále být například přijetí sourozence k dítěti, které už v rodině je. I bezdětnost ovšem bývá motivací k pěstounství. Mnohé zájemce o osvojení může odradit dlouhá doba čekání na dítě, a proto zkusí zažádat o PP. V tomto případě si ovšem musí uvědomit, že by od dítěte neměli očekávat pouze naplnění vlastních potřeb a „snažit se ho napasovat do svých škatulek“. Motivů k PP může být ještě mnohem více, například touha získat nové zkušenosti a další (Zezulová, 2012). Podle výzkumu Sobotkové (2003) mělo 32% pěstounů „pocit síly vychovat další dítě a touhu pomoci potřebným“, pro 30% byla motivací bezdětnost a nechuť čekat na dítě příliš dlouho, 21% pěstounů se inspirovalo jinými pěstouny, 9% nemohlo mít vlastní dítě nebo jim zemřelo a 7% pěstounů znalo problematiku opuštěných dětí, například z práce, a rozhodli se jim pomoci. Podle Zezulové (2012) je občas mezi širší veřejností možné slyšet, že si pěstouni berou děti pro peníze. Odměna pěstouna ovšem není tak vysoká, aby se pěstounům něco takového vyplatilo, a rozhodně nejde o způsob, jak snadno a rychle zbohatnout. V takovém případě by bylo pravděpodobně jednodušší hledat jiné způsoby než se pouštět do složitého procesu, jakým pěstounství je. „*Pěstounství člověk nedělá pro peníze, ale za peníze. A to je velký rozdíl.*“ (Zezulová, 2012, s. 20). Rozhodnutí stát se pěstounským rodičem není jednoduché. Rodiče musí zvážit, zda jejich rodina má pevné vztahy a zda mají rodičovské dovednosti starat se o mnohdy raněné děti. Dále musí zvážit dostatek času a finanční stabilitu rodiny (Younes, Harp, 2007).

Pěstouni mohou mít na začátku zkrácené představy, většinou už ale vlastní děti mají, a tak jejich představy bývají reálnější než u adoptivních rodičů. Situace po příchodu nového dítěte

bývá náročná a pěstouni se mohou potýkat s negativními pocity a pochybami, a to i přesto, že se na dítě velmi těšili. Pěstounské děti se často chovají nepředvídatelně a pěstouni mohou mít problém jejich chování porozumět. V těchto případech mohou potřebovat podporu někoho z okolí, mnohdy může být dobré i vyhledání odborné pomoci. I pro pěstouny, kteří již mají mnohaleté zkušenosti s pěstounstvím, může přijetí dalšího dítěte představovat velmi náročnou situaci (Vágnerová, 2012).

Lidé, kteří se rozhodnout stát se pěstouny, bývají nadprůměrní v sociálním citění. Podle výzkumu jedné neziskové organizace jsou pěstounské rodiny stabilnější než běžné rodiny, a to i přesto, že se musejí potýkat s větším množstvím výchovných problémů. Stabilita je však pro pěstounské děti, které v minulosti zažily nejedno zklamání, velmi důležitá a umožňuje získání korektivní zkušenosti (Zezulová, 2012).

2.3 Charakteristika přijatých dětí

Děti, které přicházejí do pěstounské péče, za sebou mívají zpravidla mnoho nelehkých událostí, se kterými se musely vypořádat. V mnoha případech byly odebrány z původní rodiny, opuštěny rodiči, nenalezly dospělou osobu, ke které by si mohly vytvořit trvalý vztah, a u mnoha těchto dětí docházelo k rozvoji psychické deprivace, jejíž následky zdaleka nejsou zanedbatelné a silně ovlivňují přítomnost i budoucnost dítěte. Právě pěstouni se s různými projevy deprivace u přijatých dětí musí vypořádat, což rozhodně není jednoduché. Neobvyklé chování přijatého dítěte může silně ovlivnit celkovou rodinnou situaci, jejíž součástí jsou i vlastní děti pěstounů, které složité rodinné události vnímají a prožívají. Je důležité, aby se děti dostaly do rodiny co nejdříve.

2.3.1 Psychická deprivace

Výzkumy psychické deprivace se ve světě zabýval John Bowlby, na kterého pak navázala Mary Ainsworthová a další (Šulová, 2007). U nás se výzkumům deprivace věnovali Zdeněk Matějček a Josef Langmeier. Jejich publikace Psychická deprivace v dětství (1963) byla ve své době zcela průlomovou a ještě dnes je považována za stěžejní zdroj informací (Krejčířová,

2007). Matějčkovy a Langmeierovy longitudinální výzkumy stále nebyly překonány a nemají u nás v této oblasti obdoby.

Podle Josefa Langmeiera a Zdeňka Matějčka je psychická deprivace „*psychickým stavem, který vznikl následkem takových životních událostí, kdy subjektu nebyla dána příležitost uspokojovat některé psychické potřeby v dostačující míře a po dostatečně dlouhou dobu.*“ (Langmeier, Matějček, 1963, s. 17). To, že se člověk setkává a vyrovnává s těžkostmi každodenního života je přirozené, takové situace ještě nevedou k žádnému psychickému poškození. V případě psychické deprivace je však rozhodující právě míra a čas, po který se jedinci nedostává uspokojení základních psychických potřeb. Většina dětí zažívá situace, kdy má strach, například z bouřky, tmy nebo velkého psa, ale ve všech těchto případech bývá poblíž někdo, u koho je možné najít podporu. Bohužel však v tomto ohledu někteří rodiče selhávají (Dazzier, Rutter, 2007). Zdeněk Matějček definuje pět základních vitálních potřeb, kterými jsou potřeba stimulace, potřeba smysluplného světa, potřeba životní jistoty, potřeba identity a potřeba otevřené budoucnosti (Langmeier, Matějček, 1963). Tyto potřeby mohou být uspokojovány ve stabilním rodinném prostředí a jen velmi těžko v prostředí ústavním nebo ve špatně fungujících rodinách, které dítěti nezajišťují dostatek stability a bezpečí (Matějček, Koluchová, Bubleová, 2002).

Potřeba stimulace

Každé dítě potřebuje určitý adekvátní přísun podnětů, který odpovídá jeho vývojovému stádiu. Tento přísun zajišťují rodiče, jejichž „*intuitivní rodičovství*“ jim pomůže rozpoznat, co je kdy pro jejich dítě vhodné (Papoušek In Šulová, 2007). Rodiče by neměli čekat, až dítě samo od sebe zahájí nějakou činnost, ale měli by ho k ní vhodně navést. Prísun podnětů je nezbytný pro správný rozvoj centrální nervové soustavy dítěte (Šulová, 2007). Podněty mohou být zrakové, sluchové nebo třeba hmatové a dítě je dostává prostřednictvím lidí, kteří se na něj usmívají a mazlí se s ním, nebo například prostřednictvím hraček. Pokud je přísun těchto podnětů nedostatečný nebo příliš jednostranný, může dojít k narušování a zpomalování vývoje (Matějček, Koluchová, Bubleová, 2002).

Potřeba smysluplného světa

Dítě si potřebuje zvyknout na prostředí, ve kterém žije, a najít v něm pravidelnost a jistotu. V tomto objevování pomáhá dítěti matka, která s ním zároveň prožívá radost z objeveného. Dochází-li k častým změnám prostředí, obzvláště pak ke změnám v osobách, které o dítě pečují, dostává se jedinec do situací, které ho stresují a traumatizují. Takové změny mohou dokonce způsobit přechodný regres, kdy se dítě na čas vrátí do nižšího vývojového stádia (Matějček, Koluchová, Bubleová, 2002). Velmi důležitou roli opět hrají rodiče, kteří si s dítětem hrají, odpovídají na neustále se opakující otázky a pomáhají dítěti rozvinout pocit sounáležitosti s okolním světem a pochopit to, co kolem něj děje (Šulová, 2007). Ve zdravě fungujících rodinách má některé chování dítěte, jako je například smích nebo broukání vliv na zaujetí matky a následné snižování vzdálenosti mezi ní a dítětem (Cassidy, 2008).

Potřeba životní jistoty

K naplnění této potřeby potřebuje dítě stabilní citové vztahy, a to v první řadě s rodiči, ale dále i s širší rodinou a vrstevníky (Šulová, 2007). Dlouhodobé citové vztahy jsou zdrojem životní jistoty, která je podmínkou pro žádoucí vnitřní integraci osobnosti (Matějček, Bubleová, Kovařík, 1997). Bowlby spolu se svým kolegou Robertsonem vyzoroval, že děti zažívají významný distres při dlouhodobějším oddělení od matky i přesto, že jsou krmeny a po materiální stránce jim nic nechybí (Cassidy, 2008).

Potřeba identity

Při kontaktu s osobami v bezprostředním okolí si dítě uvědomuje své já a vytváří si i své vlastní sebepojetí, sebevědomí a identitu (Matějček, Koluchová, Bubleová, 2002). Naplnění této potřeby je tedy podstatné pro vytvoření společenských rolí a nalezení životních cílů (Matějček, Bubleová, Kovařík, 1997).

Potřeba otevřené budoucnosti

Dítě potřebuje zažívat kontinuitu, na kterou má dokonce zákonný nárok (Úmluva o právech dítěte, § 20). Potřebuje se vyrovnat se svou minulostí a akceptovat ji. Většina dětí v NRP pátrá po svých kořenech a snaží se dopídit toho, kdo byli jejich rodiče a proč je opustili. Bohužel ne všechny děti získají dostatek informací o své minulosti, což je klíčové pro jejich psychický rozvoj (Šulová, 2007). Dětem mohou například chybět odpovědi na otázky „komu se

podobám?“ nebo „jako kdo se chovám?“, potřebují najít své místo v rodokmenu nebo navázat spojení se svou původní rodinou (Schoolerová, 2002). Je dobré, pokud děti mají nějaké fotografie z dětství. Například přechodným pěstounům se často doporučuje vytvářet dětem „knihy života“. Dále děti potřebují mít na co se těšit. Je potřeba, aby měli cíle, ke kterým mohou směřovat (Šulová, 2007). Tato potřeba může být jen těžko naplněna v prostředí, kde dítě zažívá neustálou nejistotu (Matějček, Koluchová, Bubleová, 2002).

Následky psychické deprivace

Kojenecký věk a období raného dětství jsou nesmírně důležité pro vytvoření vazby dítěte s matkou. Pokud dítě tento vztah nenajde ve své rodině, je nezbytné, najít co nejrychleji osobu, která může matku nahradit. Díky poutu s matkou se dítě naučí důvěřovat svému okolí i sobě (Grohová, Bubleová, Vávrová, 2011). Pokud dítě nenajde pečující osobu do jednoho roku věku, je navázání vazby výrazně komplikovanější a trvá déle (Dazier, Rutter, 2008). Dazier a Rutter (2008) také předpokládají existenci věkové hranice, po jejímž překročení již není možné navázat důvěrný vztah s blízkou osobou, pokud se tak do té doby nestalo, tato hypotéza však nebyla potvrzena.

Psychická deprivace se může rozvíjet ve mnoha situacích, kterým je dítě vystaveno, a zdaleka jí není možné pokládat pouze za fenomén vznikající v ústavním prostředí. V tomto prostředí sice dochází k rozvoji psychické deprivace především, riziková ale jsou i další kolektivní zařízení a rodinné prostředí, kdy rodiče nemají na dítě dostatek času nebo mu nejsou schopni poskytnout dostačující péči (Matějček, 1997).

Na základě Matějčkových a Lagmeierových výzkumů z šedesátých let minulého století můžeme rozdělit několik typů projevů u deprivovaných dětí. Prvním z nich je typ tzv. „sociálně hyperaktivní“. Jedná se o skupinu dětí, která velmi snadno a často navazuje sociální kontakt. Snaží se navázat kontakt s vychovateli i dalšími dospělými osobami a velmi snadno se na ně dokáže navázat. Jejich city jsou však velmi ploché a velmi snadno proměnlivé, tyto děti neznají věrnost. Učení ani hra nepředstavuje pro tuto skupinu zvláštní motivaci, neboť veškerá pozornost je věnována právě jejich zájmu o ostatní osoby. Důvodem těchto projevů chování je podnětová chudost, kterou se děti snaží kompenzovat (Matějček, Bubleová, Kovařík, 1997). Matějček s Langmeirem našli nejvíce těchto dětí v tehdejších zvláštních školách internátních. Přestože prospěch u těchto dětí byl spíše slabý, děti v inteligenčních

testech dosahovaly výrazně vyšších výsledků, než by odpovídalo jejich školním výsledkům (Matějček, 1997).

Další typ projevů nazývá Matějček jako „sociální provokaci“. Tato skupina dětí se snaží navázat kontakt prostřednictvím provokujícího a rušivého chování. Vůči ostatním dětem, které bývají vnímány jako konkurence v zisku přízně od dospělých, se často objevuje agresivní chování. Pokud se ovšem podaří, že si tyto děti získají pozornost dospělého jen pro sebe, chovají se velmi přátelsky a přitulně. Nejvyšší koncentrace těchto dětí byla v domovech se zvýšenou výchovnou péčí (Matějček, Bubleová, Kovařík, 1997).

Dále Matějček rozlišuje typ hypoaktivní neboli útlumový. Pro tuto skupinu je charakteristický nezáměr, apatie, nižší aktivita, pokles výkonu, slabší výsledky v učení, plachost, infantilnost nebo třeba zájem o neosobní svět (Matějček, 1997). Tyto děti byly častěji zařazovány mezi děti s nižší intelektovou úrovní, například do domovů sociální péče (Matějček, Bubleová, Kovařík, 1997).

Do další skupiny patří děti, jejichž deprivativní projevy jsou charakteristické náhradním uspokojováním potřeb. Nedostatečný počet podnětů v sociální rovině vede k snaze uspokojit své potřeby jiným způsobem a to většinou na nižší úrovni. Může se například jednat o přejídání se, masturbaci, šikanování slabších, žalování, trápení zvířat a podobně. Děti s tímto typem projevů byly častěji nacházeny v psychiatrických léčebnách nebo v dětských domovech se zvýšenou výchovnou péčí (Matějček, 1997).

Posledním typem jsou takzvané normoaktivní projevy. V tomto případě se děti dokázaly vyrovnat se situací, kdy byl přisun různých, obzvláště pak sociálních, podnětů snížen. Tyto děti bývají dospělými oblíbeny. Problém však může nastat ve chvíli, kdy se ocitnou mimo prostředí ústavu, neboť vyrovnanost těchto dětí se může snadno pod vlivem neobvyklých nároků zhroutit (Matějček, Bubleová, Kovařík, 1997).

Po vypsání těchto základních typů projevů bych ještě ráda zmínila jednotlivé konkrétnější projevy a následky, které jsou typické pro deprivované děti. Velmi typický je zhoršený prospěch, který neodpovídá výsledkům v inteligenčních testech, dosažené vzdělání bývá nižší než u vrstevníků na obdobné intelektové úrovni. Velké množství dětí má dále potíže se vztahy, a to jak s budoucími partnery, tak třeba s vrstevníky nebo vlastními dětmi, při jejichž výchově

se mohou objevit pocity nejistoty. Problémy se začleněním do kolektivu mohou vycházet z neadekvátního sebehodnocení a posunuté hierarchie hodnot, citové vztahy často bývají povrchní. U dětí je dále typická opožděnost v řeči a například absence zdobnělin, kladení otázek a podobně. Projevy psychické deprivace mohou být velmi rozmanité, a i proto je její diagnostika relativně obtížná, mnohdy hrozí záměna za intelektuální postižení. Jisté však je, že psychická deprivace vede k celkovému narušení psychického vývoje v celé struktuře osobnosti a životní orientaci (Matějček, Koluchová, Bubleová, 2002). V dospělosti může mít psychická deprivace vliv na zvýšené kriminální a suicidální tendence, vyšší náchylnost k depresím, poruchám příjmu potravy nebo například k závislosti na drogách (Dazier, Rutter, 2008). Deprivované děti se v mnoha společenských situacích chovají neobvykle, čímž nezdědka vyvolávají odmítavé reakce okolí (Vágnerová, 2012).

V sedmdesátých letech minulého století bylo provedeno několik výzkumných studií, které zkoumaly nechtěné děti, děti z neúplných rodin, děti narozené mimo manželství a děti rozvedených rodičů. Skupina dětí z rozvedených manželství se nejvíce odlišovala od ostatních, neboť zde nepůsobily deprivací ani subdeprivací podněty. Negativní působení bylo spíše kratší a přišlo ve chvíli, kdy již dítě bylo na vyšší vývojové úrovni. U těchto dětí byl však častější výskyt neurotických potíží a následků frustrace a traumat (Matějček, Bubleová, Kovařík, 1997).

Kritické prostředí a podmínky pro vznik deprivace

Šulová rozlišuje několik různých prostředí typických pro vznik deprivace. Prvním z nich jsou situace, ve kterých je dítě zcela izolováno od lidské společnosti. Jsou například známy příklady, kdy bylo dítě vychováno zvířetem. Do této skupiny ale spadají i děti, jejichž rodiče jsou například vážně mentálně nemocní. V těchto případech pak i děti bývají mentálně handicapované. Dalším místem častého vzniku deprivace jsou již výše zmíněná ústavní zařízení. Jako problémové se také ukazuje dlouhodobější oddělení dítěte od matky ve věku do třech až pěti let (2007). Podle Bowlbyho je dítě schopno se vyrovnat s dlouhodobější separací od matky po ukončení třech let života. Bowlby a jeho kolega Robertson dále vymezili tři fáze protestu dítěte. V první fázi dítě křičí, je nešťastné a volá matku, ve druhé fázi ztrácí dítě naději a již pláče méně, a nakonec v poslední fázi se dítě citově odpoutá od matky a naváže se na někoho jiného, kdo je přítomný, náhradním objektem může být i neživý předmět,

například hračka (1982). K deprivaci ovšem může docházet i v rodinném prostředí, nejsou-li naplněny jeho základní funkce, tedy když se rodiče nechtějí, nemohou nebo neumějí o dítě starat. V závažnějších případech musí být dítě z rodiny odebráno. Problémem jsou ale i rodiny, kde se rodiče o dítě starají nadměrně, čímž jeho psychický vývoj také poškozují. Takové děti pak mohou být rozmazlené, nepřípravené na samostatný život a bez dostatečného respektu ke svému okolí. K deprivaci dítěte ale nemusí vést pouze nevhodné vnější podmínky, ale i charakteristiky dítěte, kterými může být motorický, smyslový nebo mentální defekt. Velmi důležitý je věk, konstituční faktory a historie dítěte (Šulová, 2007).

I v dnešní době dochází při diagnostice deprivovaných dětí k častým chybám, psychická deprivace bývá občas zaměňována za intelektové poškození. V testech inteligence totiž tyto děti dosahují většinou nižších výsledků a je potřeba přihlédnout i k anamnéze dítěte, což se ne vždy stane. Po umístění těchto dětí do PP může dojít k překvapivému zlepšování, i přesto, že jejich diagnostikovaná prognóza byla významně slabší (Koluchová, 2000).

Psychická subdeprivace

Matějček dále popisuje tzv. psychickou subdeprivaci, která vzniká i v navenek zdánlivě dobře fungujících rodinách, kde ale rodiče z různých důvodů nemají na dítě dostatek času. Mohou například upřednostňovat svou kariéru a svou absenci doma nahrazovat množstvím peněz a hraček poskytovaných dítěti (Kovařík, 2004). Tyto rodiny nejsou pod žádnou kontrolou orgánů péče o dítě, jako je tomu například u rodin sociálně vyloučených, psychický stav dětí je však také negativně ovlivňován, což může mít například vliv na chybné utvoření životních postojů, neschopností poradit si s budoucí rodičovskou rolí a přenos špatných vzorců chování na další generaci (Šulová, 2007). Projevy subdeprivace a deprivace si jsou v mnohém velmi podobné (Matějček, Bubleová, Kovařík, 1997).

2.4 Charakteristika biologických dětí

Přesto, že biologické děti jsou velmi důležitou součástí rodiny, jen těžko lze v odborné literatuře najít jejich bližší popis. S příchodem pěstounských sourozenců se vlastní děti rodičů musejí vyrovnávat s mnohými změnami. Řadu z nich popisují ve třetí kapitole. Biologické děti potřebují cítit, že s příchodem nového dítěte nebyly opomenuty, a že jsou stále významnou součástí rodiny. U biologických dětí se nerozvíjela psychická deprivace a prostředí, ve kterém vyrůstaly, bylo více či méně stabilní. Potíže s chováním jsou u vlastních dětí stejně jako konflikty s rodiči méně časté (Denuwealaere, 2007). Ve výzkumu Younes a Harp (2007) se biologické děti ve srovnání s dětmi přijatými popsaly jako méně závislé, více produktivní a výrazně hodnější. Pěstouni jsou dětmi vnímány jako velmi výrazný zdroj podpory a jsou lidmi, kterým jejich děti důvěřují (Denuwealaere, 2007).

2.5 Vztahy mezi sourozenci

Sourozenecké vztahy mají velký význam, děti se díky nim například učí vyrovnávat se s pocity žárlivosti a rivality, zvládat zlost, učí se vzájemně spolupracovat a mohou sdílet společné zážitky (Kovařík, 2004).

Malá (2009) definovala šest druhů sourozeneckých vztahů, které se objevují mezi biologickými a přijatými dětmi. Prvním z nich je „*sourozenecký vztah rovnocenný*“, který je stejný jako vztah s biologickými sourozenci. Nejčastěji se tento vztah vytvoří, pokud rodina přijme dítě ve velmi nízkém věku a děti jsou vychovávány společně po dlouhou dobu. V ostatních případech tento typ vztahů není běžný. Dalším typem je „*vztah nerovnocenný*“, který se do značné míry podobá prvnímu typu, ale sourozenci si uvědomují určité rozdíly. Třetím typem je vztah typu „*známý*“, kdy sourozenci, přestože alespoň částečně sdílí společné rodiče a zázemí, nemají mnoho společného. Čtvrtý je vztah jako „*cizí člověk*“, kdy je vztah s nevlastním sourozencem vnímán spíše negativně. Tento vztah se může vyvinout v „*sourozenecký vztah*“, ale je zapotřebí hodně času a úsilí. Předposledním typem je „*rodičovský vztah*“, kdy se biologické dítě stará o přijatého sourozence, a stává se tak pro ně jakousi

náhradou náhradního rodiče. Poslední pak je vztah „z přesvědčení“, kdy se dítě snaží přesvědčovat samo sebe, že k přijatému sourozenci cítí to, co předpokládá, že by mělo cítit. Velmi významnými prediktory toho, jak se vztah vyvine, jsou věk dětí a jejich věkový rozdíl, intenzita kontaktu, zdravotní stav dětí, odlišnost povah a rozdílné intelektové schopnosti (Malá, 2009).

Většina pěstounek, které oslovila Jelečková (2011) si myslí, že v případě konfliktů a hádek nezáleží na tom, zda jde o vlastní nebo pěstounské sourozence, ale o důvod hádky, vlastnosti dětí a zkušenosti z předchozích sporů. Konflikty mezi dětmi mohou být způsobeny i psychickou poruchou některého z nich. Nejvíce konfliktů bývá mezi sourozenci podobného věku a stejného pohlaví. Podle Marešové jsou si stejně staří bratři častěji „herními partáky“ než stejně staré dívky, které se mezi sebou více hádají (2011). Sourozenci se od sebe navzájem nevědomě učí různým druhům chování a mimo jiné i toleranci a pochopení. Vzájemnou lásku si děti projevují prostřednictvím humoru a povzbuzování ostatních sourozenců. Sourozenci z pěstounských rodin také mají často nějakou činnost, které se věnují společně, může jít například o sledování televize nebo hraní her. Hodně ale záleží na věku a pohlaví, občas sourozenci nemají společné zájmy žádné (Jelečková, 2011).

Velmi náročné pro formování sourozeneckých vztahů je, pokud jsou nově příchozí děti již ve vyšším věku nebo pokud je chování přijatých dětí značně problematické. Obtížné také je, pokud je stávající sourozenecká skupina značně uzavřená. Pro formování vztahů je dále náročné, pokud děti disponují nízkou mírou empatie a tolerance nebo mají zkreslená očekávání (Kratochvílová, 2007).

Podle výzkumu Höjer (2007) mělo 41% biologických dětí se svými pěstounskými sourozenci vynikající vztahy a 31% mělo velmi dobré vztahy, i tyto děti ale popisovaly velmi náročné situace v rodině a množství konfliktů.

2.6 Význam věku dětí

Vnímání pěstounských sourozenců a vzájemné fungování vztahů bývá vnímáno odlišně u biologických dětí, které už jsou ve vyšším věku, například již studují na střední nebo vysoké škole, v době kdy se rodiče stanou pěstouny. Pro mladé lidi v tomto věku má sice rodina stále velký význam, ale nepotřebují už tolik pozornosti od rodičů, přijatého sourozence nepovažují za „soupeře“ a větší věkový odstup může umožnit i snazší zvykání si na novou rodinnou situaci (Sapáková, 2011). Podle Malé (2009) prožívají nejhůře změnu děti zhruba ve věku kolem devíti a desíti let. Ellis (1972) uvádí jako nejnáročnější období mezi sedmi a třinácti lety. Podle ní mají děti, které nespádají do této věkové kategorie a zároveň nejsou stejně nebo podobně staré jako přijaté děti, výrazně méně potíží a vyrovnávání se s celým pěstounským procesem je pro ně jednodušší. Podle Twigg (1994) je vyšší úspěšnost PP v případě, že přijímané dítě je mladší než děti, které již v rodině žijí, a věkový rozdíl mezi nejmladším dítětem v rodině a nově příchozím je alespoň tři roky. Sobotková (2003) vnímá jako potřebný minimální odstup devět měsíců. Pokud jsou pěstounské děti ve stejném věku jako děti biologické, je celá situace náročnější. Děti si například musí více hlídat a bránit své vlastnictví. Problematické také mohou být vrstevnické vztahy se stejnými lidmi. Je lepší, pokud mohou mít děti pouze svoje kamarády a svoje specifické místo v rodině (Twigg, 1994). Pokud jsou biologické děti ve stejném věku jako pěstounské děti a o příchodu nebyly dobře informované a nesouhlasily s ním, mohou se objevovat projevy jako například žárlivost, potíže s učením nebo chováním (Sobotková, 2003).

3. Prožívání pěstounské péče biologickými dětmi – výsledky výzkumných studií

3.1 Výchozí výzkumné studie

3.1.1 České výzkumy

Přesto, že biologické děti z pěstounských rodin jsou velmi významnou částí rodinného celku, je jim dle mého názoru stále věnována nedostatečná pozornost. Na rozdíl od některých jiných zemí, u nás zatím nebyly provedeny žádné stěžejní výzkumy o tom, jak tyto děti prožívají příchod „cizích“ dětí do rodiny, jak pěstounskou péči vnímají a jak se jí cítí být ovlivněni. Doposavad bylo provedeno jen několik málo výzkumů v rámci bakalářských a diplomových prací. Existují však studie, které se zabývají soudržností pěstounské rodiny jako celku, tímto tématem se u nás zabývá Sobotková (2003). Všechny práce věnující se biologickým dětem jsou zaměřeny kvalitativně a výzkumný vzorek se pohybuje v rozmezí od 4 rodin až do 18 biologických dětí. V následujících odstavcích uvádím a stručně popisuji výzkumy, ze kterých budu dále vycházet.

Dle mého názoru jeden z nejlepších výzkumů, který se mi podařilo dohledat, provedla Petra Sapáková (2011) na Masarykově univerzitě v Brně. Sapáková si položila tyto dvě výzkumné otázky: „*Jakou zkušenost mají biologické děti pěstounů/osvojitelů s náhradní rodinnou péčí v jejich rodině?*” a „*Jaké významy připisují biologické děti pěstounů/osvojitelů své zkušenosti s náhradní rodinnou péčí v jejich rodině?*” (Sapáková, 2011, s. 55) Výzkumu se účastnilo 10 osob ve věku 12 až 19 let, z čehož tři byly sourozenecké dvojice. Podmínkou bylo, aby dotazovaní měli alespoň roční zkušenost s PP a se svou rodinou vedli každodenní život. Autorka použila polostrukturovaný rozhovor a metodu kamenů, které měli pomoci v poutavém vyprávění o rodinném životě. Sapáková se postupně věnuje jednotlivým bodům, které jsou pro biologické děti aktuální (příprava na NRP, reakce na příchod nového sourozence, vztahy v rodině atd.

Další diplomovou prací, která se týká tohoto tématu, napsala v roce 2009 Zuzana Malá na Masarykově univerzitě v Brně. Autorka provedla šetření mezi dospělými ve věku 20 až 35 let, kteří vyrostli v pěstounských rodinách. Jednalo se o kvalitativní výzkum za použití polostrukturovaných rozhovorů se šesti respondenty. Zapojeni byli lidé v různých životních situacích, převážně šlo o vysokoškolské studenty a již pracující lidi s vlastní rodinou. Malá si položila tyto dvě základní výzkumné otázky: „*Jakým způsobem vnímají dospělí jedinci, kteří jsou biologickými dětmi pěstounů, svoji původní rodinu?*“ a „*Jaký je názor dospělých biologických dětí pěstounů na pěstounskou péči?*“ (Malá, 2009, s. 49). V rámci těchto hlavních témat se autorka věnovala spokojenosti v rodině, vyrovnáním se s příchodem nového dítěte, vztahy se sourozenci, názorům na výchovu rodičů a postojům k pěstounské péči.

Poslední prací se stejným tématem, kterou se mi podařilo dohledat, je bakalářská práce Kateřiny Indrákové, která vznikla pod vedením doc. Ireny Sobotkové na Univerzitě Palackého v Olomouci. Práce má název „*Pěstounská péče očima dospívajících biologických dětí pěstounů*“. Kateřina Indráková je pěstounka, která má kromě přijatých dětí i vlastního syna a uvědomuje si, že ze strany okolí je mu věnováno méně pozornosti než jejím přijatým dětem, z tohoto důvodu se také rozhodla pro napsání této práce. Autorka se zaměřila na to, jak 14 mladých lidí ve věku 11 až 18 let prožívalo své „*náhradní sourozenectví*“ a jakým způsobem tato zkušenost ovlivnila vývoj jejich osobnosti. Výzkum byl kvalitativní pomocí polostrukturovaných rozhovorů (Indráková, 2013).

Další práce zabývající se primárně biologickými dětmi se mi najít nepodařilo, našla jsem ale výzkumy zaměřené na sourozenecké vztahy v pěstounských rodinách, které k tomuto tématu mají také velmi blízko. Z těchto studií bych ráda jmenovala bakalářskou práci Simony Jelečkové s názvem „*Sourozenecké vztahy v pěstounských rodinách*“ (2011). Jedná se o kvalitativní výzkum mapující situaci ve čtyřech rodinách pomocí rozhovorů s rodiči i dětmi. Autorka se zaměřuje na vzájemné vyjadřování lásky, rivalitu, spolupráci a podobná témata, zabývá se také sourozeneckými konstelacemi v pěstounských rodinách. Další podobnou bakalářskou prací je studie Miroslavy Marešové s názvem „*Utváření vztahů mezi dětmi v náhradní rodině*“ (2011). Stejně jako u výše zmíněných výzkumů jde o výzkum kvalitativní a rovněž je veden pomocí rozhovorů. Rozhovory byly vedeny s pěti pěstounkami. Třetí studií

k tomuto tématu je práce „*Sourozenecké vztahy v pěstounské péči z pohledu dětí*“ (2007) Ivy Kratochvílové, která zkoumala vztahy v rodinách z pohledu pěstounských i biologických dětí, celkový výzkumný vzorek byl 33 dětí (18 biologických a 15 pěstounských) a opět byl využit polostrukturovaný rozhovor. Kratochvílová se zvláště zaměřila na to, jak děti, které již v rodině jsou, pomáhají se začleňováním těm nově příchozím.

3.1.2 Zahraniční výzkumy

Co se týče zahraničních výzkumů, vyhledala jsem v odborných databázích několik výzkumů, které pocházejí z Kanady, USA, Anglie, Belgie a Švédska. Mimoto v loňském roce vyšla na univerzitě v Oxfordu přehledová studie (Höjer, Sebba, Luke, 2013), shrnující všechny stěžejní výzkumy z této oblasti, které byly publikovány v angličtině nebo švédštině. Velká část z nich je shodná s těmi, které se mi podařilo najít. Ve studii je popisováno 17 studií z pěti různých zemí. Větší část studií byla kvalitativní a několik kvantitativních. Cílem této práce bylo shrnout klíčové nálezy, které jsou pro všechny, nebo alespoň některé studie společné. Mně se v internetových databázích podařilo dohledat 8 z těchto výzkumů, z jejichž výsledků vycházím.

Jeden ze starších zahraničních výzkumů je z roku 1972 z Kanady. Jeho autorkou je Lillian Ellis, která se zabývala problematikou biologických dětí v tzv. „skupinových domovech“, ve kterých bylo alespoň šest přijatých dětí. V tomto kvalitativním výzkumu se Ellis zabývala rozdíly ve výchově a přístupu rodičů k vlastním a přijatým dětem. Základní otázkou bylo, nakolik by rodiče měli ke všem dětem přistupovat stejně. Bylo zjištěno, že pěstouni měli většinou výrazně vyšší očekávání od svých vlastních dětí. Čekali, že se budou chovat vyspěle, nesobecky a pěstounským dětem budou pomáhat (Ellis, 1972).

Kvantitativní výzkum vyhotovili Poland a Groze v roce 1993 v USA. Do výzkumu bylo zahrnuto 52 pěstounských rodičů a jejich 51 biologických dětí. Výzkum byl proveden pomocí dotazníků pro rodiče i děti. Dotazníky pro děti se lišily v závislosti na věku dotazovaných.

Děti ve věku 8 až 13 let odpovídaly pouze na uzavřené otázky. Rodiče byli instruováni, aby svým dětem nepomáhali. Do výzkumu byly zahrnuty rodiny zapojené do různých typů pěstounské péče. Rodiče i jejich děti byli dotazováni ohledně přípravy na PP a možného zlepšení negativních dopadů PP díky lepší přípravě. Dále byly významně diskutovány pocity dětí z celého pěstounského procesu. Rodiče i děti se shodli na tom, že nejpálčivějším problémem je vhodné rozdělení rodičovského času mezi děti. Obě skupiny by rovněž ocenily zahrnutí biologických dětí do příprav pro pěstouny (Poland, Groze, 1993).

Velmi přínosnou a komplexní studií je práce Ingrid Höjer (2007) ze Švédska. V první fázi výzkumu bylo pozváno sedmnáct biologických dětí (9 až 25 let) na víkendový pobyt, kde byly podle věku rozděleny do tří skupin. Na základě společné diskuze měla vykrystalizovat pro biologické děti nejdůležitější témata. Velmi podobně probíhala i druhá fáze, ale vybraná témata na základě předchozí diskuze byla probírána a diskutována do hloubky. Druhá diskuze byla dynamičtější a děti měly více prostoru reagovat na komentáře ostatních. Všechny odpovědi byly nahrávány a na jejich základě pak bylo formulováno 60 otázek, které utvořily obsah dotazníků. Dotazníky vyplnilo 684 respondentů. Dotazovaní měli za úkol si vybrat pouze pěstounského sourozence, který přišel do rodiny jako první, a k němu vztahovat své odpovědi. Na závěr bylo provedeno ještě osm doplňujících hloubkových rozhovorů. Do výzkumu byly zahrnuty i děti, které již nežijí s rodinou trvale, například kvůli studiu v jiném městě, a domů jezdí jen občas, neboť z diskuzí vyplynulo, že i tito mladí lidé jsou stále velmi zapojeni do rodinného života. Hlavními zjišťovanými tématy byly změny v rodině, vztahy mezi sourozenci, problematické okamžiky, rozdělení rodičovského času a pozornosti mezi jednotlivé děti a kontakt pěstounských dětí s jejich vlastními rodiči. Domnívám se, že švédské prostředí má k tomu českému blíže než prostředí z ostatních zmiňovaných výzkumů, neboť děti v rodinách častěji zůstávají dlouhodobě, i proto jsem se právě tomuto výzkumu snažila věnovat zvláštní pozornost (Höjer, 2007).

Gill Martin (1993) zorganizovala řízenou skupinovou diskuzi pro děti ve věku 10 až 15 let, což považuji za spíše netypický výzkumný design.

Další studií z anglického prostředí je práce Judy Walsh a Harriet Campbell (2010), které vytvořily dotazníky, a odpovědi na něj zaznamenávaly ve zvukové podobě. Výzkumu se

zúčastnilo 28 dětí ve věku 12 až 19 let. Je potřeba vzít v úvahu, že jde o typ PP, kdy se děti v rodině často střídají, a větší část otázek byla zaměřená na kontakt biologického dítěte s tím, které z rodiny odchází.

Velmi zajímavý je také výzkum M. N. Younes a M. Harp (2007), které pomocí polostrukturovaných rozhovorů zkoumaly zároveň názory biologických dětí a jejich rodičů. Výzkumu se zúčastnilo 10 rodin, zapojeni byli oba rodiče. Celkový počet vlastních dětí v rodinách byl 29, z toho 16 bylo zapojeno do výzkumu. Ostatní byli příliš mladí, s rodinou už nežili nebo se nechtěli účastnit (Younes, Harp, 2007).

Velmi specifická je belgická studie M. Denuwealere (2007), která zjišťovala vliv konfliktů a rodičovské podpory na duševní pohodu dítěte. Výzkumu se účastnili rodiče, biologické děti i pěstounské děti. Skupina přijatých dětí byla následně porovnávaná s výsledky biologických dětí. Denuwealere zjišťovala, zda je množství konfliktů s rodiči a jejich podpora shodná pro biologické i přijaté děti. Dále zkoumala, zda pěstounské děti mají nižší sebehodnocení a více emočních a behaviorálních problémů, a do jaké míry mají konflikty a podpora vliv na sebehodnocení dítěte a jeho emoční a behaviorální potíže. Do výzkumu bylo zapojeno 96 rodin s vlastními i přijatými dětmi ve věku 10 až 21 let. Každý účastník výzkumu obdržel sadu otázek složenou z testových metod určených k měření sebeúcty, sebepojetí, emočních a behaviorálních poruch. Součástí dále byly inventáře na zjištění konfliktů se sourozenci a rodiči, dotazníková metoda zjišťující míru sociální podpory v rodině a otázky týkající se demografických údajů. Výsledky výzkumu poskytují vhled do fungování pěstounských rodin (Denuwealere, 2007).

Posledním výzkumem, ze kterého jsem vycházela, je kanadská studie R. C. Twigga (1994). Všichni dotazovaní byli starší 15 let a pocházeli z osmi různých rodin. Doplňkově byly provedeny i rozhovory s ostatními členy rodiny. Specifické pro tyto rodiny bylo, že přijali děti s postižením. Je tedy nutné přihlídnout k tomu, že situace pro biologické děti byla náročnější, neboť na ně jejich rodiče kvůli náročnosti péče o přijaté děti měli méně času. Všechny rodiny také měly zkušenost s odchodem dětí, což autor odůvodňuje tím, že PP je považována jen za přechodné řešení, a tak musí být odchod součástí zkoumání (Twigg, 1994).

Tab. 3: Přehled všech využitých výzkumů:

Autor	Rok	Země	Typ výzkumu	Použité metody	Počet respondentů
Indráková	2013	ČR	Kvalitativní	Rozhovor	14 biol. dětí
Jelečková	2011	ČR	Kvalitativní	Rozhovor	4 rodiny
Malá	2009	ČR	Kvalitativní	Rozhovor	6 biol. dětí.
Kratochvílová	2007	ČR	Kvalitativní	Rozhovor	18 biol. a 15 pěst. dětí
Marešová	2011	ČR	Kvalitativní	Rozhovor	5 rodičů
Sapáková	2011	ČR	Kvalitativní	Rozhovor, metoda kamenů	10 biol. dětí
Denuwelaere	2007	Belgie	Kvantitativní	Dotazníky	384 (všichni členové rodiny)
Ellis	1972	Kanada	Kvalitativní	Rozhovor	10 rodičů
Höjer	2007	Švédsko	Kval. i kvant.	Diskuzní sk., dotazníky, rozhovory	684 + 8 biol. dětí
Martin	1994	UK	Kvalitativní	Řízená skupinová diskuze	Děti ze 7 rodin
Poland, Groze	1993	USA	Kvantitativní	Dotazníky	52 rodičů a 51 dětí
Twigg	1994	Kanada	Kvalitativní	Rozhovory	8 rodin
Walsh, Campbell	2010	UK	Kvantitativní	Dotazníky	14 rodičů a 28 dětí
Younes, Harp	2007	USA	Kvalitativní	Rozhovory	10 rodičů a 16 dětí

3.2 Důležitá témata vyplývající z již provedených výzkumů

Z výše uvedených výzkumů vyplývají témata, která jsou pro biologické děti z pěstounských rodin důležitá. Hlavními tématy se zdají být příprava na PP, změny v rodině a reakce na náročné situace, dělení se o pozornost a čas rodičů či rozdíly v přístupu k biologickým a pěstounským dětem. Velmi palčivým tématem také může být předčasný odchod pěstounského dítěte z rodiny, ke kterému může dojít například z důvodu závažných výchovných problémů, nebo z důvodu návratu do biologické rodiny.

3.2.1 Období před příchodem pěstounského dítěte do rodiny

Doba, kdy se rodiče rozhodují o možnosti nabídnout místo ve své rodině dalšímu dítěti/dětem, by měla být důležitým obdobím, a to nejen pro ně, ale pro všechny členy rodiny. Rodiče musí velmi dobře zvážit rodinnou situaci, pevnost vztahů v rodině, rodičovské dovednosti, časové a finanční možnosti a hlavně by neměli zapomínat na to, že jejich rozhodnutí výrazně ovlivní ty, se kterými žijí (Younes, Harp, 2007).

Ze všech výzkumů vyplývá, že téměř všichni rodiče se se svými dětmi bavili o tom, že by rádi do rodiny přijali další dítě. Výjimku tvoří pouze případy, kdy byly biologické děti v příliš nízkém věku. Poland a Groze (1993) ve svém výzkumu zjistili, že v 64% to byly pouze matky, kdo se své děti snažil připravit na PP, a v 46% bylo téma diskutováno oběma rodiči. Ve výzkumu Sapákové (2011) bylo zapojení obou rodičů vyšší, sedm dětí z deseti uvedlo, že se o PP bavili doma všichni a jen dvě respondentky označili za jediného informátora matku. Z tohoto výzkumu dále vyplývá, že se lišila hloubka, do jaké rodiče téma se svými dětmi konzultovali. V jednom případě, měla dokonce respondentka možnost vyplňovat dotazník pro žadatele se svými rodiči a ovlivnit tak například etnikum a věk přijatého sourozence. Z pěti rodin, se kterými dělala rozhovor Marešová (2011), se ve třech případech rodiče s dětmi bavili o možných pozitivěch i negativěch PP. Z odpovědí dětí vyplývá, že snaha informovat je i o méně příjemných faktech nijak nevedla k jejich negativnímu naladění a na nové sourozence se i přesto těšili. Ve dvou zbylých rodinách nechtěli rodiče děti vyděsit, a tak zmiňovali jen pozitivita. Z přehledové studie, kterou vypracovali Höjer, Sebba a Luke (2013) ale vyplývá, že děti potřebují být informovány o pozitivních i negativních momentech. Děti i mladí lidé potřebují mít pocit, že i jejich názor je důležitý, a měli by mít důležitou roli v rozhodovacím procesu. Dále potřebují vědět, jak PP ovlivní jejich budoucí život. Měli by dostávat reálné a pravdivé informace (Martin, 1993), díky tomu je pro ně pak jednodušší rozumět a vyrovnat se s problémovými momenty po příchodu dítěte. Bylo prokázáno, že děti, které dostaly relevantní informace, měly s pěstounskými sourozenci lepší vztahy (Höjer, Sebba, Luke, 2013). V diskusi vedené Martinem (1993), se děti shodly, že zlehčující a nepravdivé informace typu „nezmění to tvůj život“ nebo „bude to prostě nový bráška“ by vůbec neměli dostávat, a už vůbec ne ze strany sociálních pracovníků, od kterých je bylo možné někdy slyšet. K výrazné

změně rodinného života totiž zcela přirozeně dojít musí. Podle Poland a Groze (1993) byla nejčastějšími diskutovanými tématy v rodinách rodičovský čas věnovaný vlastním a přijatým dětem a sdílení vlastnictví dětí, například hraček, pokojíčku a podobně. Dalšími méně častými tématy, která byla při rodinných rozhovorech diskutována, byla potřeba pomoci dětem z dětských domovů, možné problémy spojené s příchodem dítěte, důvody, proč pěstounské děti potřebují pomoci a v některých rodinách byl zmiňován i fakt, že rodina za péči obdrží peníze. Podle mínění biologických dětí by se rodiče měli zmínit ještě o rolích biologických dětí v rodině a rozdílech mezi vlastními a přijatými dětmi. Dále chtěly být připraveny na odchod dítěte z rodiny a vyrovnávání se se smutkem, což je hlavně případ přechodné pěstounské péče. Dále by děti ocenily, kdyby byly informovány o tom, že pěstounské děti mohou krást, důvodech, proč nemůžou žít s vlastní rodinou a o tom, jak moc se jejich rodina po příchodu nového člena změní (Poland, Groze, 1993).

Autoři všech výzkumů, ze kterých jsem vycházela, se shodnou na tom, že by biologické děti měly dostávat co nejvíce informací, na druhou stranu by ale tyto informace měly být podávány citlivě a podle Höjera, Sebba a Luke (2013) je potřeba si uvědomit, že přílišné zapojení dětí přináší i více zodpovědnosti a obzvláště mladší děti si s tím mohou mít problém poradit.

Závěrečné rozhodnutí o přijetí musí učinit rodiče, otázkou však je, do jaké míry by se měli řídit názory svých dětí. Indráková (2013) se na tuto otázku ptala svých respondentů. Šest dotazovaných bylo přesvědčeno, že rodiče by se s dětmi měli o svém záměru radit, závěrečné slovo by ale měli učinit oni s přihlédnutím k názorům dětí. Také by měli zvážit, zda jejich rozhodnutí výrazně nenaruší fungování rodiny. Další tři respondenti odpovídali podobně, ale byli názoru, že v případě nesouhlasu by měli rodiče děti nenásilně přemlouvat a pokud by odpor trval, měli by od svého plánu upustit. Další tři dotazovaní byli názoru, že v případě nesouhlasu některého člena rodiny by si dítě do PP brát neměli, a jiný respondent v takovém případě navrhoval rodinné hlasování. Pouze jeden ze čtrnácti dotazovaných byl názoru, že by rodiče své rozhodnutí měli dětem pouze oznámit a nediskutovat ho s nimi. K podobným závěrům došly i Younes a Harp (2007), které za optimální situaci považuje rozhodnutí rodičů s přihlédnutím k názorům dětí.

Autoři některých studií se také zmiňují o reakcích dětí na sdělení rodičů o plánu přijmout dítě do pěstounské péče. Podle Poland a Groze (1993) a výpovědí jimi dotazovaných rodičů, mělo 54% biologických dětí pozitivní reakce a 40% mělo reakce smíšené. Podle Indrákové (2013) se většina dětí na příchod pěstounských sourozenců velmi intenzivně těšila.

Poland a Groze (1993) se ptal, co by mělo být uděláno pro lepší přípravu dětí. Sedmdesát pět procent dotazovaných se domnívalo, že by pomohlo zapojení do příprav pro pěstouny, 67% zmínilo možnost mluvit s někým, kdo už danou zkušenost má, a 64% navrhlo účast celé rodiny na sezení se sociální pracovníci. Podle Walsh a Campbell (2010) je problematické, že poté, co už se rodiče stanou pěstouny, neexistuje žádná další podpora biologických dětí a příprava na příchody dalších pěstounských sourozenců. Například ve Velké Británii nabízejí některé agentury příručky pro biologické děti, jejichž rodiče se připravují na PP (Höjer, Sebba, Luke, 2013). Jednu z takových příruček přeložila do češtiny a upravila organizace Amalthea, jedná se však spíše jen o velmi základní informace pro děti rodičů, kteří se rozhodli pro PP na přechodnou dobu (Amalthea, 2008). Podle Sapákové (2011) mohou být také velmi přínosné návštěvy dítěte v dětském domově nebo další významné okolnosti spojené s přípravou na příchod pěstounského sourozence. Je potřeba si ale uvědomit, že i navzdory vynikající přípravě se může realita po příchodu dítěte do rodiny velmi lišit a pravděpodobně půjde o situaci, na kterou se nejde stoprocentně připravit (Younes, Harp, 2007).

3.2.2 Změny v rodině a náročné situace po příchodu pěstounského dítěte

Většina biologických dětí se na příchod nového dítěte do rodiny těší (Indráková, 2013), realita po příchodu se ale může od původních očekávání velmi lišit a první reakcí může být pocit hrůzy a zděšení. I pro dítě, které do rodiny přichází, je celá situace velmi náročná, a všechny členy rodiny čeká období přizpůsobování se a zvykání si jeden na druhého. První měsíce po příchodu jsou také klíčové pro rozvoj dobrého vztahu mezi rodičem a dítětem (SNRP, 2012). Podle výpovědí rodičů z výzkumu Younes a Harp (2007) byly nejčastějšími prvními reakcemi biologických dětí stažení se do sebe, nejistota, podezřívavost či přístup „počkám a uvidím“. Z pohledu dětí byly prvními reakcemi vyděšenost, trapnost, strach z toho, že už je rodiče nemají dostatečně rádi a většina dětí zažívala alespoň určité nepohodlí. Po určité době se ale

všechny děti naučily se situací vypořádat a zvykly si. Část dětí pak začala trávit více času u sebe v pokoji o samotě. Jeden ze 16 respondentů si nezvykl nikdy. Je potřeba si uvědomit, že takovéto spíše negativní reakce sice nejsou časté, ale objevují se, a situace nespokojených dětí by neměla být zlehčována.

Hlavními změnami v rodině, o kterých se zmiňuje Sapáková (2011), je změna povinností a domácích prací. Od biologických dětí je také často očekáváno, že se o své pěstounské sourozence postarají a pohlídají je, když rodiče nemohou. Hodnocení těchto změn jsou ale spíše pozitivní. Podle Poland a Groze (1993) uvedlo 67% dětí, že po příchodu pěstounských dětí došlo k výrazným změnám. Přesto, že 70% dětí uvádělo, že má svého pěstounského sourozence rádo, 47% nemělo rádo věci, které se s příchodem nového člena do rodiny změnilo. Rodiče i jejich děti se shodli na tom, že život biologických dětí je v mnoha ohledech změněn pozitivně i negativně. Podle Höjer, Sebba a Luke (2013) je změnou i to, že všichni členové rodiny musí akceptovat návštěvy sociální pracovníce v rodině. Podle Höjer (2007) nemůže 12% dětí o žádných změnách vypovídat, protože v době příchodu pěstounského sourozence byli příliš malí a nikdy nezažili rodinu bez pěstounských dětí.

Nejnáročnějšími situacemi při zvykání si na pěstounského sourozence je podle Höjer, Sebba a Luke (2013) méně pozornosti od rodičů, sdílení vlastnictví, méně osobního prostoru a vyrovnávání se s náročným chováním přijatých dětí. Podobné důvody uvádí i Younes a Harp (2007), podle kterých jsou nejpálčivějšími tématy čas a soukromí a velkou výzvou také je slyšet oslovovat „cizí“ děti rodiče „mami“ a „tati“. Velmi těžká situace taky nastává, pokud se pěstounské dítě chová ošklivě k rodičům a nadává mu, což může vyvolávat nepříjemné pocity v biologických dětech. Jeden z respondentů uvedl: „*Chtěl jsem na ně křičet, že nevědí, jak dobře se tu mají.*“ (Younes, Harp, 2007, s. 31).

Aby se mohlo vlastní dítě rodičů se situací úspěšně vypořádat, je potřeba s ním otevřeně diskutovat a dovolit mu, aby mohlo vyjadřovat i negativní pocity a stěžovat si. Některé děti také mívají pocit, že rodiče jsou příliš zaneprázdněni a mají dostatek trápení i bez toho, aby je zatěžovali svými pocity (Höjer, Sebba, Luke, 2013). Ve výzkumu Höjer (2007) byly mezi dalšími problematickými momenty vyjmenována společná rodinná jídla, neboť šlo o něco, na

co pěstounské děti nebyly zvyklé. Dalším problémem byl fakt, že pěstounští sourozenci neměli zkušenost se základními domácími pravidly, jako příklad byla udávána situace, kdy dítě neoznámí rodičům, že jde ven a podobně. Další velmi náročnou situací pak je lhaní a vymýšlení si příběhů, což je náročné obzvláště pro mladší biologické děti, které mohou mít problém porozumět důvodům lhaní a také je pro ně těžké odlišit, co je a co není pravda. Problém společných jídel je zmiňován i ve výzkumu Sapákové (2011). Další těžké okamžiky přicházejí, pokud přijaté děti začnou krást nebo lhát. Obtížným ale může být i pouhé sledování zvláštních reakcí na běžné věci, které ale pěstounské děti nemusejí znát. Častou reakcí pak je snaha o vysvětlení dané situace dítěti. Jen dva respondenti reagovali v podobných situacích odchodem pryč.

Do obzvláště náročných situací jsou podle Martin (1993) dostávány děti v případě, že se jim pěstounský sourozenec svěří s nějakým „tajemstvím“, například ohledně týrání nebo sexuálního zneužívání, a ony, protože byly instruovány, že „tajemství“ nemají nikomu říkat, nevědí, jak se se situací vypořádat. Tento problém je typický spíše pro ty, v jejichž rodinách se střídá větší množství dětí. Další z velmi náročných situací popisuje jedna z respondentek z výzkumu Martinové. Když dítě zlobí, není tak těžké se s tím vypořádat, jako když nedělá vůbec nic, jen sedí, kouká a nekomunikuje, což „leze na nervy“ mnohem více.

Z výzkumu Malé (2009) vyplynulo, že i situace, které byly nejprve vnímány negativně, mohou být s odstupem času viděny výrazně lépe. Člověk si může uvědomit, čím vším ho daná zkušenost obohatila, a může dojít k uvědomění vlastních hodnot. Také je běžné, že situace jako je například nutnost pomáhat rodičům, vzbuzují v dětech nevoli, ale z dlouhodobého hlediska je tato povinnost viděna pozitivně. Také pozorování pokroků pěstounského dítěte je podle Sapákové (2011) vnímáno pozitivně a s radostí a posiluje vzájemný vztah. Respondenti v tomto výzkumu vedle negativ zmiňovali i mnohá pozitiva, například polovině dotazovaných se líbilo, že pěstounský sourozenec je veselý, a že je s ním i legrace. Někteří vypovídali, že jim také v mnoha oblastech pomáhá.

Extrémně náročnou situací pro biologické děti je předčasný odchod dítěte z rodiny. Téma odchodu je častější ve výzkumech ze zemí, kde je běžné, že se děti v rodinách více střídají.

Jelikož u nás ale dochází k rozvoji PP na přechodnou dobu, bude toto téma také aktuálnější. Podle Younes a Harp (2007) je odchod dítěte považován za nejnáročnější situaci z celého pěstounského procesu. Reakce dětí se pohybují od úlevy až po velký smutek, většinou děti pociťují obojí zároveň. Děti tyto situace popisují jako ztrátu sourozence nebo otřes pro celou rodinu. Biologické děti se také při odchodu obávají o blaho odcházejících dětí. Podle Höjer, Sebba a Luke (2013) je potřeba o odchodu s dětmi otevřeně mluvit.

3.2.3 Dělení se o čas, pozornost a vlastnictví

Z již zmíněných studií vyplývá, že jednou z největších výzev je sdílení rodičovského času a pozornosti se svými pěstounskými sourozenci. Zkušenost s menší pozorností od rodičů mají téměř všichni respondenti. Nejde ale jen o děti, otázka rozdělení času je velmi palčivá i pro rodiče, kteří často přemýšlejí nad tím, zda se svým vlastním dětem věnují dostatečně (Younes, Harp, 2007). Twigg (1994) zkoumal rodiny, které do PP přijaly dítě s postižením, a došel k závěru, že přijatým dětem věnují rodiče 90% času, zatímco těm vlastním dětem jen 10%, často až když jdou pěstounské děti spát. V tomto výzkumu děti častěji prožívaly vztek na rodiče za to, že je zanedbávají. Tento nepoměr je ovšem způsobem typem dětí umístěných do PP, které vyžadují výrazně více času a energie, výsledky ostatních výzkumů jsou výrazně optimističtější. Podle Höjer (2007) považuje 19% biologických dětí za nejhorší věc spojenou s pěstounstvím právě rozdělení rodičovského času. Většinou ale dokážou pochopit, že je důležité, aby měli pěstounské děti více pozornosti, a stáhnou se trochu do ústraní. Rodiče se pro ně stávají méně dostupnými, než tomu bylo do doby příchodu pěstounských dětí. Podle Poland a Groze (1993) cítilo 92% respondentů, že je rodiče milují stejně jako pěstounské děti, nicméně rozdělení jejich času mezi všechny děti vnímaly velmi citlivě. Biologické děti byly ochotnější akceptovat změny v rodině, pokud cítily, že jim rodiče věnují stejně času jako pěstounským sourozencům. Podle Sapákové (2011) nebylo dělení se o čas výrazným problémem, respondenti si uvědomovali, že přijatý sourozenec potřebuje, zejména ze začátku, více pozornosti. Výraznou roli také hrál věk biologických dětí, někteří uváděli, že byli starší než přijatý sourozenec a nepotřebovali již tolik pozornosti. Právě věkový odstup mohl v těchto situacích výrazně pomoci. Roli můžou ale sehrát i osobnostní faktory a zájmy dětí, každé dítě vyžaduje jiné množství pozornosti. K rozdílům také může docházet mezi biologickými

sourozenci v jedné rodině, Sapáková popisuje případ, kdy dvě biologické děti neměli s rozdělením pozornosti problém, ale jejich mladší sestra prožívala výrazné období žárlivosti. Jako jednu z nejtěžších věcí spojenou s pěstounstvím vnímali rozdělení rodičovského času pouze dva respondenti, což by mohlo zhruba odpovídat výzkumu Höjer (2007), která ale měla výrazně větší výzkumný vzorek. Toto potvrzují i výsledky Indrákové (2013), kdy dva respondenti měli výrazný problém s tím, že rodiče věnují více času pěstounským dětem.

Podle Höjer, Sebba a Luke (2013) je potřeba, aby si pěstouni vyhradili čas jen na své biologické děti, aby se z rodiny necítili vyřazení. Podle Archerové (2001) je potřeba přesvědčovat své dítě i nadále o rodičovské stálosti a udržovat v nich pocit jistoty a důvěry. Pěstounské děti, které byly v minulosti, a mnohdy i opakovaně, zraněny, mohou mít potíže se dělit, obzvláště pak o rodiče a osobní prostor. Rodiče se nemusí nezbytně věnovat všem dětem stejně dlouho, ale měli by se všem dětem věnovat dostatečně dlouho. Slovo „dostatečně“ může znamenat jinou délku času pro každé dítě. Stejně tak není nezbytné věnovat se se všemi dětmi stejným činnostem, neboť každé dítě má jiné potřeby.

Podle Sapákové (2011) nebylo pro nikoho z dotazovaných náročné sdílet své vlastnictví, například hračky. Výhodou nicméně je mít vymezený svůj vlastní prostor. Ve výzkumu, který provedl Martin (1993) se ale sdílení vlastnictví jeví jako větší problém. Všichni probandi museli sdílet své hračky s pěstounskými dětmi a bylo od nich očekáváno, že zvládnou své pocity, když jim pěstounské dítě něco zničí. Děti z tohoto výzkumu také vyjádřili touhu, aby do rodiny příchozí děti byly vždy mladší a nenarušovaly tak jejich rodinnou pozici. Všechny děti odmítaly sdílet svůj pokoj a své oblečení.

3.2.4 Výchovný přístup rodičů k biologickým a pěstounským dětem

Podle respondentů Sapákové (2011) se výchovný přístup rodičů směrem k biologickým dětem nijak výrazně neliší od toho, jak přistupují k pěstounským dětem. Případné rozdíly však mohou být ovlivněny věkem dětí. Participantů z tohoto výzkumu se ani nedomnívali, že by od nich měli rodiče vyšší očekávání, což neodpovídá zahraničním zjištěním. Ellis (1997) zjistila, že rodiče od dětí častěji očekávali, že se budou chovat vyspěle a nesobecky a pěstounským

dětem budou pomáhat. V některých případech bylo toto očekávání pro děti problematické a začaly se pak chovat ještě hůře. Pěstouni z této studie také často žili v domnění, že by neměli zvýhodňovat své vlastní děti a pokud se toho dopustili, pocítovali k pěstounským dětem lítost. Ellis však došla k závěru, že by si rodiče měli vyhradit nějaký čas jen na své vlastní děti. Podle Heidbuurt (2004) může nastat problém ve chvíli, kdy se rodiče cítí vyčerpáni přijatými dětmi, nemají dostatek energie a jejich vlastní děti se jimi mohou cítit zanedbány. Indráková (2013) zjistila, že někteří dotazovaní připouští určité nelibé pocity v souvislosti s výchovným působením rodičů. Jedné respondentce například vadilo, že ona musí být vždy ta „rozumná“, další záviděla pěstounskému sourozenci pomoc s učením a dalšímu respondentovi vadilo, že musí hlídat svou pěstounskou sestru. Většina respondentů se shodla na tom, že v jejich rodinách k žádnému zvýhodňování přijatých dětí nedochází, jsou ale občas zvýhodňovány ze strany neziskových organizací. Biologické děti zase ale občas zvýhodňují prarodiče. Podle Vágnerové (2012) však k určitým rozdílům v přístupu rodičů dochází, rodiče nevychováají všechny sourozence stejně ani v případě vlastních dětí. Většina rodičů má rozdílná očekávání od svých dětí, v průběhu času se také mění jejich rodičovské chování, což je ovlivněno i jejich přibývajícím zkušenostmi. Často jsou také jejich výchovné intervence ovlivněny konkrétními projevy dítěte. Podle Walsh a Campbell (2010) dostávají biologické děti své mladší sourozence často na starost. Nejčastějšími povinnostmi pak je hlídání dětí, když rodiče nejsou doma nebo se věnují nějaké jiné činnosti, občas se také objevuje povinnost chodit s pěstounskými dětmi ven.

Podle Younese a Harpa (2007) doporučují biologické děti svým rodičům, aby s nimi mluvili otevřeně, informovali je o dobrém i špatném a občas jim řekli, že je mají rádi. O doporučeních dětí rodičům se zmiňuje i Höjer a Nordenfors (2006), kteří doporučení rozdělili podle věku dětí. Reakce starších dětí se výrazně liší od reakcí mladších dětí. Děti ve věku 11 až 14 let vzkazují svým rodičům, aby nezapomínali na vlastní děti, podnikali s nimi věci i bez pěstounských dětí, byli „fér“, nezapomínali na svou „starou rodinu“, nenechali vlastní děti, aby byli s těmi pěstounskými kamarády, byli přísnější na pěstounské děti a nechali je, ať se s problémy vypořádají sami, potrestali pěstounské děti, pokud dělají špatné věci, byli si vědomi, že pěstounské děti lžou, a neobviňovali vlastní děti. Děti ve věku 15 až 17 let pak rodičům vzkazují, aby na sebe byli hodní, že si to zaslouží, byli přísnější, nebyli tolik ve

stresu, nechali vlastní děti být samostatnější, chovali se k vlastním i přijatým dětem stejně, byli trpělivější, a aby trávili vyhrazený čas jen s vlastními dětmi.

3.2.5 Reakce širší rodiny a vrstevníků

Všichni respondenti z výzkumu Sapákové (2011) vypovídali o pozitivních reakcích lidí ze svého okolí. Pouze jedna dotazovaná referovala o negativních reakcích babičky. Další tři dotazovaní také oceňovali nové kamarády, které díky PP získali, například skrze různé akce pro pěstounské rodiny. Podle Indrákové (2013) se více než třetina jejích respondentů cítila alespoň částečně společensky handicapována. Vadily jim rasistické poznámky okolí vůči jejich romským sourozencům a některým dotazovaným nebylo příjemné hovořit o své rodině a počtu sourozenců. Zbylé dvě třetiny se nijak handicapování necítily, i oni se ale museli vypořádat se zvýšeným zájmem okolí z důvodů neobvyklosti rodiny a většího počtu sourozenců. Zmiňován byl ale i obdiv okolí. Podle Martin (1993) vnímají starší děti PP spíše jako příležitost získat širší přehled o společnosti a z neobvyklosti rodiny dokážou udělat svou přednost, mladší děti si ale mohou připadat odlišní od svých spolužáků, čímž může lehce utrpět jejich sebevědomí. Younes a Harp (2007) se domnívají, že reakce okolí, a to ani ty negativní, nemají vliv na sourozenecké vztahy.

3.2.6 Vliv zkušenosti s PP na vlastnosti, hodnoty a představy o budoucnosti

Podle Malé (2009), která dělala rozhovory s již dospělými lidmi, hodnotila většina dotazovaných svou zkušenost s PP pozitivně. Respondenti uváděli, že díky PP získali lepší komunikační schopnosti, jsou tolerantnější a oproti svým vrstevníkům kladou vyšší důraz na vrstevnické vztahy. Na druhou stranu se respondenti domnívají, že také získali určité sobecké návyky, protože v rodině museli o vše „bojovat“ a o vše se dělit. Ve výzkumu Indrákové (2013) ale respondenti naopak vypovídají, že se díky PP naučili o věci dělit, nebýt sobectí a sebestřední. Dále se domnívali, že jsou díky své zkušenosti empatičtější, samostatnější, lépe se seznamují s novými lidmi a získali zkušenosti s péčí o domácnost. Ke stejným závěrům došla i Sapáková (2011). V jejím výzkumu ale navíc vypovídali dvě respondentky, že díky PP byl pozitivně ovlivněn jejich pohled na děti s odlišnou barvou pleti. Dále respondenti vypovídali o

vděčnosti za svou rodinu. Younes a Harp (2007) se zabývaly názory rodičů i dětí. Rodiče vnímali své děti jako zvědavější, společenější, ochotnější pomoci druhým a zodpovědnější. Na druhou stranu se ale také někdy objevovaly charakteristiky jako tišší, uzavřenější, zuřivější, závistivější nebo tvrdohlavější. Podle rodičů se od sebe děti navzájem učí chování, a to jak to pozitivní, tak i to negativní, jako příklad lze uvést neposlušnost nebo lenost. Younes a Harp zaznamenaly i odpovědi, které vypovídaly o větším stresu biologického dítěte, vytrhávání vlasů, vzdorovitosti a vyžadování „staré rodiny“ bez pěstounských dětí. Děti odpovídaly podobně jako rodiče, dodávaly ale ještě větší snahu hledat pozornost mimo rodinu, nižší důvěřivost a větší sobeckost, což odpovídá výzkumu Malé (2009). Zkušenosti s PP ale neměly vliv na zhoršení školních výsledků, spíše začali tvrději pracovat, aby byli dobrým příkladem a neměli domácí úkoly na doma (Younes, Harp, 2007). Podle Indrákové (2013) čtyři respondenti ze čtrnácti nepocítovali žádný vliv PP na jejich osobnostní vývoj a jeden z respondentů jako jediný vliv vnímal potřebu být hlasitější, aby byl v tak velké rodině slyšet.

Podle Poland a Groze (1993) mělo 65% rodičů pocit, že si jejich děti díky PP váží více své rodiny. 93% rodičů se domnívalo, že jejich děti kvůli PP tráví méně času doma. Podle Indrákové (2013) hodnotila část respondentů svou zkušenost s PP pouze pozitivně a část respondentů popisovala pozitivní i negativní momenty. Mezi pozitiva patřilo například to, že rodiče nechodili do práce a byli doma, doma bylo více lidí a bylo tam veselo. Mezi hlavními negativy bylo jmenováno navýšení zodpovědnosti a povinností a dělení se o pozornost rodičů.

Podle Sapákové (2011) zvažovali čtyři respondenti (z celkového počtu 10 dotazovaných), že by v budoucnu také přijali do své rodiny dítě z dětského domova, a další dva tuto možnost také připouštěli. Indráková (2013) se ptala na stejnou otázku svých čtrnácti respondentů, z nichž pouze jeden uvedl, že by si dítě do PP určitě nevzal, všichni ostatní tuto možnost minimálně připustili. Čtyři dotazovaní byli přesvědčeni, že dítě do PP v budoucnu přijmou, tři se chtěli rozhodnout podle situace v budoucnosti a dva o této možnosti doposud neuvažovali.

3.2.7 Shrnutí výzkumných zjištění

Höjer, Sebba a Luke (2013) předložili shrnutí 17 zahraničních výzkumů a shrnuli nejdůležitější témata. Všechny zahraniční výzkumy, které jsem využila, jsou v této přehledové studii také zahrnuty. Pro biologické děti z pěstounských rodin je velmi důležité, aby byly zahrnuty do rozhodovacího procesu o možnosti přijmout dítě do pěstounské péče. Výzkumy ukazují, že PP bude mít výrazný vliv na jejich životy a děti potřebují rozumět, jak je tato skutečnost ovlivní.

Pokud se po přijetí pěstounského dítěte/děti vyskytnou nějaké problémy, rodiče by o tom měli své děti informovat, měli by se s nimi bavit o pozitivních i negativních věcech souvisejících s PP. Užitečné mohou být podpůrné vrstevnické skupiny nebo akce pro biologické děti. Biologické děti také potřebují být informovány o specifikách pěstounských sourozenců, díky čemuž je pro ně pak jednodušší porozumět a vyrovnat se s jejich případným problémovým chováním. Bylo prokázáno, že děti, které dostaly relevantní informace, měly v budoucnu lepší vztahy s pěstounskými dětmi. Nejtěžšími momenty jsou pro biologické děti sdílení rodičovské pozornosti, sdílení svého majetku, zmenšení osobního prostoru a vyrovnávání se s náročným chováním přijatých dětí. Dětem by mělo být dovoleno vyjadřovat i negativní pocity.

Důležitým tématem je množství času, který rodiče svým dětem věnují. Pěstouni by si měli vyhradit čas, který tráví jen se svými vlastními dětmi, aby si nepřipadaly vyřazené z rodiny a rodiči zapomenuty.

Většina biologických dětí hodnotí zpětně svou zkušenost s PP jako pozitivní. Zkušenost s PP ovlivnila vlastnosti mnoha biologických dětí, které si zlepšily komunikační dovednosti, staly se společenštějšími, ochotnějšími pomoci ostatním a samostatnějšími. U některých dětí může mít PP ale i vliv na rozvoj negativních vlastností, například větší sobeckost, tvrdohlavost, závistivost či uzavřenost (Younes, Harp, 2007).

3.3 Přínosy a limity předložených studií

Všechny výše zmíněné výzkumy poskytují náhled do fungování pěstounských rodin, obzvláště se pak zaměřují na biologické děti, které jsou stále v odborné literatuře i ze strany odborníků spíše opomíjeny, přestože jsou také důležitou součástí rodiny. Tyto studie upozorňují na pro biologické děti nejdůležitější témata související s PP a upozorňují na situace, které jsou pro tyto děti nejnáročnější. Výsledky studií mohou být použity jako podklad pro další práci s pěstounskými rodinami.

Výsledky těchto prací ale nemůžeme přejímat doslova bez dalšího uvážení, neboť mají i nedostatky, z nichž některé bych ráda zmínila. Ze čtrnácti předložených studií byly pouze čtyři kvantitativní, všechny ostatní jsou zaměřeny kvalitativně a výzkumný vzorek je často dost malý. Nejmenší vzorek je ve studii Jelečkové (2011), ve kterém byly zkoumány pouze čtyři rodiny. Zahraniční kvalitativní výzkumy se zaměřují na členy ze sedmi až deseti rodin. Domnívám se, že z těchto výzkumů není možné vytvářet závěry obecně platné pro větší skupinu biologických dětí z pěstounských rodin, na to jsou všechny výzkumné vzorky příliš malé. Výsledky však mohou sloužit jako velmi zajímavá sonda do toho, jak to v některých pěstounských rodinách může chodit (Sapáková, 2011). Dále například výsledky ve Twiggově (1994) výzkumu mohou být negativnější, vzhledem k tomu, že se výzkum týkal jen rodin, které přijaly děti s postižením, které vyžadují více času. Nedostatkem kvalitativních výzkumů dále mohou být rozdíly ve schopnosti reflexe vlastní zkušenosti u jednotlivých probandů a jejich otevřenost a ochota mluvit o svém životě. Tyto schopnosti nemusí nutně souviset s věkem dotazovaných (Sapáková, 2011).

Ani v případě kvantitativních studií nebyl výzkumný vzorek příliš velký. Ve výzkumu Polanda a Groze (1993) šlo například o 51 biologických dětí. Jedinou opravdu rozsáhlou studií je výzkum Höjer (2007), do kterého se zapojilo 692 biologických dětí. Nevýhodou tohoto výzkumu však mohlo být to, že otázky byly sestavovány na základě diskuze biologických dětí, které ale měly větší potřebu diskutovat situace, se kterými jsou nespokojené, než vysloveně pozitivní témata. Tento fakt mohl do určité míry zkreslit sestavení otázek, které mohly být lehce návodné (Höjer, 2007).

Problémem také je, že výzkumy pocházejí z různých prostředí a výchozí podmínky mohou být výrazně odlišné. Děti mohou mít například odlišné zkušenosti s prací sociálních pracovníků a jednotlivých pěstounských agentur. Obzvláště výzkumy z Anglie jsou specifické tím, že děti do rodin přicházejí jen na kratší dobu a poté přicházejí další. Některé rodiny takto vystřídalily opravdu velké množství dětí. Podobná situace byla i u výzkumů z USA a Kanady. České situaci jsou nejpodobnější výchozí situace z výzkumů ze Švédska a Belgie. Podle Sapákové (2011) se vnímání přechodné PP biologickými dětmi může výrazně lišit od pocitů dětí, které žijí se stejnými pěstounskými dětmi v rodině dlouhodobě. Nedostatkem těchto výzkumů dále mohou být rozdíly ve schopnosti reflexe zkušenosti u jednotlivých probandů a jejich otevřenost a ochota mluvit o svém životě. Tyto schopnosti nemusí nutně souviset s věkem dotazovaných.

Za další nedostatky výše zmíněných zahraničních studií je podle Höjer, Sebba a Luke (2013) možné považovat i fakt, že jen v jedné studii je zmíněn vliv pěstounské péče na vztahy mezi vlastními sourozenci. Výzkumy dále většinou nebraly v úvahu pohlaví, zdravotní stav a etnicitu dětí. Výzkumy také porovnávají děti různých věků a žádný z výzkumů nebyl zaměřen longitudinálně. Dále je také potřeba si uvědomit, že každé dítě, jak pěstounské, tak biologické je individualitou, a nikdy není zcela možné vytvářet obecné závěry platné pro úplně všechny biologické děti.

4. Shrnutí teoretické části

Rodiče, kteří se rozhodují o přijetí pěstounských dětí do péče, by měli dobře zvážit svou rodinnou situaci, v jaké životní etapě se nachází, jaké jsou jejich finanční prostředky a zda jejich biologické děti novou situací unesou. Žádný z těchto faktorů by neměl zůstat podceňen. Pěstounská péče je alespoň ze začátku velmi stresovou a náročnou situací a potenciální pěstounští rodiče musí vědět, že jejich rodinná situace se značně změní a může mít i negativní vliv na biologické děti (Younes, Harp, 2007).

Biologické děti by vždy měly být zahrnuty do rozhodování o pěstounské péči, pakliže to jejich věk a zdravotní stav dovoluje. Podle výzkumu Younese a Harpa (2007) by biologické děti měly být zahrnuty i do přípravných kurzů pro pěstouny. I přesto, že poslední dobou přibývá literatura s touto tematikou a existují kurzy pro nastávající pěstouny, je tato příprava stále hodnocena pěstouny jako nedostatečná. Podle Younese a Harpa 46,3 % pěstounů vypovědělo, že je přípravný kurz nepřipravil na reálné rodinné problémy a 36 % z těch, kteří PP ukončili nebo uvažovali o předčasném ukončení pěstounské péče, vypovědělo, že to udělali z důvodu problémového chování přijatého dítěte (Younes, Harp, 2007). Zezulová (2012) považuje za problematické, že si každý kraj vytváří vlastní přípravu, čímž dochází k velké nejednotnosti a úrovně jednotlivých kurzů se mohou velmi lišit. V době před přijetím dítěte může být pro pěstouny důležitější styk s jinými rodinami, které už mají svěřené děti do pěstounské péče, a kteří mohou předat osobní zkušenost. Zezulová se dále domnívá, že současná příprava je příliš zaměřená na manželský pár a klade minimální důraz na přípravu dětí, které už v rodině žijí (2012).

Z dětí, které přicházejí do rodin, bývá naprosté minimum těch, které rodiče vůbec nemají, neboť již nežijí. V naprosté většině jde o děti, o které se rodiče nechtějí, nemohou nebo neumějí starat (Bubleová, 2002). Děti, které přicházejí do pěstounských rodin, bývají často staršího věku. Během pobytu v ústavních zařízeních se u nich rozvíjela psychická deprivace a pěstounští rodiče tedy musí s projevy deprivace počítat. Například se může jednat o usínací rituály (např. házení hlavou ze strany na stranu, houkání, bušení hlavou do polštáře nebo cucání palce), dále tyto děti bývají emočně nestabilní (Zezulová, 2012).

Dalšími problémy, kterými se mohou rodiny zabývat, jsou problémy s oslovováním rodičů, vnímání rolí ve společnosti a podobně. Problém s oslovováním mohou mít jak přijaté děti, tak i děti vlastní a rodiče. Rodiče si nemusí být jisti, jak chtějí být dítětem oslovováni, přijaté děti mohou začít rodiče oslovovat „mami“ a „tati“ zcela okamžitě po příchodu do rodiny anebo se tomu naopak dlouho bránit. Biologickým dětem zase může vadit, že rodiče takto oslovuje i někdo „cizí“, protože až do nedávna tuto výsadu měly pouze ony (Younes, Harp, 2007). A jsem si jistá, že důvodů k rozčarování může být ještě mnohem více. Náročné situace, kterými si pěstouni a přijaté děti projdou, prožívají i děti, které se v rodině narodily, i přesto, že se může zdát, že jich se situace netýká. Děti však velmi dobře vnímají emoce svých rodičů a každou změnu dobře vpozorují, tudíž ani na ně nesmí být zapomínáno.

EMPIRICKÁ ČÁST

5. Cíle výzkumu

Cílem mé práce je zmapovat, jak biologické děti z pěstounských rodin prožívají pěstounství ve svých rodinách, jak na tuto skutečnost reagují a jak mohou být tímto faktem ovlivněny do budoucna. Zjišťuji jejich subjektivní hodnocení této zkušenosti. Zaměřuji se na několik hlavních podoblastí, kterými jsou: rozhodování a příprava na PP, pocity a reakce po příchodu nového dítěte, vztahy v rodině, požadavky rodičů na své děti, odchod pěstounského sourozence z rodiny, osobnostní změny a zpětné zhodnocení rodinné situace. Domnívám se, že vlastním dětem z pěstounských rodin je v literatuře, a obzvláště pak v té české, věnováno minimum pozornosti, a proto se snažím o doplnění tohoto „prázdného místa“, neboť se domnívám, že i vlastní děti jsou velmi důležitou součástí pěstounských rodin. Dále chci srovnat svá zjištění se zahraničními výsledky. V zahraničí již bylo provedeno podobných výzkumů více, nicméně systém pěstounské péče v ČR a v zemích, z jejichž výzkumů vycházím, se liší.

Dále doufám, že můj výzkum bude přínosný pro žadatele o PP nebo pěstouny, kteří mají vedle přijatých dětí i děti vlastní, a že jim mé výsledky poslouží jako námět k zamyšlení nebo další diskuzi. Stejně tak mohou výsledky posloužit starším vlastním dětem rodičů, kteří se chystají přijmout dítě do pěstounské péče, neboť se domnívám, že poučení ze zkušenosti lidí, kteří již něco podobného zažili, může být velmi přínosné.

6. Metody

Rozhodla jsem se použít kvalitativní výzkum, abych si udělala základní představu o tom, jak biologické děti z pěstounských rodin situaci prožívaly. Vytvořila jsem 36 uzavřených otázek, na které bylo nejčastěji možné odpovědět „ano“, „ne“ nebo „nevím“, v některých případech jsem přiřadila ještě další možnost. Abych si ale mohla lépe představit, proč respondenti takto odpovídali, rozhodla jsem se ještě pro kvalitativní výzkum, který mi posloužil spíše jen jako doplnění a vytvoření si lepší představy. Pro kvalitativní výzkum jsem použila metodu polostrukturovaného rozhovoru. Pro tuto metodu jsem se rozhodla proto, abych zjistila odpovědi na všechny otázky, které mě zajímají, ale zároveň jsem já i dotazovaný měli možnost téma rozhovoru přizpůsobit či případně upravit pořadí otázek. Snažila jsem se ale pokud možno, co nejvíce následovat svou osnovu, neboť určitá strukturovanost usnadňuje srovnávání odpovědí (Hendl, 2008). Šlo mi o to, aby rozhovor probíhal co nejpřirozeněji.

6.1 Kvantitativní výzkum

6.1.1 Pilotní studie

Před vytvořením finální verze dotazníku jsem provedla pilotní studii, od které jsem si slibovala, že se mi podaří vylepšit nedostatky v dotazníku, obzvláště, co se týče lepší formulace otázek. Vytvořila jsem dotazník s otevřenými i uzavřenými otázkami, jehož hlavní inspirací se mi stal americký kvalitativní výzkum z roku 2007, jehož autory jsou M. N. Younes a M. Harp. Jejich výzkum probíhal formou důkladných rozhovorů a byl rozdělen na několik hlavních oblastí. Já jsem se rozhodla zaměřit svůj výzkum podobně a vytvořila osm podskupin, kterými byly: obecné informace, rozhodnutí a příprava, pocity a reakce po příchodu, vztahy, požadavky, odchod pěstounského sourozence z rodiny, osobnostní změny a zpětné zhodnocení rodinné situace.

Distribuce dotazníku probíhala elektronicky přes dokumenty google. Všichni respondenti obdrželi odkaz na dotazník, po jehož vyplnění jen stačilo kliknout na tlačítko odeslat. Dotazník byl anonymní a všechna jména, která se v něm objevila, byla v této práci změněna.

Dotazník celkem obsahoval 53 hlavních otázek, z nichž naprostá většina měla jednu nebo dvě podotázky, kde měli respondenti uvést, jak tomu bylo u dalších sourozenců a případně i specifikovat svou předchozí odpověď. Dotazník byl celkem dlouhý a jeho vyplnění zabralo zhruba kolem jedné hodiny času, což považuji za dosti náročné. Jeho délka řadu respondentů odradila vyplňování a také byla značně kritizována.

Všichni respondenti byli požádáni o poskytnutí zpětné vazby, konkrétně o zodpovězení následujících otázek a jejich zaslání na můj e-mail. Znění otázek bylo: 1) Které otázky se ti vyplňovaly špatně? 2) Co bys změnil/a? 3) Co bylo problematické, co ti vadilo? 4) U kterých otázek jsi nerozuměl/a zadání? 5) Bylo tam něco navíc? 6) Chybělo tam něco? 7) Další komentáře.

Na základě těchto odpovědí a připomínek jsem následně vytvořila finální verzi dotazníku, která obsahovala pouze uzavřené otázky, a odpovědi bylo možné zaznamenávat pro každé dítě, které do rodiny přišlo, zvlášť. Tato verze dotazníku je také výrazně kratší a méně komplikovaná. U některých otázek jsem přidala možnosti, o kterých mě předtím vůbec nenapadlo, že by se mohly vyskytnout. Některé pro respondenty příliš abstraktní otázky jsem se rozhodla nezařadit a také jsem ze všech otevřených otázek udělala otázky uzavřené, neboť jsem zjistila, že jejich kvantifikace by vzhledem k různosti odpovědí byla příliš komplikovaná. Podrobnější odpovědi tedy získám až v kvalitativní části.

6.1.2 Dotazník

Výzkum jsem prováděla za pomoci dotazníku, jehož podobu uvádím v příloze č. 2. Všechny otázky jsou uzavřené a otázky mají většinou podobu tabulek, ve kterých respondenti odpovídají pro každé nově přichozí dítě do rodiny zvlášť. Ve výsledku pak pracuji převážně jen s odpověďmi pro prvního přichozího sourozence, neboť u dalších dětí je výzkumný soubor výrazně nižší. Stejně jako v pilotní fázi výzkumu jsou otázky rozděleny do několika kategorií, tyto kategorie jsem zanechala. Dotazník má celkem 36 otázek. V dotazníku se vyskytují dva typy otázek. V jednom případě má respondent za úkol vybrat jednu z možností „ano“, „ne“, „nevím“, v některých případech ještě další možnost. Druhý typ otázek je koncipován jako

5bodová škála od „velmi pozitivní“ po „velmi negativní“. Tento typ otázek jsem použila pro hodnocení vzájemných vztahů a celkové hodnocení rozhodnutí rodičů přijmout dítě do PP.

Jednotlivé části dotazníku:

Obecné informace

Tato sekce obsahuje otázky týkající se pohlaví, věku, počtu biologických a přijatých sourozenců a věku, kdy do rodiny přišel první pěstounský sourozenec. Cílem této části je získat lepší představu o tom, kdo byli mí respondenti a zkontrolovat, zda skutečně spadají do mého výzkumného vzorku.

Rozhodování a příprava

Tato část se skládá z osmi otázek. Otázky v této části zjišťují situaci před příchodem pěstounského dítěte. Ptám se například na to, zda byli respondenti zahrnuti do rozhodování o přijetí sourozence, zda s příchodem souhlasili, byli dostatečně připraveni, či na tom, jak vnímali spolupráci se sociálními pracovníky.

Pocity a reakce po příchodu nového dítěte

Těchto devět otázek zjišťuje, jak se respondent vyrovnával s příchodem pěstounského sourozence do rodiny. Ptám se například, zda se shodovala očekávání před a po příchodu pěstounského dítěte, zda měl respondent z příchodu radost, zda mu někdy vadilo, že má pěstounského sourozence, zda měl dostatek soukromí a pozornosti od rodičů nebo třeba na změnu dosavadních zvyků.

Vztahy

Těchto sedm otázek je zaměřených na vztah s pěstounským sourozencem po jeho příchodu a dnes. Dále mě také zajímá, zda se kvůli PP změnil vztah s rodiči a prarodiči.

Požadavky

V této části se prostřednictvím dvou otázek ptám, zda se změnila povinnosti respondentů v rodině, a zda museli pomáhat s péčí o svého pěstounského sourozence.

Odchod pěstounského sourozence z rodiny

Zde zjišťuji, zda má respondent zkušenost s předčasným odchodem pěstounského dítěte z rodiny.

Osobnostní změny

Ve dvou otázkách se ptám na případné povahové změny a výskyt psychických potíží spojených s přítomností pěstounského sourozence.

Zpětné zhodnocení rodinné situace

V této poslední části zjišťuji pomocí dvou otázek, jak respondent celkově a zpětně vnímá rozhodnutí rodičů přijmout do rodiny další dítě a ptám se, zda si respondent dokáže představit, že by se v budoucnu také stal pěstounským rodičem.

6.1.3 Zpracování dat

Výsledky kvantitativního výzkumu uvádím nejprve popisnou formou, kdy informuji o tom, kolik procent respondentů uvedlo danou možnost, do závorky píšu i počet respondentů, kteří takto odpověděli, neboť mám malý výzkumný vzorek, a tak pouhé údaje v procentech mohou data zkreslovat. Pro názornost uvádím i grafy, na kterých jsou rozdíly lépe vidět. Ve většině případů uvádím výsledky pro příchody prvních pěstounských sourozenců, kteří do rodiny přišli. Řada respondentů má ale pěstounských sourozenců více. Aby mé výsledky nebyly příliš zkreslené, rozhodla jsem se příchodům dalších dětí nevěnovat. Pokud ale někde byly větší rozdíly u příchodu dalších sourozenců, zmínila jsem i to.

V další fázi zpracovávání dat jsem testovala výzkumné hypotézy, jejichž formulace uvádím v další podkapitole. Vždy jsem hledala vzájemnou závislost mezi odpověďmi na dvě různé otázky. Pro testování hypotéz jsem použila Fisherův test, Wilcoxonův test pro dva nezávislé výběry a Spearmanův koeficient podle typů otázek, jejichž odpovědi jsem srovnávala.

6.1.4 Formulace hypotéz

1HA: Zahnutí dítěte do rozhodování o tom, zda rodina přijme nového sourozence, má vliv na jeho radost z příchodu pěstounského sourozence.

2HA: To, zda je dítě zapojeno do rozhodování o přijetí nového sourozence, záleží na tom, zda je ještě v předškolním věku nebo už je starší.

3HA: Zahnutí dítěte do rozhodování o tom, zda rodina přijme nového sourozence, má vliv na jeho vztah s pěstounským sourozencem během prvního roku.

4HA: Zahnutí dítěte do rozhodování o tom, zda rodina přijme nového sourozence, souvisí s tím, jak dnes respondent celkově vnímá rozhodnutí rodičů přijmout do rodiny dítě.

5HA: Nesouhlas prarodičů s přijetím pěstounského dítěte má vliv na změnu vztahu respondenta s prarodiči.

6HA: : Negativně vnímaný pocit ztráty pozornosti od rodičů má vliv na dnešní vnímání rozhodnutí rodičů přijmout do rodiny cizí dítě.

7HA: Negativně vnímaný pocit ztráty pozornosti od rodičů má vliv na změnu vztahu respondenta s rodiči.

8HA: Negativně vnímaný pocit ztráty pozornosti od rodičů ovlivňuje vztah biologického dítěte s pěstounským sourozencem během prvního roku po jeho příchodu.

9HA: Negativně vnímaný pocit ztráty pozornosti od rodičů má vliv na to, že biologické dítě prožívá období, kdy mu vadí přítomnost pěstounského sourozence.

10HA: Věk biologického dítěte v době příchodu sourozence do rodiny má vliv na vnímání ztráty pozornosti od rodičů.

11HA: To, že rodiče věnují vlastnímu dítěti po příchodu pěstounského sourozence méně času, má vliv na vnímání ztráty pozornosti od rodičů.

12HA: Pokud se rodiče se svým vlastním dítětem baví o problémech, které se v rodině vyskytnou v souvislosti s přijatým sourozencem, klesá pravděpodobnost, že dítě projde obdobím, kdy mu vadí přítomnost přijatého sourozence v rodině.

13HA: Výskyt psychických potíží respondenta je ovlivněn tím, že se s ním rodiče nebavili o problémech v rodině, které se vyskytly v souvislosti s přijatým sourozencem.

14HA: Problémové chování přijatého sourozence má vliv na snížení času, který rodiče věnují svému biologickému dítěti po příchodu sourozence.

15HA: To, že rodiče věnují svému dítěti po příchodu pěstounského sourozence méně času, má vliv na změnu jejich vztahu s biologickým dítětem.

16HA: Pokud respondent trávil se svým přijatým sourozencem rád svůj volný čas, je i jejich vzájemný vztah dnes kladný.

17HA: Kvalita vztahu biologického dítěte s přijatým sourozencem během prvního roku po jeho příchodu do rodiny souvisí s kvalitou jejich vzájemného vztahu dnes.

18HA: Věk respondenta v době příchodu biologického sourozence má vliv na změnu povinností v rodině.

19HA: Věk respondenta v době příchodu biologického sourozence má vliv na to, zda musel pomáhat s péčí o svého pěstounského sourozence.

19HA: Věk respondenta v době příchodu biologického sourozence má vliv na to, zda musel pomáhat s péčí o svého pěstounského sourozence.

20HA: To, jak dnes biologické dítě vnímá rozhodnutí rodičů přijmout dítě do PP, má vliv na to, zda si respondent dokáže představit, že se také v budoucnu stane pěstounským rodičem.

21HA: Věk respondenta v době příchodu pěstounského sourozence nemá vliv na změnu jeho zvyků.

22HA: To, že se rodiče se svým biologickým dítětem bavili o problémech v rodině v souvislosti s PP, má vliv na lepší zpětné hodnocení jejich rozhodnutí přijmout cizí dítě do péče.

23HA: Pokud prožívalo biologické dítě negativně pocit ztráty pozornosti od rodičů, je pravděpodobnější, že z příchodu pěstounského sourozence nemělo radost.

24HA: Nižší věk respondenta v době příchodu sourozence má vliv na výskyt psychických potíží.

25HA: Nižší věk respondenta v době příchodu sourozence má vliv na to, zda respondent prošel obdobím, kdy mu vadilo, že má pěstounského sourozence.

6.1.5 Popis statistických metod

Fischerův test

„Fischerův test je případem testu ve čtyřpolní kontingenční tabulce, ale na rozdíl chi-kvadrát testu nezávislosti lze tento test využít i při malých četnostech, proto se často využívá ve chvíli, kdy nejsou splněny četnosti v testu nezávislosti“ (Apetauerová, 2013, s. 21), což je přesně můj případ. Vzhledem k tomu, že můj výzkumný vzorek je příliš malý, mám často v jednotlivých buňkách četnost nižší než 5. „Fischerův test je založen na podmíněné pravděpodobnosti toho, že vznikne tabulka s četnostmi n_{11} , n_{12} , n_{21} , n_{22} při daných marginálních četnostech $n_{.1}$, $n_{.2}$, $n_{1.}$, $n_{2.}$. Pravděpodobnost tedy dostaneme podílem celkového počtu možností, kdy při třídění do čtyřpolní tabulky dostaneme dané marginální četnosti“ (Apetauerová, 2013, s. 21).

Wilcoxonův test pro dva nezávislé výběry

Tento test jsem použila pro testování vztahu mezi dvěma typy otázek. *„Test vychází z pořadí údajů a ze skutečnosti, že větší naměřené hodnoty mají vyšší pořadí. Jestliže tedy máme v jedné skupině více větších pozorování, průměrná hodnota pořadí bude větší než ve druhé skupině. Nulová hypotéza předpokládá, že rozdělení sledované proměnné v obou skupinách jsou totožná. Při výpočtu testovací statistiky postupujeme tak, že seřadíme všechny údaje společně podle velikosti a označíme, k jakému výběru patří. Určíme jejich pořadí, a pokud jsou údaje stejné, budou mít také stejná pořadí.“ (Hendl, 2009, s. 239).*

Spearmanův korelační koeficient

Spearmanův koeficient se označuje řeckým písmenem Rho (ρ), ale vzhledem k podobnosti s písmenem „p“ ho při prezentaci výsledků označuji jako rsp. Jde o neparametrický test, který může být použitý, když pracujeme s daty s nenormálním rozložením, můžeme například porovnávat vzájemný vztah mezi dvěma škálami (Field, 2009). Data v tomto případě mají

podobu kvalitativních údajů. Spearmanův korelační koeficient je založený na pořadích jedinců uspořádaných podle velikosti vzhledem k oběma vyšetřovaným znakům (<http://athena.zcu.cz>). V mém případě zjišťuji vzájemnou závislost u dvou pěti bodových škál od „velmi pozitivní“ až po „velmi negativní“. Spearmanův korelační koeficient nabývá hodnot z intervalu $\langle -1, 1 \rangle$ a hodnota koeficientu je rovna (<http://athena.zcu.cz>):

$$\rho = 1 - \frac{6 \sum_i (p_i - q_i)^2}{n(n^2 - 1)}$$

6.2 Kvalitativní výzkum

Jak jsem již zmiňovala, použila jsem polostrukturovaný dotazník. Pro zpracování dat jsem použila doslovnou transkripci, ale stylisticky jsem text upravila, vynechala jsem části, které se rozhovoru netýkaly, a převedla jsem text do obecné češtiny (Hendl, 2008). Snažila jsem se, aby úpravy neměly vliv na interpretaci textu. Všechny nahrávky mám ve svém osobním držení na CD a nepřikládám je k diplomové práci z důvodu ochrany osobních dat. Při přepisu jsem změnila všechna jména a neuvádím ani demografické údaje. Pro analýzu dat používám „metodu trsů“, kdy jsem informace třídila na základě podobnosti (Miovský, 2006), respektive jsem hledala odpovědi na jednotlivé výzkumné otázky, jejichž seznam je uveden v příloze č. 3. Zjištěnými informacemi pak doplňuji výsledky kvantitativního výzkumu. S dotazovanými jsem se bavila ještě o několika dalších tématech, které rovněž prezentuji.

6.3 Výzkumný soubor

6.3.1 Výběr vzorku

Kritéria pro výběr respondentů pro kvantitativní i kvalitativní výzkum byla stejná. Mými kritérii byly:

- Věk 15 až 25 let.
- Všichni respondenti museli být vlastními dětmi pěstounských rodičů a mít tedy alespoň jednoho pěstounského sourozence.
- Typ PP – dlouhodobá pěstounská péče. Nejedná se o děti rodičů, kteří se rozhodli pro PP na přechodnou dobu a příbuzenskou PP.
- Zkušenost s PP alespoň jeden rok.
- Alespoň částečný kontakt, pobyt a sounáležitost se svou rodinou.

Řada mých respondentů studuje v jiném městě a se svou rodinou už nebydlí, bylo pro mě však důležité, aby mezi „dítětem“ a rodinou stále probíhal kontakt a aby se dítě stále cítilo být její součástí. Do mého výzkumu bylo zařazeno i několik respondentů, kteří už mají vlastní rodinu a bydlí jinde. Můj výzkumný vzorek je ale dosti malý a já jsem došla k závěru, že budu spíše příkládat význam věku. Navíc si myslím, že situace, kdy už je dítě z domu, protože bydlí jinde s partnerem, je v lecčem podobná tomu, kdy mladý člověk studuje v jiném městě a domů jezdí jen na víkendy.

Věkovou hranici 15 až 25 let zvolila z toho důvodu, že jsem chtěla, aby respondenti ještě byli se svou rodinou v kontaktu, ať už v každodenním životě nebo alespoň občasně (i když chápu, že vnímání těchto dvou skupin se může do jisté míry lišit), a aby už byli ve věku, kdy mohou rodinnou situaci zhodnotit s určitým nadhledem a mnou formulované otázky jim nedělaly problém.

Důležité pro mě bylo, aby všichni měli zkušenost s PP alespoň jeden rok, avšak i tuto dobu považuji za dosti krátkou k tomu, aby si respondenti skutečně mohli uvědomit vliv, jaký na ně tato zkušenost mohla mít. Většina respondentů však má zkušenost výrazně delší.

Kvantitativní části mého výzkumu se zúčastnilo 55 respondentů, kteří vyplňovali dotazník. Do kvalitativního výzkumu jsem pak zahrnula 11 lidí, kteří byli všichni také součástí kvantitativní části, a s těmito lidmi jsem vedla polostrukturovaný rozhovor. Můj původní plán byl vést rozhovor pouze s deseti lidmi, ale shodou náhod jsem oslovila dvě sestry, aniž bych o tom věděla, a tak jsem se dotazovala ještě jedné osoby, abych měla zkušenost z deseti různých rodin. Mou primární snahou nebylo srovnávat odlišnost názorů jednotlivých biologických dětí v rodině, přestože i to by mohlo být zajímavé.

Za účelem získání respondentů jsem oslovila všechny OSPODy v ČR a poprosila je o rozeslání dotazníků lidem, kteří splňují má kritéria. Ve většině případů bylo potřeba kontaktovat rodiče těchto lidí a poprosit je o předání dotazníku. Tuto skutečnost považuji za problematickou, nicméně málokdy se mi podařilo získat kontakt přímo na osobu ze svého výběrového souboru. Musím říct, že spolupráce s pracovníky těchto odborů probíhala nad očekávání dobře. Dále jsem oslovila neziskové organizace s pověřením k sociálně právní ochraně dětí z databáze MPSV, které se zabývají tématem PP. Ze strany těchto organizací byla odezva minimální. Výrazným zdrojem mi byla nezisková organizace Centrum pěstounských rodin, ve které pracuji. Díky tomu jsem mohla oslovit všechny rodiny, které mají s touto organizací podepsanou dohodu. Jelikož jsem se účastnila několika akcí pro pěstouny, mohla jsem většinu rodičů oslovit osobně, a někdy jsem dokonce předala dotazník přímo jejich dětem. Mimo výše uvedené zdroje jsem ještě oslovila lidi, kteří splňovali má kritéria, a znám se s nimi osobně, také jsem je požádala o oslovení svých kamarádů. Dále jsem využila osobních kontaktů své matky. Jelikož se mi stále nedařilo získat dostatečné množství respondentů, oslovila jsem o něco později ještě pěstouny na sociální síti facebook a všechny neziskové organizace s pověřením k sociálně právní ochraně z databáze jednotlivých krajů, které se jakkoli zabývají PP. Bohužel ani poté se mi nepodařilo získat dostatek respondentů. Můj původní plán byl získat alespoň 100 respondentů, můj výsledný počet je však jen lehce nadpoloviční. Domnívám se, že důvodem tohoto „neúspěchu“ je relativně velmi specifický výzkumný vzorek, omezující věková hranice, kterou jsem si stanovila, a ztížená dostupnost respondentů, kdy bylo většinou potřeba nejprve kontaktovat jejich rodiče. Jako další problém vnímám i to, že pěstouni jsou v poslední době velmi přesyceni podobnými žádostmi studentů, kteří v rámci bakalářských nebo diplomových prací zpracovávají téma týkající se PP, a tak jejich ochota ke spolupráci klesá. Bohužel nevím, jaký je celkový počet biologických dětí

v pěstounských rodinách, neboť tento statistický údaj neexistuje, a tak ani nevím, jak velkou část z celkového souboru se mi podařilo zachytit. Dotazníky respondenti vyplňovali buď v papírové podobě, nebo elektronicky a zaslali mi je e-mailem.

Získání respondentů pro rozhovor už tak problematické nebylo, oslovila jsem ty, kteří mi vyplnili dotazník, uvedli, že mají zájem o zaslání výsledků výzkumu a za tímto účelem zanechali e-mailovou adresu. Ve třech případech šlo o mé kamarády, ostatní jsem neznala. Výrazně častěji reagovali na mou výzvu dívky, výsledný soubor tedy tvoří devět dívek a dva chlapci. Rozhovory probíhaly zpravidla v kavárnách na různých místech republiky, kde jsme se s respondenty osobně sešli. Většina rozhovorů trvala zhruba jednu hodinu.

6.3.2 Popis výzkumného vzorku – kvantitativní část

Celkový počet respondentů, kteří mi vyplnili dotazník, je 55, z toho 24 mužů (44%) a 31 žen (56%). Všichni jsou ve věku 15 až 25 let a jejich průměrný věk je 20,4 let. V době, kdy rodinu doplnilo první pěstounské dítě, bylo respondentům 1 rok až 19 let, průměrně 9,8 let. Většina respondentů má i vlastní sourozence, jejich počet se pohybuje od žádného až po šest. Průměrně mají respondenti 2 biologické sourozence. Počet jejich sourozenců přijatých do pěstounské péče se pohybuje v rozmezí od jednoho až po sedm přijatých sourozenců, průměrně to vychází na 2,6 pěstounských sourozenců na jednoho respondenta. Celkový počet dětí v rodinách se pohybuje od dvou do dvanácti, průměrně je v těchto rodinách 4,6 dětí. Délka zkušenosti s PP v rodině se u respondentů pohybuje od jednoho roku až po 20 let. Nejčastěji se délka PP pohybovala kolem 10 let a 76% respondentů má delší než 5letou zkušenost s PP.

6.3.3 Popis výzkumného vzorku- kvalitativní části

Jak jsem již uvedla výše, rozhovor jsem vedla s jedenácti mladými lidmi ve věku 15 až 25 let. Zde uvádím stručnou charakteristiku všech osob, konkrétně údaj o věku, počtu sourozenců, délce PP, současné míře kontaktu s původní rodinou a věku v době příchodu přijatých sourozenců. Z důvodu anonymity jsou všechna uvedená jména změněna. Uvádím i

charakteristiku přijatých sourozenců, neboť jde o informace, které již nezmiňuji při prezentování výsledků.

David (24 let) má starší vlastní sestru (29) a dva biologické mladší bratry (22 a 15 let). Jejich rodinu postupně doplnilo pět sourozenců, kteří mají všichni společnou matku a různé otce. Když bylo Davidovi 13, tak přišly Pavlína (18) a Eva (15). O šest let později přišla ještě Radka (8), o další dva roky později Zuzana (6) a o další dva roky později přišel Jonáš (4). Od příchodu Pavlíny s Evou uplynulo 11 let. David momentálně ukončuje vysokoškolské studium a většinu času bydlí doma se svou rodinou. Jonáš a Zuzana si prošli určitými zdravotními problémy, Jonáš například po příchodu do rodiny prodělal rakovinu. Každý z Davidových sourozenců je hodně jiný. Pavlína je velmi umělecky zaměřená, je spíše introvertní a volný čas tráví více doma než venku. Eva to má naopak a hodně času stráví venku sportem. Radka je hodně chytrá, ve škole má dobré známky, Zuzka je ve všem spíše pomalejší, ale dohání to svou pílí a Jonáše popisuje David jako „rebela“ a „generála“.

Alice (19 let) má jednoho staršího vlastního bratra (22) a 4 mladší sourozence v PP. Nejstarší je Míša (16), která přišla, když jí bylo 2 a půl roku a má poruchu attachmentu. Po ní je David (15), který přišel v deseti letech, a nejmladší jsou sestry Tereška (7) a Kristýnka (6), které se do rodiny dostaly ve 4 a 5 letech. Od příchodu Míši uteklo téměř 14 let. Alice stále bydlí doma se svou rodinou. Míša je intelektově slabší, ale zároveň na sobě dokáže hodně pracovat. David je chytrý, studuje na gymnáziu, ale vůbec v ničem se nesnaží a vše mu je jedno. Dále má David potíže vytvořit si nějaký vztah k ženám, čímž Alice dost trpí, protože ji i po několika letech společného soužití bere jen jako kamarádku. Zároveň je ale „pohodář“, je kamarádský a dokáže vše hned odpustit. Tereška je umělecky nadaná a je lehce emočně labilní, teď je v první třídě, kde to zvládá se samými jedničkami. Kristýnka je ze všech pěstounských dětí nejvyrovnanější, dokáže být hodně roztomilá, nejlépe ze všech dokáže navazovat vztahy s lidmi, a co Alice vnímá jako důležité je, že dokáže i dávat a nejen brát.

Eliška (23 let) se před půl rokem vdala a momentálně žije se svým manželem, s rodinou je ale stále v častém kontaktu. Má dva sourozence, se kterými má společné oba dva rodiče. Její rodiče se rozvedli, z otcovy strany má další dva bratry, se kterými se nevidá. Její maminka se znovu vdala, od ní má dvě sestry, které vyrůstaly ve stejné rodině. Postupně do rodiny přišlo ještě 5 pěstounských sourozenců. Nejprve přišla sourozenecká dvojice, dva kluci ve věku 10 a

3 roky, ten starších po 4 letech z rodiny odešel kvůli výchovným problémům. Další sourozeneckou dvojicí, která do rodiny přišla, byli 4letá holčička a 5letý kluk, který ale odešel po 8 letech, kvůli častým útěkům. Jako poslední do rodiny přišla dvouletá holčička, tou dobou bylo Elišce 21 let. Nejmladší Eliščin bratr byl výrazně hyperaktivní, nedokázal si hrát, ani navázat oční kontakt a podle Elišky byl nezvladatelný, dnes už se to ale lepší. Podle Elišky měli všichni její sourozenci nějakou svoji krizi.

Adéla (20 let) má dvě starší vlastní sestry a jednoho bratra. Když jí bylo 17, přijali její rodiče ještě sourozeneckou skupinu tří sester, tehdy jim bylo 4, 5 a 6 let a dnes jsou všechny o tři roky starší. Nejstarší ze sester je hodně komunikativní a ve škole válčí s učením. Prostřední z nich má problém s řečí, ale intelektově je na tom velmi dobře. Adéla je teď v prvním ročníku na vysoké škole, bydlí na privátě a domů jezdí na víkendy.

Dalibor (25 let) má tři vlastní sourozence, staršího Petra, o rok mladšího Jáchyma a o 4 roky mladší Anežku. Daliborovi bylo zhruba sedm, když rodiče přijali do rodiny Lenku (24) s rozštěpem páteře, která je na vozíčku, a v té době jí bylo 5 let. Lenka vždycky strhávala pozornost na sebe a tím, že byla na vozíku, tak se všechno točilo hodně kolem ní. Po delší době přišli ještě dva romští kluci, první byl Jirka (15) a o něco později přišel ještě Ondra (11), oba kluci přišli ve věku kolem dvou nebo tří let. Dalibor studuje na VŠ a domů jezdí jen občas, od příchodu Lenky uběhlo 17 let.

Klára (18 let) má dva vlastní a čtyři přijaté sourozence. Nejstarší je Karolína (24, biol.), potom je Filip (22, biol.) Když byly Kláře dva roky, když přišel do rodiny Honza (19), který je romského původu a má diagnostikovanou poruchu autistického spektra. Kvůli obtížnému chování musel rodinu zhruba na dva roky opustit, poté se ale vrátil zpátky. V době, kdy byla Klára na nižším gymnáziu, přijala rodina polovietnamskou Dominiku (22) a jejího bratra Michala (19), kteří mají společnou maminku. V Klářiných 13 letech přišla do rodiny ještě Šárka (14), která je stejně jako Honza romského původu. Když přišla, trpěla sníženým sebevědomím a měla celou řadu problémů, ale dnes je z ní celkem pohodová „pubertáčka“. Klára má tedy 16letou zkušenost s PP a se svou rodinou stále bydlí. Mimo ní zůstává doma trvale už jen Šárka, ostatní studují na střední nebo vysoké škole mimo bydliště a Honza bydlí ve vedlejší vesnici a kvůli jeho handicapu se o něj rodina ještě do značné míry stále stará.

Lucie (19 let) má celkem 7 sourozenců. Starší než ona jsou jen její dvě vlastní sestry. Když byl Lucii rok a půl přijali rodiče o půl roku mladšího bratra, o rok později přijali ještě dalšího kluka, který je o rok mladší než Lucie, a který přišel, když jí byly 2 roky. Její bratr má narcistickou poruchu osobnosti. O několik let později se Lucii narodila ještě jedna vlastní sestra a po ní přišel ještě ve věku jeden rok jeden přijatý bratr (10), který je o půl roku mladší než nejmladší sestra, v té době bylo Lucii 9 let. Lucii ani nikoho jiného z rodiny rodiče neinformovali o svém záměru přijmout dalšího sourozence. Lucie stále bydlí doma a spolu s pěstounskými sourozenci už sdílí rodinu téměř 18 let.

Aneta (20 let) má vlastního staršího bratra Martina (22) a sestru Denisu (15) v PP. Denisa do rodiny přišla, když jí bylo 6, Anetě v té době bylo 11. Aneta popisuje Denisu jako velkou sportovkyni, je hodně ambiciózní, ale má problémy s kolektivem a často lže a krade. Aneta ještě se svou rodinou bydlí a s PP má devítiletou zkušenost.

Iveta (17 let) má o dva roky mladší sestru Báru (15) a jednu pěstounskou sestru, která se jmenuje Zuzka (7) a do rodiny přišla, když jí byly 3 roky, v té době bylo Ivetě 13 let. Zuzka má podle Ivety dobré srdce, ale hodně zlobí a je hyperaktivní. Iveta studuje na střední škole a se svou rodinou stále bydlí. Od příchodu Zuzky už uběhly 4 roky.

Petra (22 let) má dvě starší vlastní sestry (26 a 24 let). Když byl Petře rok, adoptovali její rodiče roční holčičku s rozštěpem páteře na vozíčku, která byla v rodině velmi oblíbená a měla stále dobrou náladu. Ta ale v osmi letech zemřela. O tři roky později přijala rodina do PP jedenáctiletou holčičku také na vozíčku. Ta to v rodině neměla lehké, protože byla srovnávána s tou, která umřela. Je introvertní, pesimistická a prodělala anorexii a bulimii. V době příchodu druhé pěstounské sestry bylo Petře 11. O dva roky později, tedy v Petřiných 13 letech přišla do rodiny ještě jedna sestra (12), které byl tehdy jeden rok, a rodiče si ji adoptovali. Dnes už je Petra vdaná a bydlí s manželem mimo svou původní rodinu.

Markéta (24 let) je starší sestrou Petry, což jsem zjistila, až když jsem s ní dělala rozhovor, neboť výpovědi obou byly velmi podobné. Se svou rodinou stále ještě žije. U Petry i Markěty uběhlo od příchodu první sestry do rodiny 21 let.

7. Etika výzkumu

Z důvodu anonymity jsem zaměnila všechna jména, a to jak jména respondentů, tak jména jejich vlastních i přijatých sourozenců, pokud je respondenti uváděli. Jména jsou změněna i v přepsaných rozhovorech, které uvádím v příloze č. 4. Nahrávky rozhovorů si ponechávám u sebe na CD. V průběhu rozhovorů jsem se snažila přizpůsobit se vyjadřování a míře otevřenosti dotazovaného. Některým respondentům nedělalo problém seznámit mě i se jmény sourozenců a s méně příjemnými detaily z rodinného života, jiní byli uzavřenější, což jsem respektovala. Respondenty jsem informovala o právu neodpovídat. Také jsem všechny dotazované informovala o tom, že rozhovor nahrávám. Vzhledem k věku participantů jsem nevyžadovala souhlas rodičů s účastí na výzkumu.

Všechny rozhovory probíhaly mimo rodinné prostředí bez účasti dalších rodinných členů, sice ne zcela o samotě, vzhledem k tomu, že jsme se většinou sešli v kavárně, ale rozhodně bez zásahu dalších osob do rozhovoru. Participantům jsem nabídla zaslání výsledků po ukončení výzkumu.

Na začátek dotazníku jsem připojila prosbu o vyplnění dotazníků, seznámila respondenty s jeho účelem, informovala, pro koho je dotazník určen a zmínila, že všechny poskytnuté informace jsou anonymní. Dále jsem uvedla svůj kontakt pro případné dotazy či připomínky. Pod toto úvodní slovo jsem ještě připojila instrukci k vyplňování dotazníku a uvedla příklad. Závěrem dotazníku byla respondentům nabídnuta možnost zaslání výsledků po ukončení výzkumu, pokud na sebe uvedou kontakt.

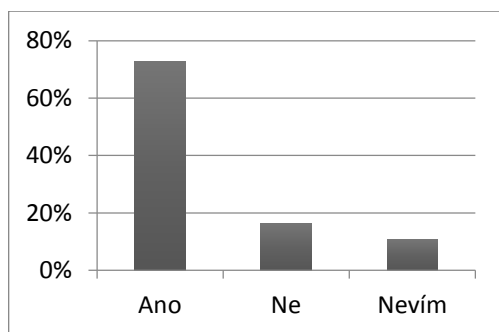
8. Výsledky

Pokud není uvedeno jinak, uvádím všechny výsledky pro příchod prvního pěstounského dítěte do rodiny, neboť u pěstounských dětí, které přišly do rodiny druhé až sedmé v pořadí, by byla kvantifikace výsledků, vzhledem k malému výzkumnému vzorku, značně obtížná.

8.1 Popisná statistika a výsledky kvalitativního výzkumu

8.1.1 Rozhodování a příprava

Byl/a jste zahrnut/a do rozhodování o tom, zda rodina přijme nového sourozence?

Obr. 1: Zahrnutí do rozhodování o přijetí sourozence

73% respondentů (40 osob) bylo do rozhodování o přijetí prvního dítěte zahrnuto, 16% (9 osob) nebylo a 11% (6 osob) vybralo možnost neví. Je potřeba si ovšem uvědomit, že na tuto otázku odpovídali i lidé, kteří byli v době příchodu prvního sourozence v nízkém věku. Tato situace se týkala 5 z 8 respondentů, kteří uvedli „ne“ a 3 z 5, kteří uvedli „nevím“. Těchto sedm respondentů bylo ve věku do čtyř let. Při příchodu 2. dítěte do rodiny, bylo do rozhodování zahrnuto 32 dětí ze 39 a při příchodu třetího dítěte šlo o 21 z 25 dětí.

Z 11 respondentů, kterých jsem se ptala v rozhovoru, bylo do rozhodování zapojeno 10. Pouze v jednom případě se rodiče se svými vlastními dětmi ani dalšími příbuznými o svém rozhodnutí vůbec nebavili. Uvádím některé příklady odpovědí:

„Právě že ani jednou, já jsem byla hodně malá, když přišli oba dva bráchové. Sice přicházeli postupně, ale to jsem ještě neměla vůbec rozum. A potom, když přišel ten nejmladší, který měl ty tři roky, já jsem měla 11, tak jsem přišla jednou domů a on tam prostě byl.“ (Lucie)

Dalších respondentů se rodiče alespoň ptali na jejich názor. Jedna z dotazovaných byla při příchodu prvního sourozence v příliš nízkém věku, aby si na to mohla pamatovat, ale před příchodem dalších pěstounských sourozenců s ní rodiče vždy situaci konzultovali. Ve dvou případech se rodiče dětí spíše jen ptali na jejich názor a s ostatními sedmi se rodiče bavili podrobněji.

„Víš, to je takový, že to rozhodnutí vlastně vůbec nebylo na mě, to rodiče rozhodli, já mám pocit, že se rozhodla mamka a tatka ji podporoval a zeptali se nás, jestli s tím souhlasíme.“
(Aneta)

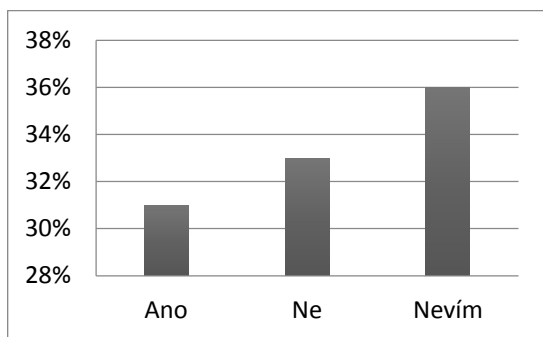
Ve třech případech byly zmíněny jako součást této rozhodovací fáze také návštěvy budoucího pěstounského sourozence v dětském domově a jedna respondentka vyplňovala spolu s rodiči dotazník o tom, jaké dítě by chtěli přijmout.

„U Martiny jsme vyplňovali dotazník, jestli chceme holčičku, jestli chceme chlapečka, jakou má mít barvu, jakou má mít rasu, takže tohle si vybavuju. Naši to se mnou probírali, jestli chceme další holčičku.“ (Markéta)

Většinou se lišily odpovědi v případě příchodu prvního sourozence od dalších příchodů. U dalších dětí už respondenti buď přípravu nepotřebovali, anebo se bavili podrobněji o možných rizicích. Při příchodu prvních dětí byly častěji diskutovány jen informace typu pohlaví, věk, etnikum, zdravotní stav atd.

„Tak, když jsme měli přebrat Davida, tak už jsme věděli, jaké to bylo s Míšou, tak jsme byli psychicky víc připravení na to, co se může případně stát nebo se z něj vyvinout. A hodně jsme to probírali, rodiče jsou docela vzdělání, i rádi si o tomhle čtou, to znamená, že jsme se o tom bavili z psychologických hledisek a rozebírali jsme to. Třeba jsme se bavili o tom, jaká jsou sociální rizika nebo, jak třeba načít ten vztah, aby byl dobrý.“ (Alice)

Máte pocit, že jste měl vliv na závěrečné rozhodnutí?

Obr. 2: Vliv na závěrečné rozhodnutí rodičů

„Ano“ odpovědělo 31% respondentů (17 osob), „ne“ 33% (18 osob) a 36% (20 osob) nevědělo. Odpověď na tuto otázku už tedy nebyla tak jednoduchá jako na tu předchozí. Dále je potřeba si opět uvědomit, že byli zahrnuti i respondenti, kterým v té době byly 4 roky a méně.

Z lidí, se kterými jsem vedla rozhovor, se šest domnívá, že vliv na závěrečné hodnocení mělo, čtyři respondenti si myslí, že rozhodnutí bylo spíše na rodičích, a jedna z respondentek o rozhodnutí rodičů nevěděla vůbec. Jedna z dotazovaných se domnívá, že vliv měla, aniž by o tom věděla, protože rodiče se rozhodli vyhovět jejímu přání, že by chtěla sestřičku. Dále uvádím několik příkladů odpovědí:

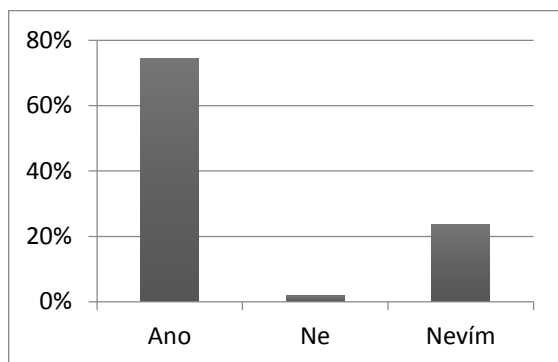
„Myslím, že moc ne, jenže naše maminka nás znala a věděla, že ten názor pak změníme.“
(Petra)

„Já si myslím, že oni měli takový vliv na mě, že kdybych nesouhlasila, tak mě ovlivní tak, abych souhlasila.“ (Aneta)

„Určitě si myslím, že kdybych řekla, že v žádném případě nechci, tak by se to nekonalo, celá ta pěstounská péče.“ (Klára)

„Jakoby měl, chtěla vědět můj názor a kdybych jí to neodsouhlasil, tak by to rozhodování pro ni bylo těžší.“ (David)

Souhlasil/a jste s příchodem nového dítěte do rodiny?

Obr. 3: Souhlas s přijetím dítěte do rodiny

Pouze jeden respondent (2%) uvedl, že s příchodem nesouhlasil, 24% (13 respondentů) nevědělo a 75% (41 respondentů) odpovědělo „ano“. Při příchodu dalších pěstounských byla situace obdobná jako u prvního příchozího, jen nepatrně ubyl počet odpovědi „nevím“ a naopak přibyly odpovědi „ano“.

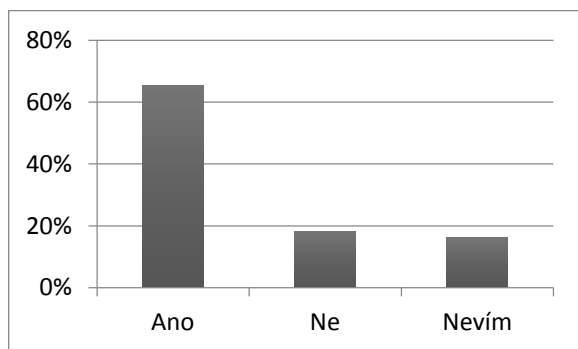
Z dotazovaných v rozhovoru nesouhlasila s příchodem pouze Lucie, která do rozhodování nebyla zapojena vůbec. Jeden respondent z nápadu rodičů nadšený nebyl, ale u příchodu dalších sourozenců už mu to nevadilo. Další dva respondenti to měli naopak, jeden z nich s příchodem první sestry neměl problém, ale u dalších se bál, zda už to na rodiče nebude moc. Všichni ostatní s příchodem všech sourozenců souhlasili.

„Maminka nám tehdy ty důvody vysvětlila, neříkám, že jsem z toho tehdy byl nadšený, asi spíš naopak. Tak už jsem tři sourozence měl a ještě to měly být holky. Kdyby to byli kluci, tak s nimi hraju fotbal, to беру, ale holky...“ (David)

„Jo, mě tohleto nikdy nevadilo, nebyla jsem proti rodičům. Já jsem mamku v tomhleto vždycky podpořila, protože vím, že ji tahle ta práce naplňuje. A budu radši, když se bude takhle naplno věnovat rodinnému životu, i když nepravým sourozencům, než aby někde makala a třeba se jí to nelíbilo.“ (Alice)

„Souhlasila jsem. Říkala jsem si, že budu mít alespoň nějaké nové zážitky a zkušenosti a přišlo mi to zajímavé. A taky jsem chtěla pomoci ostatním.“ (Klára)

Domníváte se, že vás vaši rodiče připravili na příchod nového sourozence dostatečně?

Obr. 4: Dostatečná příprava rodičů na příchod sourozence

Při příchodu prvního dítěte se 65% respondentů (36 osob) domnívalo, že je rodiče na příchod prvního sourozence připravili dostatečně, 18% (10 osob) bylo opačného názoru a 16% (9 osob) nevědělo. U příchodu dalších dětí do rodiny, mělo pocit připravenosti od rodičů více respondentů. U druhého přichozícího dítěte odpovědělo „ano“ 87% respondentů (34 ze 39 osob), „ne“ odpovědělo 8% (3 osoby) a 5% (2 osoby) nevěděly. U dalších příchodů tomu bylo obdobně jako u příchodu druhých dětí.

8 respondentů, se kterými jsem vedla rozhovor, se domnívá, že je rodiče ve všech případech připravili dobře a že toho v tomto směru udělali dost. Jedna z dotazovaných nebyla připravovaná vůbec a dva se domnívají, že je rodiče dostatečně připravit nemohli, protože to nejde.

„Já myslím, že oni si taky nedokázali ty problémy představit, že to bylo takové...místo, kde bude spát, jak se teda máme chovat a tak, ale ty problémy byly úplně jiné, než jsem měla já s Martinem. Bylo to takové nepředvídatelné, takže se nedala dělat nějaká velká příprava.“
(Aneta)

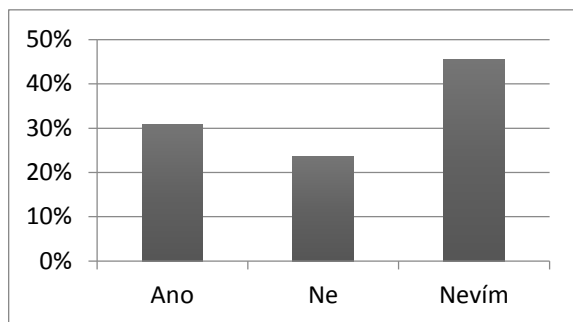
„Myslím, že se snažili, jak jen to šlo. Maminka nám to přednášela vše s takovým nadšeným výrazem, aby nás tím nadšením nakazila.“ (Petra)

„Pak, jak nás bylo pět děcek, tak už jsem si připadal, že nepotřebuju nějakou další přípravu před těma dalšíma dvěma.“ (Dalibor)

„Ono to asi nejde úplně připravit, každé dítě je jiné, ale bavili jsme se o tom, že třeba nebude hodná, nebo že může mít nějaký problém někde. Povídali jsme si. My jsme ale všichni čekali,

že to bude taková naše malá hodná princezna, že se bude česat, strojit a my si s ní budeme užívat a ona to je takovýhle drak.“ (Iveta)

Měli na přípravu vaší rodiny vliv sociální pracovníci a další osoby k tomuto pověřené?

Obr. 5: Vliv sociálních pracovníků na přípravu biologického dítěte

Tato ukázka se ukázala být pro respondenty náročnou, 45% (25 osob) odpovědělo „nevím“, 31% (17 osob) vnímalo nějaký vliv sociálního pracovníka a 24% (13 osob) tento pocit nemělo. U dalších příchodů dětí do rodiny tomu bylo podobně, jen mírně ubylo odpovědí „ano“ a přibyly odpovědi „ne“.

Většina dotazovaných v rozhovoru si neuvědomovala žádný větší vliv odborníků v přípravné fázi, často se stávalo, že mi sdělovali své celkové zkušenosti se sociálními pracovníky a odborníky, které se netýkaly přímo mé otázky. Ve dvou případech respondenti jmenovali vliv pracovníků z neziskových organizací, se kterými byla rodina v kontaktu, ale to až u příchodů dalších dětí do rodiny. Se třemi respondenty jsem se bavila o návštěvě u psychologičky před tím, než přijala rodina dítě. Tato zkušenost však byla ve dvou případech viděna dost negativně, pouze Adéla zmiňovala, že jí paní psychologička dala dobrou radu, aby se snažila být sourozencem a ne rodičem, a že si to stále připomíná a snaží se podle toho řídit. Ve třech případech byla sociální pracovníce vnímána jako „postrach“. Pokud respondenti zmiňovali nějaký kontakt s odborníky v přípravném období, pak šlo spíše jen o zjištění rodinné situace, než o jakoukoli přípravu dětí. Docházím tedy k závěru, že nějaká snaha připravit proběhla jen v jednom případě.

„Ne, to jsem teda vůbec nevnímala. Vím, že jsme byli za nějakou paní a to vím, že se mi hrozně líbilo, protože vím, že mi dala nějaké sladkosti a tím si mě hned získala. Jenže otázky takové

jako, že sourozenci, jestli se těším, jestli chci spíš kluka nebo holku, ale jako že nic konkrétního.“ (Aneta)

Adéla popisuje návštěvu u psychologky: „A jako nejokatejší, na co se mě zeptala, bylo: jak mě rodiče trestali, když jsem byla malá. Mě zrovna vůbec nic nenapadlo a jediné na co jsem si vzpomněla, bylo, když jsem fakt jako řvala na celý barák, jsem dost hlasitá, tak mi taťka dal třeba na zadek. Tak jsem nevěděla, jestli to mám říct.“

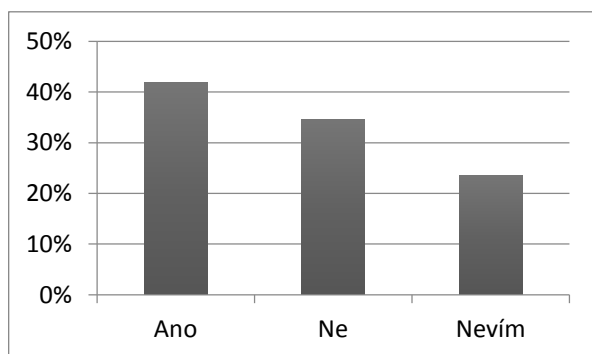
„My jsme byli na takovém tom pohovoru, než se staneš pěstounem. Tam totiž musí být i děti, ale konkrétně u nás ve městě jsou strašně mizerné sociální pracovnice. Tam sama sociální pracovnice má svoje děti v ústavu, a přitom tam dělá vedoucí toho odboru.“ (Eliška)

Pro zajímavost uvádím i citace týkající se působení sociálních pracovníků v období po příchodu pěstounského sourozence nebo sourozenců.

„No, u nás to bylo takové strašidlo ta paní, ona byla taková prostě jenom úřednice, jakákoli nějaká aktivita, co měla udělat, jí trvala dlouho, já jsem to vnímal spíš jako takový boj proti ní.“ (Dalibor)

„Ne, já jsem měl to štěstí, že jsem se jim vyhnul, nevím, jestli to můžu vůbec říct, že jsem se s nimi nesešel. Oni teda asi měli chodit, oni asi u nás občas byli. Pamatuji si, že jsem párkrát potkal nějakou cizí paní v kuchyni, že tam seděly s mamkou. Tak já jsem tam přišel, slušně jsem pozdravil, ona se mě zeptala, co ve škole, já jsem řekl, že dobrý, a tím to haslo. To je na jednu stranu dobře, já bych jí totiž řekl, co si myslím o tom systému sociálních pracovníků a tom systému a ona by to asi nerozdýchala, takže možná mě od toho takhle mamka chránila. Nikdy jsem nijak nepřišel se sociálními pracovníci do styku a jsem za to rád. Jako chápu, že dělají svou práci, ale myslím si, že by ji mohli dělat trochu jinak.“ (David)

Byla spolupráce sociálních pracovníků s vámi a vašimi rodiči dle vašeho názoru dostatečná?

Obr. 6: Dostatečnost spolupráce se sociálními pracovníky

51% respondentů odpovědělo „nevím“ (28 osob), 36% (20 osob) vnímalo spolupráci se sociálními pracovníky jako dostatečnou a 13% (7 osob) odpovědělo na tuto otázku „ne“.

Odpovědi dotazovaných na tuto otázku se do značné míry překrývají s odpověďmi na otázku předchozí. Přidávám už jen jednu citaci z období po příchodu dětí.

„Myslím si, že taková ta přiměřená péče byla v pohodě, mně stačí, když přijdou jednou za čas, aby se podívali, ale jinak nevidím důvod, proč by tam měla docházet. My jsme nikdy nic neřešili z mého pohledu. Prostě to bylo, že jsou tady oni, oni mají nějaký problém a oni jsou to hlavní téma. No určitě, že mi to vadilo, ale asi jsem to neměla potřebu nijak řešit, spíše jsem to dusila v sobě a neřešila. Sem tam jsem dávala nějak najevo, že mě štve, že třeba, když bráchové měli problémy, třeba už i vážné, tak se vždycky bylo věnováno jen jim a ne mě. Já jsem byla ta, která se učí, má dobré známky, všechno jí jde a dokáže si pomoci sama, takže mi ta pozornost nebyla tolik věnována jako klukům, kteří dělali binec.“ (Lucie)

Dále mě zajímalo, zda si biologické děti myslí, že by bylo vhodné, kdyby byly vlastní děti nějak zahrnované do příprav pro pěstouny, případně kdyby existovala nějaká jiná příprava na příchod pěstounských sourozenců. Čtyři dotazovaní si myslí, že zapojení biologických dětí do přípravných kurzů by bylo dobré. Petra si myslí, že by taková příprava nebyla kvalitní, a proto by ji neocenila. Dalibor celý proces PP u nich v rodině vnímal jako přirozenou situaci a nějaká větší příprava by mu přišla zvláštní. Iveta si myslí, že žádná příprava možná není. Eliška by tuto přípravu udělala spíše pro pěstounské děti, které už v rodině jsou, neboť si myslí, že pro

ně je to ještě náročnější, když přijde nový sourozenec. Alice navrhovala nějakou víkendovou akci pro děti žadatelů, kde by se jim věnovali lidi, kteří v dětství měli podobnou zkušenost, nikoliv však odborníci. David by žádnou přípravu neoceníl, neboť mu vše přišlo přirozené a sociální pracovníci jim doma dělala mamka, ale myslí si, že pro některé lidi by to vhodné bylo. Na druhou stranu si ale nemyslí, že nucení dětí sedět a poslouchat někoho někde na kurzu by bylo k užítku, spíše naopak.

„Tak bylo by to dobré, kdyby se to s nimi probíralo víc než jen otázka, jestli chceš sourozence nebo nechceš.“ (Markéta)

„No, vzhledem k tomu, že naši teďka byli na jakémsi kurzu pro pěstouny a říkali, že to bylo totálně mimo realitu, tak ne. A kdyby to bylo lepší, tak si nejsem jistá, že by to dokázali udělat tak, aby to zaujalo různý věk dětí a aby to všechny pochopily.“ (Petra)

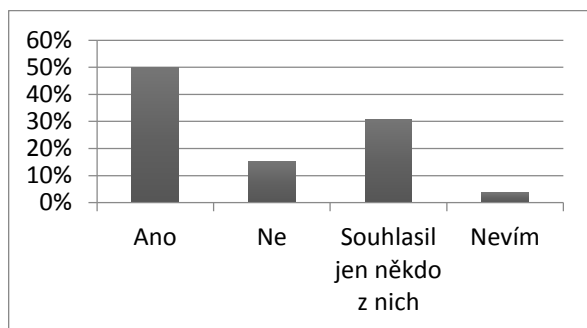
„To si určitě myslím, že by se s nimi mělo víc pracovat, dělat třeba i nějaké společné akce pro ty biologické děti, ne jenom pro ty pěstounské, myslím si, že se na biologické děti často zapomíná, že všichni řeknou, to je ale chudáček, ten z toho dětského domova, ale to že to ovlivní i toho biologického často, to už pak moc lidem nedochází, si myslím.“ (Klára)

„Nevím, asi mě nic nenapadá, protože teďka si myslím, že v případě těch kluků, třeba toho Jirky, to nebyla žádná velká změna. Jako kdyby se narodilo dítě do rodiny, takže mi to přijde takové celkem přirozené, že vlastně není třeba se připravovat.“ (Dalibor)

„Já nevím. Já si myslím, že se nejde připravit na to dítě, které přijde. Oni řeknou, že to bude tak a tak a pak to může být úplně jinak.“ (Iveta)

„Třeba ideální by bylo, kdyby nějaké odrostlé dítě, které samo bylo v té pěstounce, se těm dětem věnovalo. Třeba pro ně udělat nějakou víkendovku a pobavit se o tom s nimi z jejich pohledu, protože nějak to vezmou od rodičů a jinak od někoho, kdo je jako oni. Ale asi si myslím, že by to nebylo špatné, ale myslím si, že když to není, tak že to nemá žádný zásadní vliv.“ (Alice)

Souhlasili s přijetím dítěte i vaši prarodiče?

Obr. 7: Souhlas prarodičů

50% (26 respondentů) uvedlo, že prarodiče s příchodem nových dětí souhlasili. Prarodiče 15% respondentů (8 osob) byli proti a u 31% (16 osob) někdo z prarodičů souhlasil a někdo ne. Přesto, že jsem nenabídla možnost „nevím“, 2 respondenti (4%) si ji tam doplnili sami. 3 respondenti na tuto otázku neodpověděli z důvodu úmrtí prarodičů. U příchodu dalších dětí do rodiny byla situace obdobná.

Reakce prarodičů byly různé, dost často někdo z prarodičů souhlasil a někdo ne. Odlišné situace se pokusím reprezentovat pomocí citací. Jediné, co se opakovalo vícekrát, byla rezervovanost prarodičů kvůli romskému původu přijímaného sourozence.

„Já ani nevím, kdy se jim to oznámilo, asi až když už opravdu začaly ty přípravy. No brali to. Říkali, že tedy mají naši odvahu.“ (Adéla)

„Babička, toho nevlastního tatky mamka, ta s námi teď bydlí i v baráku a zvládá to v pohodě, ale mamčiny rodiče s tím měli dost problém, no... A ti s tím mají stále problém. Třeba ten brácha, jak jsem říkala, že je ve vězení, tak je i vykradl jednou, no a tak.“ (Eliška)

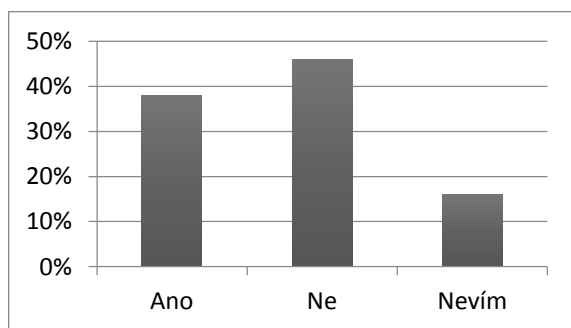
„No, já myslím, že naši to udělali tak, že se sami rozhodli a okolí to prostě muselo přijmout. Třeba mám takovou příhodu, dědeček, od tatky tatka, byl v nemocnici a tatka vzal bráchu, schoval ho pod bundu a šel mu ho ukázat. Děda o tom vůbec nevěděl, v nemocnici nesměly být děti, a když ho táta vytahoval, tak děda si myslel, že to je pes. Dědeček, ze strany tatky, a jeho rodina občas měli trošku problém, sem tam, měli menší narážky, ale nic velkého, že by se třeba vyloženě hádali nebo podobně.“ (Lucie)

„Tak u toho prvního si myslím, že nesouhlasili dost a byli proti tomu, to bylo i kvůli poloromskému původu, a u těch starších už byli připravení. Myslím, že už k tomu neměli takový odpor.“ (Klára)

„U nás je to s prarodiči trochu těžší. Ona mamky mamka, babička s mamčiny strany se s námi moc nebaví, takže s mamkou vůbec nekomunikuje, vůbec se nevidáme, takže, jestli Zuzanku viděli, tak možná jednou. Té se mamka vůbec neptala. A z tatkovy strany, to bylo takové „proč ne“, bylo to v pohodě.“ (Iveta)

„Prarodiče, tehdy s námi žila babička, ta to vzala, věděla, jaká je situace, proč si ty děti berou, takže ta to jakoby vzala. Byla taky ráda, že doma je víc živo, protože my už jsme přeci jenom byli starší, byli jsme na školách, já jsem chodil tehdy na gympl, starší sestra taky, takže doma jsme byli jen pozdě odpoledne a ty menší děti byly pro babičku takové zpestření. Druhá babička, ta teda nebydlela s námi, ale ta to taky vzala dobře. Vzala je jakoby defakto za vlastní, nevnímala tam ani ten rozdíl.“ (David)

Myslíte si, že je možné být na příchod nového sourozence dostatečně připraven/a?

Obr. 8: Možnost dostatečné přípravy

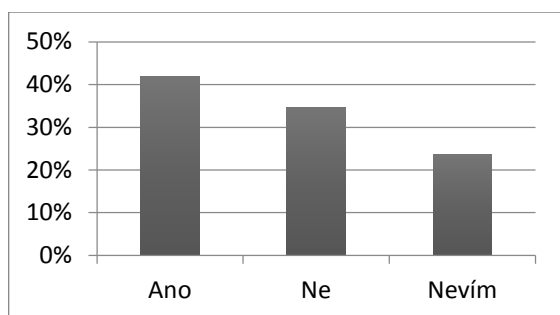
46% (23 osob) se domnívá, že se na příchod nového sourozence do rodiny není možné zcela připravit, 38% (19 osob) je přesvědčeno o opaku a 16% (8 osob) odpovědělo „nevím“. 5 osob na tuto otázku neodpovědělo. Domnívám se, že důvodem, proč více respondentů tuto otázku opomenulo, byla její „neviditelnost“ v dotazníku mezi více nápadnými tabulkami.

Až na jednu výjimku si nikdo z dotazovaných v rozhovoru nemyslel, že by absolutní příprava na příchod nového sourozence byla možná, protože každé dítě je jiné a spíše je potřeba tu

situaci zažít. Jediná kladná odpověď zněla takto: „*Dá se to asi, připravit někoho. Dopodrobna mu popsat, co všechno se může stát, že může třeba to dítě krást, že se třeba může chovat jinak než je normální.*“ (Klára)

8.1.2 Pocity a reakce po příchodu nového dítěte

Byla vaše očekávání před příchodem nového dítěte shodná se situací po jeho příchodu?

Obr. 9: Shodnost očekávání před a po příchodu pěstounského sourozence

42% (23 osob) odpovědělo na tuto otázku pozitivně, 35% (19 osob) negativně a 24% (13 osob) nevědělo. U příchodu druhého dítěte do rodiny odpovědělo „ano“ 67% (26 osob), „ne“ vybralo 18% (7 osob) a „nevím“ se objevilo v 15% (6 osob).

Dotazovaní v rozhovorech u příchodu dalších sourozenců do rodiny vypovídali, že už je nemohlo nic rozhodit a měli celkem reálnou představu. U prvních sourozenců bylo časté určité překvapení na začátku, občas se vyskytoval pocit ostrčení, konkrétní reakce zmíním u dalších otázek.

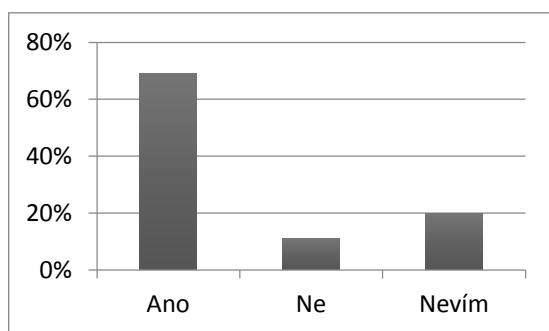
„Já jsem se hodně těšila, že přijde mladší sourozenec, ale pak jsem se cítila trochu ostrčená. A navíc ona byla taková, že vždycky chtěla přesně to, co jsem měla já, třeba jsme šli po cestě, já jsem začala kopat do kamene a ona vždycky musela kopnout do toho samého. Na to jsem nebyla vůbec zvyklá, dělit se o takové drobnosti, které vždycky byly jen moje.“ (Aneta)

„U Honzy si na to nepamatuju, ale byla jsem na něj zvyklá, už mě nemohlo nic překvapit, což mě taky nepřekvapilo. Protože ty další už na tom byly podstatně lépe než Honza.“ (Klára)

„Jo, zprvu to byla taková radost a něco jiného, takže to bylo fajn. Tak, když přišla Lenka, tak jsem byl vlastně malý, ale vím, že mě bavilo ji vozit na tom vozíku a nějak jí pomáhat, takže se mi to líbilo. A když přišli kluci, tak jsem zas Jirku vozil v kočárku na procházky, a tak jsem byl rád s nimi.“ (Dalibor)

„Těšila jsem se, no, protože do té doby jsem byla nejmladší, tak jsem se těšila, že budu mít mladšího sourozence, protože to jsem neznala. A byla jsem hrozně překvapená, že to byl pro mě šok. Věděla jsem, že se ta moje role trochu upraví, ale nečekala jsem, že budu mít takový vnitřní problém, když už jsem byla skoro dospělá. Z toho nejmladšího, kdy jsem měla všechny ty typické úlevy nejmladšího, rozmazlovaná prý....ale o tom nevím, tak jsem najednou přišla do té pozice, kdy jsem byla nejstarší, sice v baráku ještě bydlela ségra, ale ta už měla svou práci a byla celý den pryč, takže ta se z toho trochu vyčlenila. A třeba já jsem byla strašně překvapená, ale mě to hrozně štválo a přitom jsem si uvědomovala co je to za blbost, že když jsme si vzali ty tři holky tak naši si museli pořídít větší auto, takže jsme si koupili sedmimístné auto a já jsem se těšila, jak budu sedět tam vzadu, jak to má dvě sedadla vepředu, 3 sedadla uprostřed a dvě vzadu, a že tedy budu moct být tam vzadu a oni si to zabraly ty holky dvě a já jsem byla jakoby hrozně naštvaná vevnitř a přitom jsem si říkala: Vždyť ti je 17, neblbni. Ale stejně jsem měla ze začátku hrozný problém, že jsem se na to tak těšila. To byla největší újma.“ (Adéla)

Měl/a jste radost z příchodu nového sourozence do rodiny?

Obr. 10: Radost z příchodu sourozence

69% (38 osob) mělo radost z příchodu nového sourozence do rodiny, 11% (6 osob) radost nemělo a 20% (11 osob) nevědělo. U příchodu dalších sourozenců byla situace obdobná.

Zhruba polovina dotazovaných v rozhovorech měla z příchodu radost, ale poté se často začaly objevovat různé méně pozitivní pocity. Druhá polovina nejprve nadšená nebyla, ale časem si zvykla a ta radost přišla později.

„Ano, měla jsem radost, ale ne úplně hned.“ (Petra)

„Když přišla, tak jo. Ale pak to bylo zklamání trochu, že zlobí, že není ta malá princezna. Ale nedalo se nic dělat, už byla s námi.“ (Iveta)

„Neměl jsem z toho radost, u těch prvních, když přišli, ta Pavlína a Eva, tak to období...byl to přeci jen takový vetřelec, prostě takový nový element do té rodiny a nevěděli jsme vzájemně, co od sebe čekat, ony byly takové hrozně plaché. Pamatuji si, že ze začátku se hrozně bály toho, že je pošleme zpátky, takže to byli takoví největší vzorníci. Když třeba ta mladší něco provedla, tak ta starší ji vyhubovala, že se může stát, že je vrátíme. To bylo takové nezvyklé. Jakože, zvykali jsme si na sebe poměrně dlouho, ale bylo to dáno tím, že jsem byl mladší, vlastně 13 mi tehdy bylo. U těch ostatních už to potom bylo bez problémů, protože přicházeli ve věku, kdy jim byly vlastně dva roky, mě 19, potom vlastně 21, 22. A to už jsem byl v pozici, kdy bych pomalu já mohl být jejich otec, takže jsem to vnímal jinak a vlastně to bylo úplně bez problému.“ (David)

„Třeba teď jak jsme si brali toho posledního kloučka, tak ta moje čtyřletá ségra, když ho viděla tak řekla: Jé, ten má krásný nos. No, asi prvně má člověk radost. Já mám radost stále, když k nám přicházejí.“ (Eliška)

Respondentů jsem se ptala, jaké byly pocity a reakce po jejich příchodu a jak se vyvíjely. Odpovědi na tyto otázky spojuji s touto otázkou, navíc odpovědi se často překrývají. Opět uvádím některé příklady odpovědí, o tomto tématu jsme se bavili hodně obsírně, ale snažila jsem se vybrat, co nejvíce reprezentativní odpovědi. Jelikož jsou odpovědi velmi různorodé, tak asi nedokážu vytvořit nějaké zobecnění.

„Ono to bylo těžké v tom, že u Jitky to v těch prvních měsících bylo srovnávání s tou předešlou holčičkou, s Maruškou. To srovnávání. A u Martiny, tam to byl takový malý křikloun, což byl opak toho, co nám říkali v domově, když jsme si ji brali, tak nám říkali, že bude hodná, milá, a ona řvala od rána do večera.“ (Markéta)

„Když přišla Míša, tak jsem byla dost vyděšená, protože ve svých 2 a půl letech uměla slovo “ajá” jako já a “papa”, papat. Máma samozřejmě neuměla, když byla v děčáku. Furt dělala scény, furt řvala, hrozně často, to znamená, že rodiče z toho byli unavení. Najednou já jsem nebyla nejmladší “ňuňánek”, ona byla nejmladší. Stočila se na ni pozornost, tím že zlobila, tak asi víc než rodiče čekali, to znamená, že i když se nám s bráchou dál hodně věnovali, snažili se, v pohodě, tak jsem občas brečela, ani jsem nevěděla proč. Bylo to určitě takové zklamání. Jak mě bylo pět, tak jsem byla naivní a myslela jsem si, že to bude skoro normální ségra. Akorát, že prostě i když nebyla nějak mentálně postižená, tak to má holt vliv, když to dítě do roka nedostane tu lásku, kterou potřebuje.“ (Alice)

„Taková nejistota, takový strach trochu. My jsme se ji snažili přijmout do té rodiny a ona rodičům říkala „tэто“, „strejdo“, tak to mi přišlo takové hrozně neosobní, a že se u nás asi necítila dobře nebo úplně dobře, takže to bylo takové trochu nepříjemné i pro mě. Nemohla jsem se s ní nějak smířit, najít takovou správnou vlnu, jak si s ní povídat, jak si s ní hrát. Denča si moc hrát neumí, ani s ostatními dětmi, třeba si lehne, že je mrtvá a prostě nic, tak to je takové hrozně zvláštní.“ (Aneta)

„I když vlastně u té Šárky mně ze začátku vadilo, když se objímala s mojí mámou, ale to bylo jen chvílku, nevím proč, prostě bylo ještě cítit, že je jiná, je to možná zvláštní, ale prostě měla jiný pach, bylo cítit, že ještě není od nás, prostě jsem ji chápala jako něco cizího, ale pak se to zlepšilo.“ (Klára)

„Ony byly zvyklé z domova říkat těm dospělým „tэто“ a „strejdo“ a tak říkaly i našim a naši je v tom nechali s tím, že se uvidí, jak to přijde. A já jsem našim říkala mami, tak ony už během prvního týdne si to začaly motat a začaly se opravovat a naši říkali, ať jim klidně říkají mami a tati a už po týdnu jim říkaly mamka a taťka. Byla to strašně rychlá adaptace. Já jsem byla nadšená. My jsme na to čekali. Já jsem to brala od začátku, že to budou sourozenci a bereme to tak do dneška, že to není do těch jejich 18 let a uvidíme, co se s nimi všechno semele.“ (Adéla)

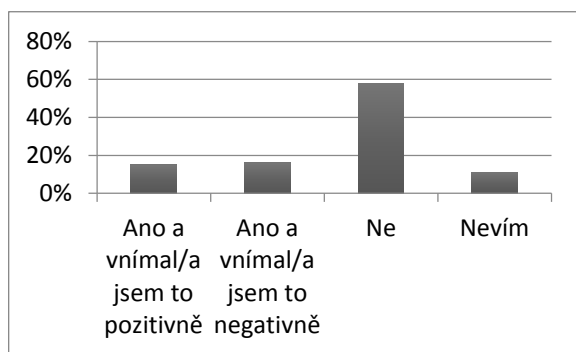
„Tak s Lenkou to bylo někdy náročnější. Nenechat se manipulovat. Protože nechodí nebo moc nechodí, tak potřebovala nějakou pomoc od nás, ale někdy chtěla tu pomoc až tak zbytečně.“ (Dalibor)

„My jsme prostě čekali tu hodnou ségru, princeznu, kterou budeme česat, nastrojovat si ji a bude prostě hodná. A pak přišla Zuzanka a je to zlobič, všude jí je plno, je aktivní, potřebuje všechno hned, pozorovat potřebuje všechno hned, všechno musí být, tak jak chce. Ale poslední dobou už se ta její aktivita zmenšuje, už je trochu klidnější než na začátku. Ze začátku to bylo takové, že je nová a teďka už k nám patří a když někdo řekne: „a co ségra?“, tak se vždycky zeptám: „která?“. Bára nebo Zuzanka? Už ji беру jako, že je ségra.“ (Iveta)

„Ty děti byly zvyklé z toho domova na úplně jiný vzorec chování, pokaždé se zeptaly, jestli si můžou něco vzít k jídlu. Prostě tam bylo jídlo na stole a oni se zeptali, jestli si ho můžou vzít. To bylo pro nás hrozně zvláštní, jsme koukali, prostě „si vem, seš doma“ a takhle by se to dalo specifikovat na více oblastí, že ty děti prostě z toho domova měli jiná návyky. Spíš prostě, když došlo na nějakou takovou situaci, tak jakoby, že to mamka s námi probrala ve smyslu, proč se tomu tak asi děje a nebyl problém.“ (David)

„No tak potom, co přišli, to bylo docela zmatené, protože jsme nevěděli občas co s nimi. Tereška se občas zasekla, urazila, my jsme nevěděli, jestli ji nechat, když teda je zraněná, anebo jestli ji třeba nějak dát na zadek, to jsme nemohli, protože měly s tím třeba blbou zkušenost, tak to bylo takové hodně zmatené. Ale pak jsme se to s nimi rychle naučili.“ (Alice)

Měl/a jsi po příchodu dítěte do rodiny pocit ztráty pozornosti od rodičů?

Obr. 11: Pocit ztráty pozornosti

58% (32 respondentů) nemělo pocit ztráty pozornosti od rodičů. 31% (17 osob) vnímalo úbytek pozornosti od rodičů, 8 osob (15%) tento úbytek vnímalo pozitivně a 9 osob (16%) negativně. 11% (6 osob) nevědělo. Bohužel v kategorii „Ano a vnímal/a jsem to pozitivně“ se

pravděpodobně smíchaly dvě skupiny, jednak ti, kteří byli rádi, že jim rodiče věnují méně času, a ti, kterým úbytek pozornosti výrazně nevadil.

Osm z dotazovaných vnímalo úbytek pozornosti od rodičů, ale vadilo to pouze třem, třem to nevadilo a jeden to vnímal velmi pozitivně, protože měl klid od rodičů, a jeden respondent s nedostatkem pozornosti tehdy problém neměl, ale dnes si myslí, že mu to chybělo.

„Tak to jo ale, ale brala jsem to normálně, Martina je mladší, tak té museli věnovat pozornost a u Jitky to bylo, aby se víc dostala do naší rodiny, aby měla pocit sounáležitosti, takže jsem věděla, že se o ni víc zajímají, ale nevadilo mi to.“ (Markéta)

„To asi ne, spíš takový, že tam byl ještě jeden sourozenec, ale myslím, že rodiče to zvládli dobře a pozornost jsme měli stejnou.“ (Aneta)

„Určitě jo, to i doted'. Brácha třeba přijde a řekne, „mami, poslouchej, co se mi stalo“ a mamka třeba nemá čas, ale on řekne „mami, poslouchej“, tak mamka vždycky sedí, u toho něco dělá a brácha říká. Ale já nejsem schopná přijít za mamkou a říct „mami, poslouchej, co se mi dneska stalo“, mamka řekne „já nemůžu“ a já řeknu „dobře“..“ (Lucie)

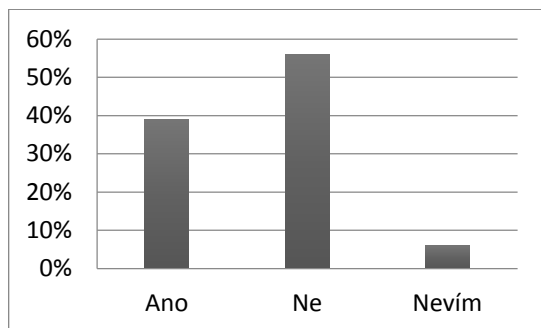
„Dá se říct, že jsem byla postavena do té role „jako ta zbylá“ a „už nejsi to dítě“. Bylo období, kdy mě to opravdu štvalo, někdy před tou maturitou.“ (Adéla)

„Já jsem to bral velmi pozitivně, měl jsem prostě konečně klid, mamka asi cítila svého času výčitky, že se mi málo věnuje, tak se to snažila nějak nahradit. Večer za mnou přišla, že si sedneme a popovídáme. Já jsem to neměl rád, vždycky jsem jí říkal, ať jde za těmi novými dětmi. Jako, to co jsem potřeboval, tak jsem za ní vždycky sám zašel, vyřešil a právě jsem to vždycky spíš kvitoval, to do teďka. Mám jakoby klid. Ty ostatní děti, mladší, zaberou tolik času, že se mi nevěnuje, a já jsem za to rád. Kdybych tu mamku potřeboval, tak se na ni obrátím, s tím jsem nikdy neměl problém, vždycky to tak fungovalo.“ (David)

„Když přišla Míša, tak trošku jo, ale jakoby nijak to nevyčítám rodičům, prostě s tím se musí počítat, protože to bylo fakt jenom malinko, snažili se jak mohli, když přišel David, tak to bylo v pohodě, a teď když přišly holky, tak trošku žárlím na tu Kristýnku nejmladší, protože ona je fakt takový roztomilouš, a jak říkám, je mrcha, u mamky ví, že se jí to hodí, je fakt milá, snaží se s ní vybudovat hezký vztah a je první z těch přijatých dětí, kdo si mamku jakoby získal tak

nějak víc, že s ní třeba mamka ráda stráví celý den sama, což je pro mě nezvyk, protože vždýcky jsem byla já její oblíbená holka.“ (Alice)

Prošel /prošla jste obdobím, kdy vám vadilo, že máte pěstounského sourozence?

Obr. 12: Období, kdy respondentům vadilo, že mají pěstounského sourozence

56% respondentů (30 osob) uvedlo, že neměli období, kdy by jim vadilo, že mají pěstounského sourozence, 39% (21 osob) takové období mělo a 6% (3 osoby) nevěděli. Těch, kteří odpověděli „ano“, jsem se dále ptala, zda z toho vinili rodiče. 11 osob rodiče neobviňovalo a 9 respondentů z toho rodiče obviňovalo. Z celkového počtu 51 respondentů vinilo své rodiče 17%.

Dvěma dotazovaným přijetí pěstounského sourozence nikdy nevadilo, David měl problém pouze v začátcích, Petře a Kláře sourozenec občas vadil, ale nebylo to proto, že byl přijatý. Eliška měla období, kdy jí přijatý sourozenec hodně vadil, ale nelitovala přímo jeho přijetí do rodiny. Lucie a Alice zažily období, kdy jim přijetí pěstounských sourozenců vadilo, Lucie z toho obviňovala rodiče a Alice byla našťvaná jen na ty sourozence. Lucii vadilo, že se rodiče rozhodli sami, nikoho neinformovali a pak kvůli tomu trpěla celá rodina. Anetě zase vadilo, že je její mamka kvůli pěstounské sestře „zlá“, protože kdyby ji neměli, tak by „zlá“ nebyla.

„Ne, to mně nikdy nenapadlo.“ (Petra)

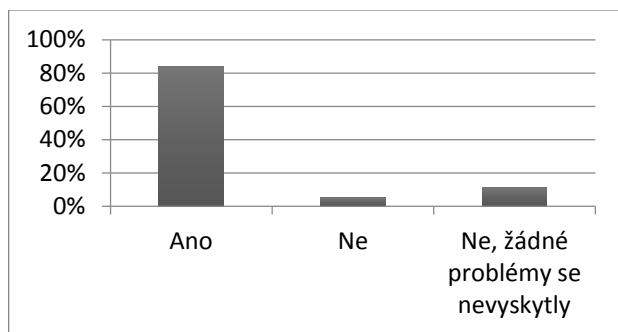
„Nevím, jestli to bylo přímo období, ale tak někdy jsem si řekla, že mě štvou a tak, ale myslím si, že to je normální, i s biologickými se často hádám, takže to myslím, že nic.“ (Klára)

„Asi ze všech mi nejvíc vadila Miša, protože třeba kdybychom neměli Mišu, tak bych mohla mít ještě vlastní ségru, což by bylo asi mnohem lepší. Jako tím, že se rodiče se mnou o tom docela dost bavili a probírali, tak jsem maximálně byla našťvaná, ale nikdy jsem asi neměla

žádné období, kdybych byla vyloženě našťvaná na rodiče, že mám ty sourozence, spíš jsem byla našťvaná na ty sourozence.“ (Alice)

„Jo. Když odcházel ten dvanáctiletý bráška z té druhé dvojce, tak to bylo těsně před mojí maturitou a bylo to takové hodně vyhocené a mamka to dlouho řešila a já těsně před tou maturitou jsem měla někde na okně sklenici s těmi mincemi z maturitního večírku a oni mi to rozkradli a ono se říká, že když na to sáhneš, tak že neuděláš maturitu, a ještě o víkendu před maturitou nějak utekl a už jsme se kvůli tomu pohádaly s mamkou a to my skoro neděláme.“ (Eliška)

Hovořili s vámi rodiče o případných problémech spojených s pěstounským sourozencem /sourozenci, které se vyskytly v průběhu času?

Obr. 13: Společná diskuze rodičů a jejich vlastních dětí o problémech

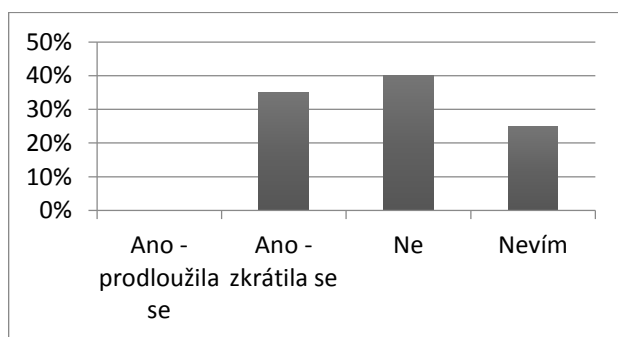
84% respondentů (46 osob) uvedlo, že se s nimi rodiče o problémech bavili. 11% (6 respondentů) uvedlo, že v rodině se žádné problémy nevyskytly a 5% (3 respondenti) uvedli, že rodiče se s nimi o problémech nebavili.

Čtyři z dotazovaných uvedli, že s nimi problémy s pěstounskými sourozenci doma rodiče řeší. Nikdo nezmínil, že by se žádné problémy nevyskytly. Další tři uvedli, že problémy s pěstounskými sourozenci si řeší rodiče sami, Iveta uvedla, že to s ní sice rodiče neřeší, ale mamka si pak přijde „vylít srdce“. Lucii se zase snaží rodiče od problémů uchránit, a tak o některých ani neví. V Eliščině rodině se o „průšvících“ bavila společně mamka s tím, kdo něco provedl, s ní a s jejím starším bratrem, ostatní byli diskuze ušetřeni.

„Ano, tak když se vyskytnou nějaké problémy, tak nejdou úplně zamaskovat. Mamka nikdy nechodila okolo horké kaše, byla schopná říct, jak věci jsou a rozebrat to s námi, takže z tohoto pohledu úplně super.“ (David)

„No, tak jsme se o tom bavili, buď s bráchou, nebo s rodiči. Postupem času jsem se to už naučila brát docela s nadhledem.“ (Alice)

Změnila se délka času, který vám rodiče věnovali před a po příchodu nového sourozence?

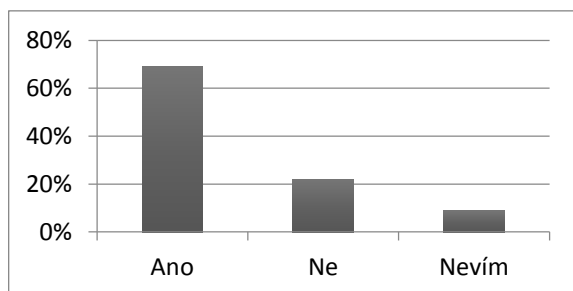

Obr. 14: Změna délky času, který rodiče věnovali svým dětem

40% (22 osob) uvedlo, že se délka času nezměnila, 35% (19 osob) uvedlo, že se zkrátila, 25% (14 osob) nevědělo, a ani v jednom případě se čas, který rodiče věnovali vlastním dětem, neprodloužil. U příchodu druhého dítěte ale jeden respondent uvedl, že se délka času od rodičů prodloužila.

Odpovědi dotazovaných na tuto otázku se shodují s odpověďmi na otázku, zda měli pocit nedostatku pozornosti od rodičů, jejich odpovědi už tedy znovu neuvádím.

Měl/a jste doma po příchodu nového sourozence dostatek soukromí?

Obr. 15: Dostatek soukromí

69% (38 osob) mělo po příchodu prvního pěstounského sourozence do rodiny dostatek soukromí, 22% (12 osob) ho nemělo a 9% (5 osob) nevědělo.

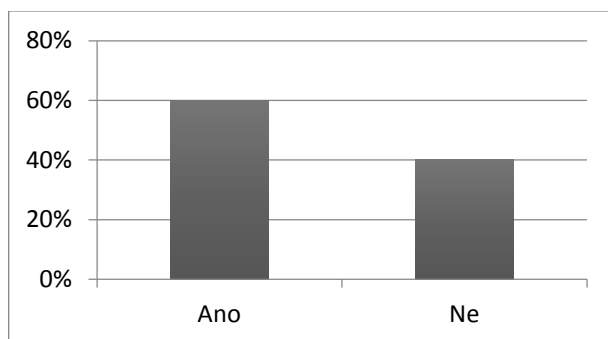
Otázka soukromí se nezdála být větším problémem pro nikoho z dotazovaných v rozhovoru. Tři respondenti neměli dostatek soukromí nikdy, ani před příchodem pěstounských sourozenců, většinou proto, že museli se sourozenci sdílet pokoj. Jediný David zmínil, že soukromí po příchodu sourozenců nemá, protože jich je teď doma hodně, ale zvyknul si na to. Dalibor zmiňoval, že jelikož bydlí ve velkém domě, tak s nedostatkem soukromí není problém. Klára měla vlastní pokojíček, ale jediné, co jí vadilo, že nešel zamknout, protože jí v něm občas pěstounští sourozenci kradli. Nikdo z ostatních si na nedostatek soukromí nestěžoval. Jako důležitý faktor se ukázala být otázka vlastního pokojíčku.

„To jsem neměla nikdy. Spíš jak jsem nově od října na privátě, tak je tu takové ticho.“ (Adéla)

„To asi úplně ne, hlavně ono teď mi to přijde, že jich je prostě plný dům. Vlastně Pavlína má 7 ted'ka, Jonáš má 4 a ještě mezi nimi je Zuzka. Ti tři někdy vydají za celou školku. Když hrají nějakou hru a jsou to tři takové děti, tak automaticky musí být třeba hlučné nebo prostě vymýšlejí takové všelijaké věci, co by člověka nenapadly, musí na ně dávat pozor. Ale zase jsem si zvyknul.“ (David)

„No, jelikož máme rozdělený pokoj holky a kluci, tak to bylo docela v pohodě. Vždycky když jsem se naštvála, tak jsem vždycky práskla dveřmi a šla jsem do pokoje, nebo protože žijeme na malém městě, tak jsem se třeba šla projít ven. To soukromí, myslím, že i bylo.“ (Lucie)

Vykazoval váš nový sourozenec nějaké problémové chování?

Obr. 16: Problémové chování sourozence

60% respondentů (33 osob) odpovědělo „ano“ a 40% (22 osob) odpovědělo „ne“.

V rozhovoru jsem se ptala na problémové chování pěstounských sourozenců, pokud se nějaké vyskytlo, obzvláště pak na to, které respondentům vadilo.

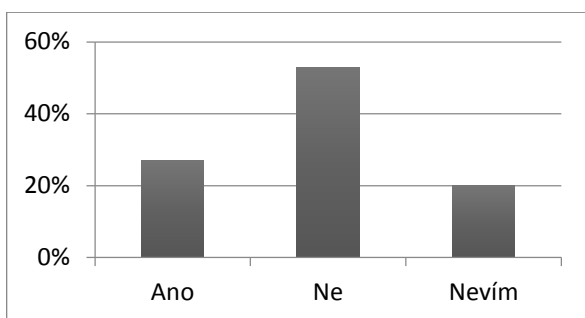
Nejčastějším zmiňovaným problémem byly krádeže, které zmínilo devět z jedenácti dotazovaných. Podle Anety šlo kromě peněz i o drobné předměty, jako třeba krádeže štětců nebo nůžek spolužákům, což je něco, co je jen těžko pochopitelné. U Lucie doma zase mají dva trezory, a pokud se jí teď nějaké peníze ztratí, tak už je to na ní, že si je dostatečně nehlídala. Vůbec si nesmí nikde nechat položenou peněženku, několikrát se jí stalo, že na ztrátu peněz přišla až ve škole a nemohla se pak dostat domů. Nepochopitelné krádeže zmiňovala i Klára, kromě toho, že se doma často ztrácely peníze, se jí občas ztratily nějaké drobné věci, jako třeba rovnítka, která se pak našla až po týdnu u pěstounské sestry pod polštářem. Druhým nejčastějším problémem bylo lhaní, které zmínila polovina dotazovaných. Ve dvou případech se vyskytlo agresivní chování. Dalšími zmiňovanými problémy bylo velké zlobení, časté hádky s rodiči, šikanování ostatních rodinných členů, nesmyslná závist, vytahování jídla z ledničky a schovávání odpadků po domě, vydírání, lepení se na cizí lidi, rozmazlenost, hraní si s dívkami „na doktora“, útěky a jeden z dotazovaných zmínil u této otázky i pomočování. Lucie také ještě zmínila situaci, kdy na ně její pěstounský bratr zavolal policii. Většina respondentů se shodovala v tom, že jsou pro ně tyhle věci naprosto nepochopitelné. Jediná Adéla vypověděla, že si nemyslí, že by její pěstounské sestry vykazovaly jakékoli problémové chování. Vždy šlo maximálně o drobné a běžné průšvihy, pouze mají občas problém pochopit, že vlastnictví nevzniká nálezem, ale žádné větší krádeže se neobjevily, navíc se vždy hned přiznají. Adéla vidí velký přínos v tom, že rodiče uplatňují přísnou křesťanskou výchovu. Žádné větší problémy se nevyskytly ani v rodině u Dalibora.

„Fakt hodně lže, ale nechápu proč. To jsou takové věci, že sní marmeládu, nechá tam dvě lžičky na dně, a když se jí zeptáš, proč to nedojedla a nevyhodila, tak se bude zapřísahat, že ona to neměla vůbec. Takže teda vůbec nechápu, proč lže, a pak teda ještě ta zlodějina k tomu. To taky občas u ní najdeme třeba štětec, na kterém je cizí jméno, nebo nůžky. Prostě takové drobnosti. Taky hodně bere věci nám.“ (Aneta)

„Mně bylo takové nepříjemné někdy, že Lenka se tak lepila na některé lidi, takže jsem si připadal tak trapně. Prostě komunikovala takovým jinačím stylem, než se dělá.“ (Dalibor)

„Tak ve škole měl problémy každou chvíli, už to nedokázal normálně chodit do školy, ale hlavně pak doma, když už opravdu začal vydírat, aby měl peníze, začal se vkrádat do našich pokojíčků a jednou se porval s mým bratrem tak, že to fakt mohlo skončit špatně, takže to už fakt bylo moc.“ (Klára)

Změnily se s příchodem nového dítěte do rodiny vaše dosavadní zvyky?

Obr. 17: Změna zvyků

53% respondentů odpovědělo „ne“ (29 osob), 27% (15 respondentů) uvedlo, že se jejich zvyky změnilo a 20% (11 respondentů) nevědělo.

Šest z dotazovaných v rozhovorech žádnou změnu nezmínilo. Z ostatních zmiňoval každý něco jiného, Aneta se přestala vztekat, Klára zmiňovala, že změna zvyků souvisela se změnou její pozice v rodině z nejmladšího na staršího sourozence, dále se změnilo to, že musela často hledat svoje věci. David si musel začít dávat větší pozor na pus, protože před pěstounskými sourozenci nemohl mluvit stylem, na který byl do té doby zvyklý, dále musel začít více koordinovat svůj program. V rodině u Alice se změnilo to, že musejí zaheslovávat počítače a zamykat ložnici, také začali v pátek večer znovu zpívat, což dělali, když byla Alice malá. Dále Alice zmínila, že větším problémem jsou teď pro ni společná jídla, protože je tam hluk, a raději se nají sama v klidu, až ostatní dojedí, zatímco dříve jedli společně. Eliška zase zmínila, že přestali s rodiči chodit do kina, protože malé děti to nezvládají.

Co byly nejpozitivnější momenty v souvislosti s přijatým sourozencem/sourozenci v jakémkoli časovém odstupu od příchodu do rodiny?

Na tuto otázku jsem se ptala pouze v rozhovorech. Dva dotazovaní vypověděli, že pro ně bylo skvělé pozorovat pokroky přijatých sourozenců. Dále se často objevovaly odpovědi, že to bylo veselé, když bylo doma více lidí, Markéta tím například získala novou kamarádku, Kláře se také líbilo, jak se doma všichni skamarádili, podobné věci oceňovala i Petra, Dalibor a do jisté míry i David. Petra dále zmínila, že se díky sestře učila empatii, Klára oceňovala možnost pomoci dětem z dětských domovů, Adélu těší, že o ni pěstounské sestry jeví zájem a mají radost, když přijede domů. Alice vnímá jako pozitivum, že se mamčinou prací stala rodina a David nejvíce oceňuje, že nemusel dělat nepříjemné domácí práce, ale stačilo, že bude hlídat a u toho si mohl třeba i číst. Lucie ocenila, že jí její společenštější bratři často pomohli seznámit se s cizími lidmi a Ivetě se líbilo, když konečně začala její pěstounská sestra říkat mamce „mamko“.

„Myslím si, že, líbí se mi, jak jsme se nakonec prostě skamarádili, a líbí se mi, že takhle můžeme pomoci dětem z dětského domova, které by jinak měly mnohem horší podmínky.“
(Klára)

„Já si vybavuju, třeba když jsme byli spolu, když jsme si hráli, když jsme měli nějaké výlety a bylo to takové veselé, že nás bylo hodně.“ (Dalibor)

„Nejpozitivnější... u těch nejstarších sourozenců, že jsem nemusel dělat takovou tu práci, kterou jsem neměl rád. Mohl jsem si vzít noviny, číst si a jen po očku sledovat, že se nebijí, takže třeba příjemnější práce než třeba umývat to nádobí. Tak tam asi by to byly ty povinnosti. A u těch mladších, takový, že se s nimi prostě vyblbnu a dětinská část mé duše se prostě zaraduje, když tam jsou, že s nimi můžu dělat blbiny.“ (David)

„Tak myslím si, že mamčina práce jsou děti, tak tím pádem nejenom pěstounské, ale i my s bráchou. Tím, že její prací je jakoby rodinný život, tak se to vztahuje i na mě, že má čas na nás a že tu svoji energii vkládá do těch svých dětí.“ (Alice)

Co byly nejproblémovější momenty v souvislosti s přijatým sourozencem v jakémkoli časovém odstupu od příchodu do rodiny?

Pouze jedna z dotazovaných nezmínila nic negativního. Pro Petru bylo nejtěžší úmrtí sourozence a zdravotní problémy další pěstounské sestry. Třikrát bylo zmiňováno lhaní a kradení, pro Kláru byly nejtěžší začátky, než přestala žárlit. Daliborovi vadilo, že jeho pěstounská sestra byla nevděčná k rodičům. Davidovi v začátcích vadila ztráta soukromí a zavedeného rytmu. Pro Elišku byla nejtěžší období, kdy měli sourozenci nějaké potíže a chovali se problémově. Anetě nejvíce vadilo, že má její matka kvůli pěstounské sestře často zlost a Adéla zmiňovala problém s autoritou, kdy na jednu stranu má být sourozenec a ne rodič, ale na druhou stranu ji musí sourozenci poslouchat a ona ale nemá tu rodičovskou autoritu.

„Tak nemůžu říct, že by bylo něco negativního, já je беру jako, každý člověk má nějaké svoje klady i záporny, což mám i já, takže já to nějak neposuzuju moc.“ (Markéta)

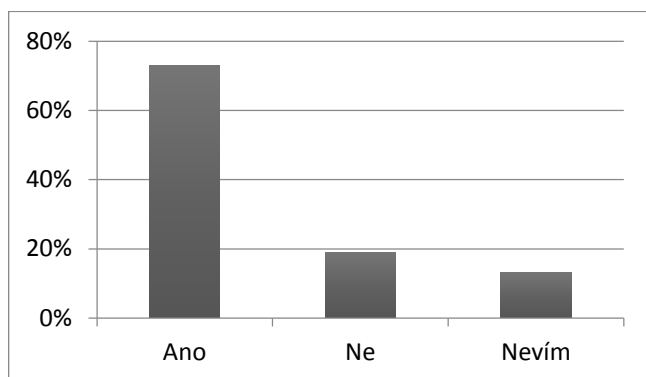
„Asi ty začátky, když jsem k nim cítila možná trošku žárlivost, možná jsem byla naštvaná bezdůvodně, prostě jsem si na ně musela zvyknout.“ (Klára)

„Že lže, ona si strašně vymýšlí, na to jsme nebyli zvyklí. My jsme naučení, že řekneme pravdu, i když víme, že to je třeba špatně, ale Zuzanka si vymýšlí a lže, to je asi nejvíc negativní.“ (Iveta)

„Ze začátku možná nějakou tu ztrátu soukromí a takového toho klidu, že jsem musel změnit nějaký svůj zavedený rytmus, to jsem nebyl nadšený. Nebo možná, že už jsem ty negativa nějak potlačil, že už si je ani neuvědomuji.“ (David)

8.1.3 Vztahy

Trávil/a jste rád/a se svým sourozencem svůj volný čas?

Obr. 18: Společné trávení volného času

73% (38 osob) respondentů trávilo se svým sourozencem svůj volný čas rádo, 19% (10 osob) odpovědělo, že s pěstounským sourozencem volný čas rádo netrávilo a 13% (7 osob) respondentů nevědělo. Podobná čísla vyšla i u příchodu dalších sourozenců do rodiny.

Z lidí, se kterými jsem se bavila v rozhovoru, si alespoň do určité míry se svými pěstounskými sourozenci hráli všichni, ve třech případech byl ale nějaký sourozenec, se kterým respondenti na rozdíl od ostatních volný čas netrávili. Nezdálo se ani, že by věkový rozdíl měl větší význam, spíše záleželo na podobnosti povah jednotlivých dětí. Pouze v případě většího věkového rozdílu bylo trávení volného času se sourozenci odlišné. Nejméně se svými pěstounskými sourozenci trávila čas asi Alice, která se svou první pěstounskou sestrou nemá mnoho společného a příliš si nerozumí, druhý pěstounský bratr je rezervovanější k ženám a nikdy si k ní nevytvořil vztah, přestože se snažila, a u posledních dvou nejmladších sourozenců už je věkový odstup, ale občas si s nimi hraje.

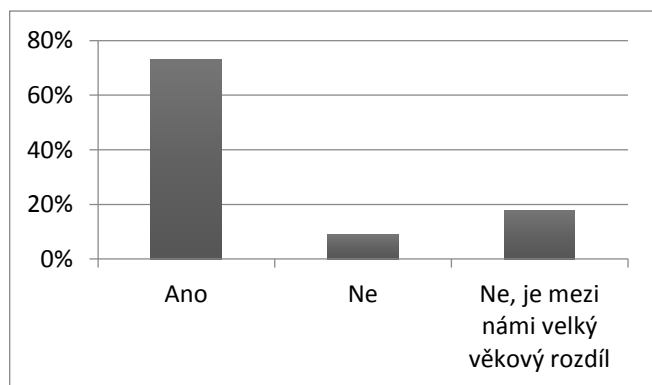
„Dodnes si pamatuji, že u 2. nevlastní sestry jsme nejvíc ocenily, že dovezla z Jedličkova ústavu barbinu s nohama ohebnýma v koleni. A jinak ano, hrála jsem si se všemi třemi.“
(Petra)

„No, tak hodně. Já jsem s bráchou chodila devět let do třídy, což bylo na začátku super, protože to pro mě bylo neznámé prostředí, škola, něco nového, takže jsem byla ráda. Ale postupem času jsem si byla jistá, že už to fakt nedávám. Třeba na druhém stupni, jsem s ním už nechtěla být. Ale jinak byly chvíle, kdy jsme spolu trávili čas. Teda neříkám, že bychom si teď spolu sedli a třeba si četli. Jsou chvílinky, ale to jsou spíš výjimky. Ale když jsme byli menší, tak jsme si hráli furt, prostě normální sourozenci.“ (Lucie)

„Určitě, když jsme byli malí, tak s Honzou jsme si dost hráli venku, a s Šárkou myslím, že jsme často spolu, někam chodíme a jsem docela ráda, že vlastně je s námi v té rodině.“ (Klára)

„S těmi malými si hraju furt. Když jsme si Pavlínou vzali, tak jsme si hledali nějakou společnou cestu, tak s ní ani ne, ale třeba s tou mladší Evou, to už jsme furt něco vymýšleli. A tak teďka s těmi malými, s těmi třemi, tak to pořád něco, hraje si třeba na pana řidiče, a že jedeme autobusem a spoustu takových věcí. Většinou do té hry moc nezasahuji, oni jsou schopní sami si stanovit pravidla té hry a já jsem tam jen takový dozor. Ale ten čas s nimi trávím jakoby rád, hlavně s těmi mladšími. S Evou jsem ho taky docela trávil, s tou Pavlínou málo, to bylo výjimečné.“ (David)

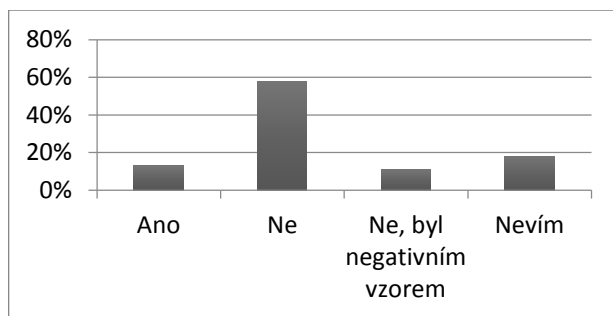
Hrál/a jste si společně s novým sourozencem?

Obr. 19: Společná hra

73% (40 osob) si hrálo se svým prvním pěstounským sourozencem, v 9% (5 osob) si sourozenci nehráli a 18% respondentů (10 osob) nevědělo. U dalších příchodů do rodiny byla situace téměř shodná. Odpovědi v rozhovoru se v tomto případě kryjí s předchozí otázkou.

Byl vám nový sourozenec pozitivním vzorem?

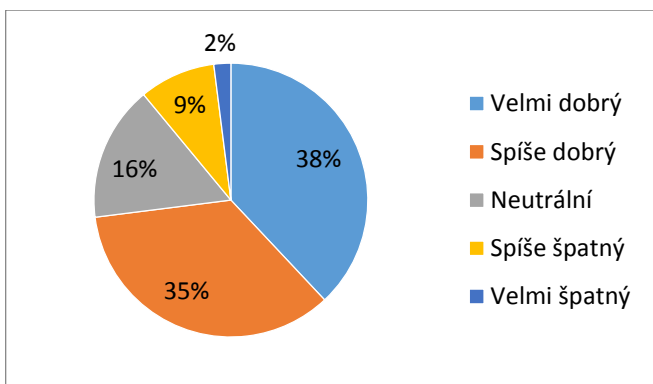
Obr. 20: Vnímání sourozence jako vzoru

58% (32 osob) svého pěstounského sourozence za svůj pozitivní vzor nepovažovalo, 18% (10 osob) uvedlo „nevím“, 13% (7 osob) svého pěstounského sourozence označilo jako pozitivní vzor a 11% (6 osob) ho naopak označilo jako vzor negativní.

Kromě Davida nikdo své pěstounské sourozence jako pozitivní vzor neviděl, nikdo ale ani nepopisoval, že by sourozenec působil jako negativní vzor. Jedinou obsáhlejší odpověď uvádím zde:

„Že by mi byli vzorem, jako některé vlastnosti na těch sourozencích obdivuji, třeba u Jonáše bych řekl ta zarputilost, to souvisí s tou nemocí, jako dítě si to asi neuvědomuje, ale ani náznakem nebylo vidět, že by ho ta nemoc nějak zdeptala. Po té fyzické stránce, ale po psychické vůbec. Když jsem třeba viděl, jak vypadají některé jiné děti, když jsme třeba jezdili do té nemocnice. Když tam člověk vidí ten kontrast, jak vypadají jiné děti, tak to bylo prostě do očí bijící, on je někde úplně jinde v tomhle tom. Třeba u Radky obdivuji takovou jakoby cílevědomost, že ona prostě vidí ten cíl, a dokáže vydat strašně moc snahy. U Pavlínky třeba obdivuji tu zručnost, ten talent, že ona je schopná vytvořit hrozně moc pěkných věcí. Asi u každého z nich bych něco našel, co na něm obdivuji, to určitě.“ (David)

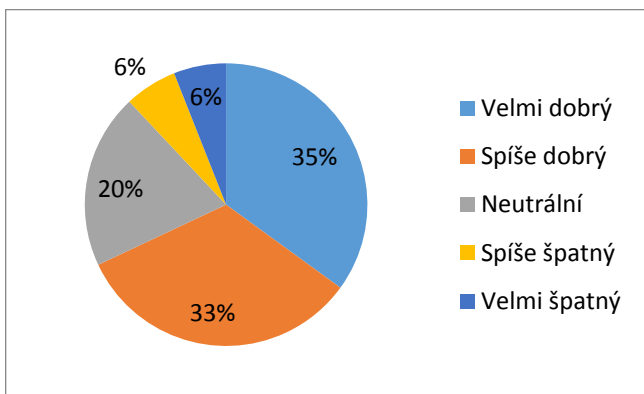
Jaký byl váš vztah s pěstounským sourozencem během prvního roku po jeho příchodu?

Obr. 21: Vztah během prvního roku

Jednotlivé kategorie „velmi dobrý“ až „velmi špatný“ jsem oznámkovala jako ve škole, kdy „velmi dobrý“ dostalo známku 1 „velmi špatný“ známku 5, z toho jsem potom udělala průměr. U příchodu prvního dítěte do rodiny byl průměr 2, což znamená, že průměrný vzájemný vztah byl během prvního roku „spíše dobrý“, u druhého a třetího dítěte vyšel průměr 1,8, u čtvrtého dítěte byl průměr 2 a u pátého 1,7. U příchodu šestého a sedmého dítěte jsem měla už jen jednoho respondenta, takže tuto hodnotu neuvádím. Celkově tedy mohu říct, že u všech příchodů nového dítěte do rodiny, měli respondenti průměrně se svým novým sourozencem během prvního roku spíše dobrý vztah.

Jaký je váš vztah s pěstounským sourozencem dnes?

Obr. 22: Současný vzájemný vztah

Průměrný vztah respondenta a jeho prvního pěstounského sourozence dnes je 2, u druhého příchodu je průměr 1,9, u třetího příchodu 2, u čtvrtého příchodu 1,7 a u pátého 1,3. Průměrný současný vztah je tedy u příchodu prvního až čtvrtého dítěte do rodiny spíše dobrý a u pátého příchodu velmi dobrý.

Vztah respondentů s pěstounským sourozencem během prvního roku po jeho příchodu se příliš nelišil od vztahu, jaký mají se sourozencem dnes. U 22 (41%) dvou respondentů zůstal vztah stejný jako během prvního roku po příchodu, u 18 (33%) respondentů se oproti prvnímu roku zhoršil a u 14 (26%) se zlepšil.

Na vývoj vzájemného vztahu jsem se ptala i lidí, se kterými jsem vedla rozhovor. Jen těžko bych dokázala odpovědi nějak zobecnit, je však zřejmé, že vztah se většinou různě vyvíjel, v začátcích si bylo potřeba na sebe zvyknout, dále si myslím, že vzájemný vztah hodně záleží na případných problémech v chování, které se u pěstounských sourozenců vyskytlo, a odlišnosti povah. Uvádím stručně několik popisů vztahů.

Iveta se snažila mít svou pěstounskou sestru ráda od začátku, ale vadilo jí, že zlobí a musela si na ni zvyknout. Postupem času si začali více hrát a dnes mají dobrý vztah.

Alice se na svou pěstounskou sestru moc těšila, ale postupem času zjistila, že nebudou kamarádky, že to bude vždy jen malá sestra, kterou se musí pokusit mít ráda takovou, jaká je. Ve vztahu s ní jí pomohl příchod pěstounského bratra do rodiny, protože její sestra s ní přestala soutěžit a začala soutěžit s nově příchozím Davidem. Jejich vztah se také zlepšil, když už spolu nemusely být v pokojíčku. U Davida jí zase zklamalo, že si k ní nedokázal vytvořit bližší vztah, přestože ona o to hodně stála. S dalšími dvěma nejmladšími pěstounskými sestrami má dobrý vztah, protože od nich nikdy neočekávala partnerství, má k nim spíše rodičovský vztah, ale i přes větší věkový odstup na tu nejmladší dost žárlí, protože jí bere pozici nejoblíbenější maminky holčičky.

Lucie má se sourozenci neutrální vztah, nejsou pro ni lidmi, kterým by věřila, přesto je ale bere jako plnohodnotnou součást rodiny.

Petra měla se svou první nevlastní sestrou perfektní vztah před tím, než zemřela, ke druhé nevlastní sestře si vždy musela hledat vztah a hledá si ho dodnes, podle ní do jejich rodiny tolik nezapadá. O třetí pěstounské sestře říká, že je občas na zabití, protože je v pubertě, ale

jinak s ní má dobrý vztah. Svě druhé nevlastní sestře byla během prvního roku oporou před tím, než se zorientovala v novém prostředí, a dnes ale pociťuje pocit viny, že se jí nevěnuje dostatečně.

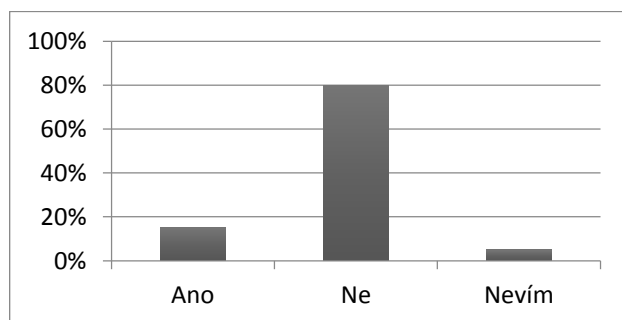
Aneta si na svou nevlastní sestru musela ze začátku dost zvykat, nejprve se na ni snažila být hodná a ochraňovat ji před mamkou, která na ni byla přísná, později na ni začala být přísná taky, ale potom začala mít pocit, že to přehání a musela najít nějakou rozumnou míru. Se sestrou má dobrý vztah, ale není tak přirozený jako s vlastním bratrem a není si jistá, zda vydrží i do budoucna.

Klára byla dost malá, když přišel její první pěstounský bratr, takže ho vždy brala zcela přirozeně jako součást rodiny, přestože měl velké problémy a dost se odlišoval. Má ho ráda, ale byla období, která už pro ni kvůli jeho chování byla neúnosná. S ostatními sourozenci měla na začátku spíše negativní vztah, postupně ale ubyly počáteční problémy, zvykli si na sebe a dnes mají velmi dobré vztahy.

Daliborův vztah s jeho první pěstounskou sestrou se postupně vyvinul v rezervovaný vztah, ale zároveň je i takový „dospělejší“ než dříve. Ve vztahu s pěstounskými bratry nepozoroval větší výkyvy a mají dobrý vztah.

David pociťoval na začátku vždy nějakou nervozitu a nový sourozenec pro něj byl neznámým elementem, to se ale postupem času vždy zlepšilo a dnes má s nejstarší pěstounskou sestrou dobrý vztah a s ostatními čtyřmi sourozenci výborný.

Změnily se po příchodu některého z pěstounských sourozenců vaše vztahy s rodiči?

Obr. 23: Změna vztahů s rodiči

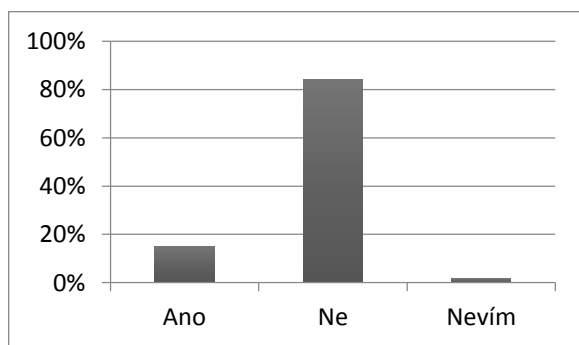
80% respondentů (44 osob) uvedlo, že jejich vztah s rodiči se nezměnil, 15% respondentů (8 osob) uvedlo, že jejich vztah se změnil a 5% respondentů (3 osoby) nevědělo.

Pět z jedenácti dotazovaných v rozhovorech nepociťovali žádnou změnu, Lucie nikdy jinou situaci nezažila, takže to nedokáže posoudit. Pro Adélu se vztah změnil tím, že najednou nebyla tou nejmladší, ale rodiče ji začali brát jako dospělou, na což nebyla zvyklá a musela se s tím vyrovnávat. Další čtyři vypovídali o zlepšení vztahu nebo o sblížení s matkou, jejich vztah je teď pevnější a tato zkušenost je sblížila. David mluvil také o prolomení komunikačních bariér s matkou.

„Určitě, s mamkou ho máme určitě lepší, je to o tom, že s námi všechno probírala a bylo to takové pozitivní v tom smyslu, že to prolomilo komunikační bariéry, jestli tam nějaké byly. Byla tam nová témata navíc a ona se o tom s námi vždycky ráda bavila, chtěla, abychom byli informováni. Tohle to pomohlo, mnohem víc jsme si povídali, takže ve vztahu s matkou určitě. Ve vztahu s otcem, vůbec.“ (David)

„Já si myslím, že ten vztah je pevnější, ale jinak žádné změny.“ (Eliška)

Změnily se po příchodu některého z pěstounských sourozenců vaše vztahy s prarodiči?

Obr. 24: Změna vztahu s prarodiči

84% (46 osob) se domnívá, že jejich vztah s prarodiči se nezměnil, 15% (8 osob) si myslí, že se změnil a 2% (1 osoba) neví.

Pouze Alice a Eliška vypovídaly o změně vztahu a Kláře vadilo chování babiček směrem k přijatým sourozencům, ale myslí si, že to na jejich vztah vliv nemělo.

„Tam si myslím, že vztahy se nezměnily, u prarodičů mi akorát vadilo, když o těch přijatých dětech mluvili negativně. Potom jsem začala přemýšlet, jestli opravdu nejsem to zakřiknutý dítě, kvůli těm přijatým, takže myslím, že to bylo spíš nepříjemné. A myslím, že to bylo úplně k ničemu. Dědečky nemám, mám jenom babičky a myslím, že to dělaly obě dvě babičky.“
(Klára)

„Jo, ale to nebylo jen díky tomu. Třeba ti, co nesouhlasili s rodiči, tak jsou katolíci a nesouhlasili s přechodem rodiny do evangelické církve. Ještě, když člověk dá najevo souhlas s tím, jak mamka přibírá ty sourozence, tak je to horší. Ona babička je ještě takový ten člověk, co má tendenci kritizovat, co dělala tvoje matka, před tebou. Protože ona už je dospělý člověk, tak si myslím, že by občas mohla být ticho a nechat si to pro sebe.“
(Eliška)

„Babička z tatkovy strany měla nějaké komplexy, tak si to doplňovala na Míše, že mně pak křivdila a hrozně ji rozmazlovala, takže to jsem se s ní pak nebavila, když mně jednou křivdila kvůli Míše, tak jsem se s ní nebavila docela dlouho, několik let. Protože jsem tam nechtěla jezdit a tak. Takže trošku to narušilo vztahy s tou jednou babičkou.“
(Alice)

Změnily se po příchodu některého z pěstounských sourozenců vaše vztahy s biologickými sourozenci?

Toto je otázka, na kterou jsem se v dotazníku zapomněla zeptat, ale ptala jsem se na ni v rozhovorech. Šest dotazovaných se domnívá, že se jejich vztah upevnil, protože se více semkli k sobě a vytvořili do jisté míry opozici proti přijatým sourozencům, díky kterým také získali nová komunikační témata. Ve třech případech nebyla žádná změna registrována a v jednom případě došlo ke zhoršení, neboť sestra začala být více hádavá, což mohla být reakce na to, že si jí doma tolik nevšímají. V případě Petry došlo ke zlepšení vztahu s vlastní sestrou, neboť se na ni upnula po smrti své pěstounské sestry. David sice vypověděl, že se jejich společný vztah utužil, ale občas se se svou vlastní sestrou rozcházel v názoru na výchovu pěstounských sourozenců, což zase mohlo mít lehce opačný efekt.

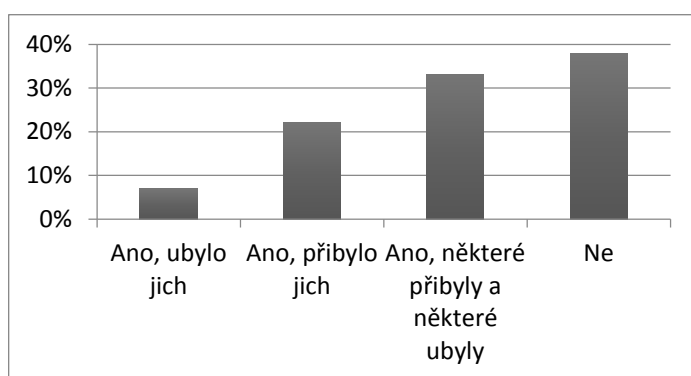
„Jo, to bylo takové, že jsme se mnohem víc semkli. Je to takové ošklivé, když to takhle řeknu, ale nejdřív jsme se hádali my dva spolu a potom jsme se semkli my dva proti Denče.“
(Aneta)

„S těmi biologickými sourozenci mám asi dobré vztahy a ovlivněny, tak možná tím, že když byl nějaký problém, tak jsme drželi víc při sobě, což asi i posílilo náš vztah.“ (Klára)

„Já si myslím, že ne, já si myslím, že to je pořád stejné. Jo, tak někdy si rozumíme víc a někdy míň, ale to je normální mezi sourozenci.“ (Iveta)

8.1.4 Požadavky

Změnily se s příchodem nového sourozence vaše povinnosti v rodině?

Obr. 25: Změna povinností

38% respondentů (21 osob) nezaznamenalo žádnou změnu v množství povinností v rodině. 33% (18 osob) uvedlo, že některé povinnosti v rodině ubyly a některé přibyly, 22% respondentů (12 osob) vypovědělo, že jim povinnosti přibyly a 7% (4 respondenti) uvedlo, že povinností ubylo.

U třech respondentů se žádné povinnosti nezměnily, třikrát zmínili dotazovaní, že jim ubyly domácí práce, ale přibylo hlídání. Petra zmínila rozdíl v příchodu prvního a druhého pěstounského sourozence, v případě prvního se nic nezměnilo, a u druhého musela pomáhat s péčí o něj. Zhruba polovina respondentů uváděla, že musela své sourozence hlídat. Dvě respondentky uváděly, že musely více pomáhat v domácnosti a i s péčí o sourozence. Jedna z nich uvedla, že jí to občas vadí, že už by chtěla klid. Druhá z nich se vnímá jako „třetí rodič“, se svými sourozenci se učila a pečovala o ně, ale nevadilo jí to.

Odpověď Lucie, která má pěstounské sourozence od malička a změnu nedokáže posoudit: „Pomáhám rodičům, to je klasika. My máme všichni služby na každý týden, v neděli kluci pracují venku a holky pracují doma v kuchyni.“

„Když přišla Lenka, tak jsme museli pomáhat, třeba ji převézt někam nebo tak, ale jinak nějaká konkrétní povinnost další, to si nevybavuju. U těch kluků nic nějak zásadního nebo důležitého. Mně přišlo, že to všechno šlo tak nějak přirozeně, nic si neuvědomuji.“ (Dalibor)

„Postupem času ubyly. Jednak oni sami chtěli, aby se nějak zapojili, takže tam byla snaha z jejich strany. Třeba postupem času utírali nádobí, takové lehčí domácí práce, a tím pádem toho bylo míň na mě. Ale zase na druhou stranu zase přibyly ty, že jsem je občas musel hlídat nebo na ně dohlédnout nebo třeba později jsem vyzvedával ze školky ty mladší sourozence.“ (David)

„Já jsem vlastně měla, kromě toho desetiletého, ale i ten byl o stupeň níž ve škole, vždycky mladší sourozence, takže jsem je hlídala a učila se s nimi. U nás třeba vždycky bylo takové to rozdělení na vytírání koupelny a počítalo se vždy s tím, že když to mám na starost já, tak bude koupelna vytřená. Ty ostatní děti to nikdy nějak moc neuklidily a na mě zbyla ta hrozně špinavá koupelna. Když jsme byli tři, tak na mě to vyšlo ne dvakrát, ale třikrát.“ (Eliška)

Dále jsem se v rozhovorech ptala, zda se nějak lišily nároky rodičů na biologické děti a jejich pěstounské sourozence, samozřejmě s přihlédnutím k věkovému rozdílu. U Petry s Markétou hrál roli zdravotní stav sourozenců, kteří některé věci, jako třeba umývání koupelny, dělat nemohou, a proto tyto úkoly byly na nich. Aneta si myslí, že rodiče měli výrazně větší nároky na její pěstounskou sestru. Lucie se domnívá, že nezáleželo na tom, jestli je někdo přijatý, ale spíš na pohlaví, rodiče rozdělovali práce na mužské a ženské. Iveta, Dalibor a Adéla si žádných rozdílů nejsou vědomi. Na Elišku měli rodiče výrazně větší nároky, zatímco u Davida, Kláry a Alice to bylo spíše naopak, tito tři se domnívají, že rodiče měli různá měřítká podle individuálních schopností a chování dětí, oni byli spíše ti samostatnější, v něčem měli větší volnost, ale v něčem od nich zase rodiče očekávali více.

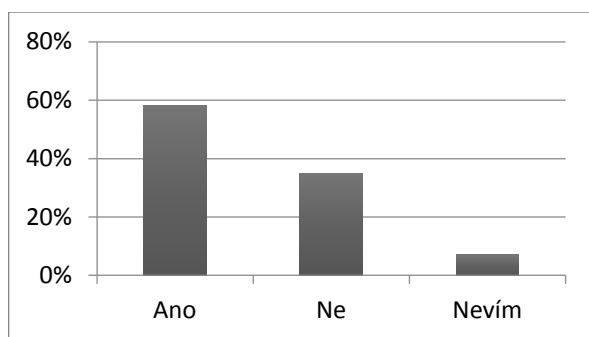
„Na Denču měli mnohem větší, ale myslím si, že je to dobře. Třeba já jsem byla na základce taková, že jsem se neučila, měla jsem čtyřky, ale kdyby mi do toho někdo nutil, tak se to stejně

nenaučím. Až pak v té osmičce mi došlo, že pokud chci jít na střední školu, tak musím dosáhnout lepších výsledků. Zatímco na Denču hodně tlačí, aby měla nejlepší výsledky, což si myslím, že je dobře, protože, kdyby na ni nikdo netlačil, tak si myslím, že by se na to úplně vykašlala. Musí mít nějaké hranice, ve kterých by se měla pohybovat, jak je ztratí, tak pak to bude šílené.“ (Aneta)

„To očekávání bylo rozdílné, to bylo dáno i tím, že mamka jako učitelka věděla dost o dětské psychologii a věděla, co od nich očekávat může a nemůže. Nikdy na ně nekladla přehnaná očekávání. Takže třeba ano, já jsem měl velmi dobré známky, stejně jako starší sestra. A když je pak Pavlína neměla, tak se jí snažila více pomoci, nutila ji více do toho učení, ale neměla přehnané požadavky, že musí mít samé jedničky, to vůbec. Věděla, kde je ten její limit, nebo tušila, a vždycky k nim přistupovala individuálně. Takže v tomhle ty rozdíly byly, ale byly způsobené tím, co skutečně mohli zvládnout.“(David)

„Tak blbost říct, že ne. Prostě to nejde nedělat rozdíly. Máma říká, že nás mají všechny stejně rádi, ale my víme s bráchou, že to je blbost. A oni taky vědí, že to tak nejde. Snaží se věnovat se všem na stejno, ale na každého mají jiná měřítka, protože každý se jinak chová, každý potřebuje jiná měřítka. Takže, když mě třeba můžou věřit, tak mě spíš nechají samotnou doma nebo mě někam pustí. Když něco provedu, tak zase se ke mně chovají jinak než k těm mladším, protože je to potřeba jinak.“ (Alice)

Musel/a jste pomáhat s péčí o svého sourozence?

Obr. 26: Pomoc s péčí o sourozence

58% (32 osob) muselo pomáhat s péčí o svého sourozence, 35% (19 osob) s péčí pomáhat nemuselo a 7% (4 osoby) nevěděli. U dalších dětí, které přišly do rodiny později, se zvýšil

počet respondentů, kteří museli s péčí o svého sourozence pomáhat. Například u druhých příchozích muselo s péčí pomáhat 66% (25 osob z 38) a 29% (11 osob) nemuselo.

Všichni dotazovaní v rozhovoru mají mladší pěstounské sourozence a občas bylo potřeba, aby pomohli, většinou šlo o hlídání sourozence. Dvě respondentky se ohradily proti tomu, že by musely, ale že mamka přijde a poprosí o pomoc, ale neočekává to automaticky. Dva dotazovaní mají starší biologické sourozence, kteří museli pomáhat více. Pouze Eliška se domnívá, že se stala „třetím rodičem“, a Lucii, která chodila se svým pěstounským bratrem do třídy, vadilo, když po ní učitelé vzkazovali rodičům, co bratr dělal. Kromě hlídání se objevovalo například ještě vození v kočárku, pomoc s čištěním zubů, mytím, ukládáním, vyzvedávání ze školky apod. Eliška se se svými mladšími sourozenci také učila. Dále se objevovaly rozdíly mezi jednotlivými příchody dětí do rodiny, myslím si, že velmi záleželo na věku respondenta i pěstounského sourozence, zda bylo potřeba se o něj starat.

„Ne nijak výrazně, občas trochu, ale žádná výrazná péče, rodiče to zvládali.“ (Aneta)

„Naši mě žádali, abych jim pomáhala dohlížet nad nimi. Sem tam se mě mamka ptala, co brácha dělal ve škole nebo tak. Hlavně si lidi mysleli, že když jsem s bráchou ve třídě, tak jsem ten zprostředkovatel mezi rodiči. To bylo zvláštní. Jednou přišla třídní učitelka v osmé třídě a řekla mi, abych vyřídila rodičům, že Petr zase zlobil nebo něco udělal, a já jsem jí ale řekla, že se mi to nelíbí, že jsem ten zprostředkovatel, a jestli má ten problém a chce jim něco oznámit, tak ať jim to oznámí, ale ne přese mě. To se mi fakt nelíbilo, že mě brali jako takového zprostředkovatele.“ (Lucie)

„Jo, tak o tu Lenku, když bylo potřeba jí pomoci, jí někam dostat. A s klukama, já ani nevím, to byly takové normální věci, kdyby to byli vlastní sourozenci, tak se to nijak neliší.“ (Dalibor)

„Tak jako musela... spíš mamka poprosí, že by potřebovala pomoci, třeba ji vyzvednout ze školky, to jo, ale není to, že bych musela jít něco dělat se Zuzkou, to ne. Třeba ji vyzvednu ze školky, pomůžu vyčistit zuby, vysprchovat, do postele uložit, to jo.“ (Iveta)

Dále jsem se ptala, zda rodiče očekávali, že budou biologické děti svému pěstounskému sourozenci vzorem nebo případně naopak, ale vzhledem k věku sourozenců se tato druhá varianta nevyskytla. Devět respondentů se domnívalo, že to od nich rodiče očekávali.

„To asi určitě. Já myslím, že jsem snad dobrým příkladem byl. To bych se musel zeptat.“
(David)

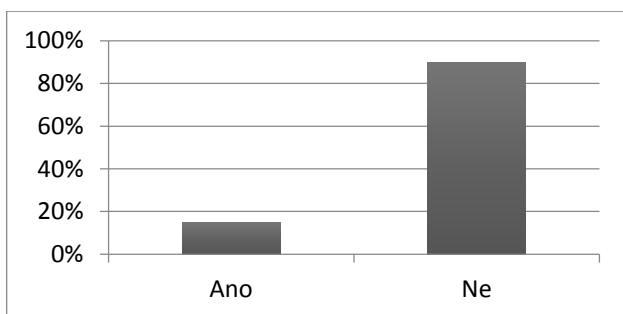
„Ne, myslím, že to tak nestavěli, že bychom měli být příkladem pro ty děcka v PP.“ (Dalibor)

„To určitě očekávají, občas mi to i připomínají.“ (Alice)

„My jsme všichni takoví ti správnáčci, kteří vědí, jak se mají chovat, takže myslím, že tohle ani rodiče nemuseli řešit, protože věděli, že taková prostě budu.“ (Lucie)

8.1.5 Odchod pěstounského sourozence z rodiny

Zažil/a jste situaci, kdy některý váš pěstounský sourozenec musel předčasně z rodiny odejít?

Obr. 27: Předčasný odchod sourozence z rodiny

85% respondentů (47 osob) takovou situaci nezažilo a 15% (8 osob) se s předčasným odchodem sourozence z rodiny setkala.

Z lidí, se kterými jsem vedla rozhovor, se pouze dva setkali s předčasným odchodem sourozence/sourozenců a v jednom případě k tomu nebylo daleko. Jak tito respondenti situaci prožívali, uvádím v citacích. V případě Kláry musel sourozenec odejít kvůli velmi problémovému chování, agresím, ohrožování ostatních lidí, nechození do školy atd. U Elišky odešli dva sourozenci, jeden z důvodu neustálých útěků a druhý kvůli nevhodnému sexuálnímu chování. V případě Anety chtěla maminka její pěstounskou sestru vrátit, ale nakonec k tomu nedošlo.

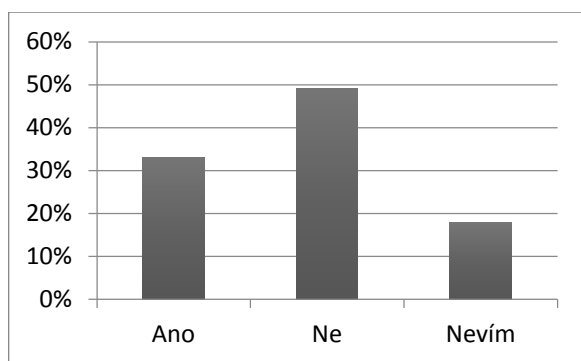
„Nejdřív to byla úleva, ale postupně jsem začala zjišťovat, že tady je nějaké prázdno u nás doma, že i když tady byly ty problémy, že prostě už jsme byly zvyklí na toho našeho sourozence, že jsme ho měli rádi.“ (Klára)

„To je takové, že tomu nerozumíš. Ty chápeš, že ten člověk má v sobě nějaké problémy, spousty těch věcí co dělá, tak za ně ani nemůže, že je dělá, že to on sám nevyřeší. Ale nechápeš, proč prostě tohle je. Já jsem se snažila být podporou mamce, protože na té bylo vidět, že to prožívá nejhůř, takže ty to vlastně prožiješ taky tím, že jsi oporou někomu jinému.“ (Eliška)

„No jednou to bylo teda na mále. Já už si přesně nepamatuji, co to bylo za průser, ale vím, že jsme se sbalili a jeli za sociální pracovníci. Vůbec netuším, jak mamku tehdy přesvědčila, ať to ještě zkusí, protože to byla tak strašně vyostřená situace.“ (Aneta)

8.1.6 Osobnostní změny

Zaznamenal/a jste u sebe nějaké povahové změny po příchodu pěstounského sourozence / sourozenců?

Obr. 28: Povahové změny

49% respondentů (27 osob) odpovědělo na tuto otázku „ne“, 33% (18 osob) odpovědělo „ano“ a 18% (10 osob) nevědělo.

Všichni respondenti v rozhovorech zmínili nějaké povahové změny nebo změny hodnot. Čtyřikrát se dotazovaní zmínili, že se změnil jejich pohled na druhé lidi, že je tolik neodsuzují a vždy nejprve přemýšlejí, proč se ten člověk chová tak, jak se chová. Dále dotazovaní vypovídali, že dříve dospěli, jsou zkušenější do života, uvědomují si důležitost rodiny a jsou samostatnější. Tyto odpovědi se vyskytovaly vícekrát. Zaznamenala jsem ale i odpovědi, které vypovídají o nutnosti „obrnit se“, větší sobeckosti a nedůvěřivosti, přemýšlivosti a uzavřenosti do sebe, trpělivosti nebo uvědoměním si, že se respondent má v životě opravdu dobře.

„Nevím, jaká bych byla, kdybychom je neměli. Ale myslím, že mi to dalo možná víc soucit k ostatním, že když vidím nějakého problémového člověka, tak se zamyslím nad jeho minulostí, jestli měl nějaké problémy a nevidím ho hnedka jako toho zlého.“ (Klára)

„Já jsem byla vždycky taková citlivá a myslím, že jsem se docela i obrnila. Jsem taková, že už mě jen tak něco nepoloží.“ (Lucie)

„Změnilo mi to žebříček hodnot, že jsem si ještě víc uvědomil, jak je ta rodina důležitá a že je na prvním místě.“ (David)

„Taky jsem si uvědomila, že máme fakt všechno, na co si vzpomeneme, a jsou děti, které nemají ani ty rodiče. Takže jsem se asi změnila v tom, že jsem vděčná za to, co mám.“ (Iveta)

„Možná, že je člověk pak takový trochu sobecký, že se naučí bát se o to svoje. Takže občas jsem taková, že nechci někomu něco půjčit, nebo že si hlídám to svoje. Možná jsem taková i nedůvěřivá, že třeba, protože se setkávám s těmi krádežemi peněz doma, tak když někde jen tak leží, tak se bojím, aby mě někdo nenařknul z toho, že jsem je ukradla.“ (Alice)

Změnil se tvůj přístup k druhým lidem?

Na tuto otázku jsem se ptala pouze v rozhovorech. Tři dotazovaní žádnou změnu nezaznamenali, Petra také žádnou větší změnu nevnímá, ale klidně se pohádá, pokud někdo o postižených lidech mluví jako o „debilech“. Ostatní vnímali podstatnější změny. Zaznamenala jsem odpovědi týkající se větší tolerantnosti k různě zvláštním lidem a snah omezovat škatulkování lidí na první pohled a nesoudit. Další respondenti si rozšířili obzory, lépe

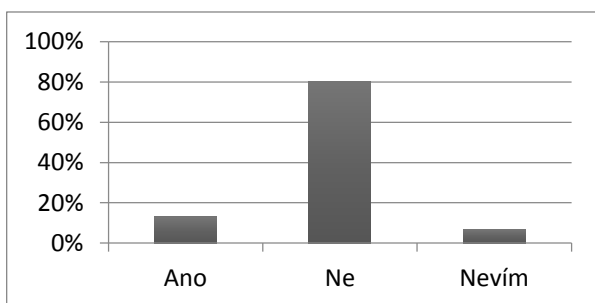
vycházejí s lidmi, David se naučil lépe vycházet s lidmi mladšího věku a Adéla se teď dívá pozitivněji na lidi romského etnika.

„Snažím se být tolerantnější. Snažím se omezovat takové to škatulkování na první pohled a počkat. Jak jsem zjistila, žádný člověk to nemá v životě jednoduché, takže neodsuzovat za to, jak se chovají, každý člověk k tomu má nějaký důvod.“ (Aneta)

„Já jsem byla vždycky taková prosociální, že jsem se snažila lidem pomáhat, a že jsem měla s každým pochopení a podobně, takže si myslím, že ten vztah k lidem se nezměnil. Myslím si, že bych taková byla stejně.“ (Lucie)

„Asi trochu jo, tím že mám tu zkušenost s Lenkou i klukama. A tím, že je ten pobyt v ústavu třeba něčím poznamenal, tak si myslím, že teďka jsem třeba schopný rozumět někomu, kdo je třeba taky z děčáku, nebo kdo má nějaké podobné problémy. Takže myslím, že se mi tím rozšířily obzory.“ (Dalibor)

Pozoroval/a jste u sebe nějaké psychické nebo jiné potíže ve spojitosti s přijetím nového sourozence?

Obr. 29: Psychické potíže

80% respondentů (44 osob) u sebe žádné psychické potíže v souvislosti s příchodem pěstounského sourozence nepozorovalo, 13% (7 osob) u sebe psychické potíže zaznamenalo a 7% (4 osoby) nevědělo.

Devět z jedenácti dotazovaných v rozhovoru u sebe žádné psychické potíže nepozorovalo, Adéla uvádí menší problém s tím, že jí vadilo, že už není to „jediné dítě“, ale nešlo o žádný větší problém, a u Lucie se psychické potíže vyskytly. Dále jedna z respondentek uvedla, že u

ní se problémy nevyskytly, ale u její sestry ano. Podrobnější popis problémů uvádím v citacích.

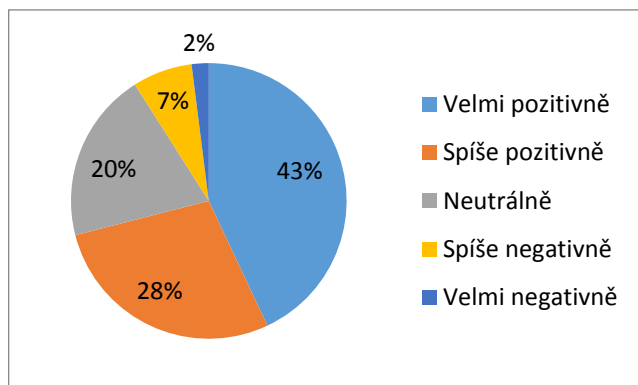
„Prošla jsem různými psychickými problémy, kdy jsem měla problémy – přehnanou zodpovědnost, nebo jsem měla nutkavé kontrolování, třeba jsem si třikrát umyla ruce nebo pětkrát za sebou jsem si zkontrolovala učení. V tom období, kdy mi hodně brali peníze, že jsem se někdy ani nedostávala ze školy, tak jsem měla také další problémy, které jsem musela řešit. Už jsem se ale ze všeho dostala a už jsem zase úplně v pohodě. Hodně mi vadilo, že to se mnou rodiče neprobrali, že to brali jako jo, tak si pořídíme další dítě, ale neřekneme o tom nikomu. Pak si myslím, že hodně trpěla celá rodina, hodně. To je něco, co se nikdy nezahojí a co člověk nosí hluboko v sobě.“ (Lucie)

„Nějaké extra ne. Jen mě chvíli štválo to, že nejsem to jediné dítě pro naše. Musela jsem si sama projít tím, že už mě vnímají jako dospělou. A museli si to uvědomit i naši. Bylo to oboustranné.“ (Adéla)

„Já ne, ale třeba ségra chodila k tomu psychologovi. Ono to tam bylo ještě složitější v tom, že ten desetiletý brácha, co si hrál na doktora, tak on něco potom měl s tou mojí biologickou ségrou, takže ona to těžce nesla a ještě to jak jí okrádali o ten její čas. Nějaké prášky na to brala, ale tam to bylo ještě takové...u ní to asi znamenalo ten její vztah s mámou, protože ona jak začala chodit k tomu doktorovi, tak to ani neřekla mamce.“ (Eliška)

8.1.7 Zpětné zhodnocení rodinné situace

Jak dnes vnímáte rozhodnutí rodičů přijmout do rodiny cizí dítě?

Obr. 30: Zpětné hodnocení rozhodnutí rodičů přijmout do rodiny pěstounské dítě

U této otázky jsem opět počítala průměr stejně jako již u dvou dřívějších otázek. Průměr u příchodu prvního dítěte vyšel 1,9, u příchodu druhého a třetího 1,8, u čtvrtého 1,5 a u pátého 1,7. Průměrně tedy vnímají respondenti rozhodnutí rodičů přijmout do rodiny cizí dítě spíše pozitivně.

Šest dotazovaných v rozhovorech vnímá rozhodnutí rodičů jako pozitivní, a David dokonce jako velmi pozitivní, Petra je velmi vděčná, že se rodiče k něčemu takovému odhodlali, Lucie, se kterou se rodiče o svých záměrech nebavili, vnímá rozhodnutí rodičů jako dost sporné a pro Dalibora bylo rozhodnutí rodičů odvážné. Nikdo však nevypovídal výrazněji nebo zcela negativně, všichni respondenti na tomto rozhodnutí najdou alespoň něco pozitivního.

„Já si myslím, že to bylo dobré rozhodnutí, i když to nebylo vždycky lehké.“ (Aneta)

„Mám z toho takové sporné pocity. Na jednu stranu mi to dalo strašně moc zkušeností do života, a na druhou stranu si ale říkám za jakou cenu. Už asi nebudu taková, jaká bych jinak byla. A hodně mi toho vzali.“ (Lucie)

„Vnímám to pořád jako takové odvážné, když to zase vztáhnu k sobě, jestli bych se do něčeho takového pustil, a nějak to vnímám jako dobré rozhodnutí.“ (Dalibor)

„Kladně, jednoznačně kladně. Chápu ty důvody, proč si vzali ty první, a tím více pak ty, proč přišly ty další. A hodnotím to kladně, bez nich bych měl ten život takový hrozně chudý. To

člověk nemůže posoudit, dokud to nezažije a já jsem za to hrozně rád, do života mi to dalo hodně.“ (David)

„Určitě pozitivně, protože mně připadá, že i u těch dětí, u kterých se to nepovedlo, a vrátily se zpět do dětských ústavů tak, kdyby jim to jednou klaplo, a i oni by si chtěli založit vlastní rodinu, tak vědí alespoň, jak to vypadá. Kdyby žili celý život v děčáku, tak neví, jak vypadá normální rodina a ani nemají tu šanci.“ (Eliška)

Myslím, že s touto otázkou souvisí i to, zda jsou respondenti rádi, že vyrostli v pěstounské rodině, na což jsem se v rozhovorech ptala. Pouze Lucie a Alice neodpověděly kladně. U Lucie je to takové sporné a Alice odpověděla takto:

„Neřekla bych ráda, řekla bych, že mi to nevadí. Myslím si, že kdyby si je nevzaly, tak určitě to má spoustu jiných pozitiv, jako rodina ve čtyřech zase má úplně jiné možnosti, než když se musíme ohlížet na to, kdo bude hlídat, nemusíme řešit, že nemá kdo hlídat. Takže ani nejsem ráda, ani nejsem nerada, nevadí mi to.“ (Alice)

Čím byla možnost vyrůstat v pěstounské rodině obohacující?

Na tuto otázku jsem se ptala pouze v rozhovorech. Nejčastěji měli respondenti pocit, že se naučili vycházet s různými lidmi a spolupracovat, názorově se obohatili a získali nové zkušenosti a zážitky. Dále se opakovaně vyskytoval názor, že díky PP získali nové lidi, se kterými si můžou povídat a hrát a díky tomu to bylo v rodině veselejší. Adéla vnímá jako přínos to, že se jí zkušenost hodí pro praxi při práci s dětmi, Petra získala soucit k dětem z dětských domovů a Iveta vnímá svou rodinu jako běžnou rodinu a nic speciálního ji nenapadlo.

„Obohacující, těmi lidmi, těmi osobnostmi těch sourozenců, protože každý je úplně jiný. Musel jsem se s nimi naučit vycházet, spolupracovat. Každý jakoby dlouhodobý vztah toho člověka obohacuje, asi to nedokážu říct úplně konkrétně, že bych to teďka vysypal z rukávu, ale dalo mi to hodně, obohatilo mě to, jsem za to rád.“ (David)

„Vůbec nevím. Mě to prostě připadalo jako každá jiná rodina.“ (Iveta)

„Právě, že se člověk naučí vycházet se spoustou různých lidí, protože ty sourozenci jsou každý jiný a ty se musíš nějak naučit žít se všemi.“ (Eliška)

Čím byla možnost vyrůstat v pěstounské rodině ochuzující?

Stejně jako u předchozí otázky jsem se ptala jen v rozhovorech. Pro většinu respondentů bylo snazší najít pozitiva než negativa. Nemyslím si, že by kdokoli z dotazovaných považoval svou zkušenost za vyloženě ochuzující, velmi často dokonce na nic ochuzujícího nepřišli. Pouze dvakrát respondenti odpovídali, že ztratili pozornost od rodičů a jeden respondent si myslí, že už to možná bylo na rodiče příliš náročné.

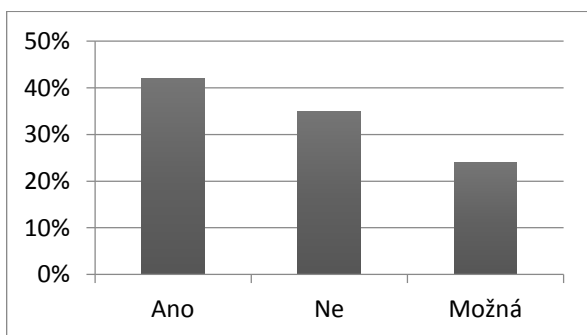
„A ochucující, čím mě to ochuzuje, já si nemyslím, že mě to nějak ochuzuje, já to beru jako ryze pozitivní zkušenost.“ (David)

„Možná o tu pozornost rodičů, ale mně přijde, že ta pozitiva vždycky vyváží ta negativa.“ (Eliška)

„A negativní? Asi jediné, co mě takhle napadá, je, že mám pocit, že už jsou rodiče někdy takoví unavení, že to je pro ně ještě takové náročné.“ (Dalibor)

„Na jednu stranu úplně super, ale na druhou stranu mi to vzalo pozornost od rodičů.“ (Lucie)

Dokážete si představit, že byste se i vy stal/a v budoucnosti pěstounským rodičem?

Obr. 31: Budoucí představa o možnosti stát se pěstounem

42% respondentů (23 osob) si dokáže představit, že by se také stali v budoucnosti pěstounským rodičem, 35% (19 respondentů) si to představit nedokáže a 24% (13 osob) nevědělo.

Pro většinu dotazovaných v rozhovoru je tato otázka ještě příliš abstraktní a o možnosti přijetí dětí do PP nepřemýšlí. Nicméně sedm dotazovaných si dokáže představit, že by se stali pěstounským rodičem. Pouze jedna dotazovaná si tuto možnost představit nedokáže, jedna by přijala pouze dítě příbuzenského vztahu, kdyby se stalo někomu něco v rodině, ale na cizí by si netroufla a jedna respondentka si dokáže představit pouze přijetí chytrého staršího dítěte, které už by se nestalo plnohodnotnou součástí rodiny, ale získalo by nějaké zázemí, lidi, na které by se mohlo později obrátit, a s podporou pěstounské rodiny by si mohlo udělat maturitu a snadněji si pak najít práci. V této době už by ale chtěla, aby její vlastní děti byly starší, například už mimo rodinu. Opět uvádím některé z odpovědí:

„Vážně o tom uvažuji, teď ještě přesvědčit manžela.“ (Petra)

„To neřeším a je mi to jedno, ale kdyby můj partner nebyl přímo proti tomu, prostě kdyby souhlasil, tak bych si asi vzala nějaké dítě, ale zatím to opravdu neřeším.“ (Klára)

„Určitě. Mám z toho jakoby respekt, protože vím, že se za tím skrývá spousta práce, a to, co třeba zvládala moje mamka, bych třeba nemusel já. Takže řeknu to takhle, chtěl bych, ale bojím se, abych to nepokazil.“ (David)

„Nedokážu. Nebo prostě je to těžké, protože ještě nemám svoje vlastní děti, ale myslím si, že bych na to neměla tolik nervů jako má mamka.“ (Iveta)

„Jo a manžel by taky chtěl. Ale já bych chtěla, až budu pěstoun někdy v budoucnu, tak aby ty moje děti byly už třeba patnáctileté, aby to měly zpracované, aby to chápaly. Nevím, jestli právě já můžu být dobrý pěstoun, protože člověk, když prožije všechny ty neúspěchy a ví, že když jdeš do té pěstounské péče, tak máš tak 50% šanci, že neuspěješ, tak nemůžeš být asi dobrý pěstoun. Když si dítě bereš s tím, že to třeba nevyjde...“ (Eliška)

„*Ono to pak člověka i trochu donutí přemýšlet o tom, že až jednou bude mít taky svoji rodinu, jestli by se taky rozhodoval pro něco takového a zatím si říkám, že asi podobný scénář jako naši, že až by odrostly děti, takže potom...*“ (Adéla)

8.2 Testování hypotéz

Vzájemný vztah dvou proměnných jsem testovala pomocí Fischerova testu, Wilcoxonova dvou výběrového testu a Spearmanovy korelace v závislosti na typu otázek. U většiny otázek jsem nepracovala s odpovědí „nevím“ nebo jsem některé odpovědi sloučila dohromady, proto je výzkumný vzorek většinou nižší než 55, což je celkový počet respondentů. Velikost vzorku uvádím u každé hypotézy. Alternativní hypotézu jsme přijímala na hladině významnosti $\alpha=0,05$. V případě, že testování vyšlo signifikantně, uvádím pro přehled tabulky s podrobnějšími informacemi. K testování hypotéz jsem využila statistický program SPSS.

Hypotéza 1: Hypotetický předpoklad se nepotvrdil, to znamená, že přijímám hypotézu nezávislosti radosti z příchodu pěstounského sourozence do rodiny na tom, zda rodiče zahrnou biologické dítě do rozhodování o příchodu pěstounského sourozence (N=42; p=0,402).

Hypotéza 2: Potvrdilo se, že pokud je biologické dítě v předškolním věku, je do rozhodování o přijetí dalšího dítěte do rodiny, zahrnováno méně, než děti ve starším věku (N=50; p=0,018).

			Rozhodování		Celkem
			Ne	Ano	
Školní věk	Ne	Počet	5	5	10
		Očekávaný počet	2,0	8,0	10,0
	Ano	Počet	5	35	40
		Očekávaný počet	8,0	32,0	40,0
Celkem	Počet	10	40	50	
	Očekávaný počet	10,0	40,0	50,0	

Tab. 4: Závislost věku dítěte na jeho zahrnutí do rozhodování o přijetí dítěte

Hypotéza 3: Nepotvrdilo se, že by to, zda je dítě zahrnuto do rozhodování o přijetí pěstounského sourozence, mělo vliv na jejich vztah během prvního roku ($N=50$; $Z=-0,18$, $p=0,877$).

Hypotéza 4: Nebyla zjištěna statistická souvislost mezi tím, jak respondent zpětně vnímá rozhodnutí svých rodičů přijmout do rodiny cizí dítě, a tím zda byl nebo nebyl zahrnut do rozhodování o jeho přijetí ($N=49$; $Z=-0,39$; $p=0,732$).

Hypotéza 5: Hypotetický předpoklad, že pokud prarodiče nesouhlasí s přijetím pěstounského dítěte do rodiny, může to mít také vliv na změnu vztahu mezi prarodiči a biologickými dětmi, se nepotvrdil ($N=36$; $p=0,057$).

Hypotéza 6: : Hypotéza, že dnešní zpětné hodnocení rozhodnutí rodičů o přijetí cizího dítěte do rodiny je ovlivněno pocitem ztráty pozornosti od rodičů se nepotvrdilo ($N=48$; $Z=-1,96$; $p=0,05$).

Hypotéza 7: Nepotvrdilo se, že by vnímaný nedostatek pozornosti od rodičů ovlivňoval vztah mezi rodičem a jeho biologickým dítětem ($N=47$; $p=0,34$).

Hypotéza 8: Předpoklad, že negativně vnímaný pocit ztráty pozornosti od rodičů má vliv na vztah biologického dítěte a jeho pěstounského sourozence během prvního roku po příchodu, se nepotvrdil ($N=49$; $Z=-1,01$; $p=0,315$).

Hypotéza 9: Hypotetický předpoklad se nepotvrdil, pocit ztráty pozornosti od rodičů tedy nemá vliv na to, že biologické dítě prožívá období, kdy mu vadí přítomnost pěstounského sourozence ($N=46$; $p=0,054$).

Hypotéza 10: Přijímám hypotézu nezávislosti věku biologického dítěte v době příchodu sourozence do rodiny na vnímání ztráty pozornosti od rodičů ($N=49$; $p=0,613$). Tyto dvě proměnné spolu statisticky nesouvisí.

Hypotéza 11: Přijímám hypotetický předpoklad o tom, že pokud rodiče věnují vlastnímu dítěti po příchodu pěstounského sourozence méně času, má to vliv na vnímání ztráty pozornosti od rodičů ($N=38$; $p=0,003$).

			Vnímání ztráty pozornosti		Celkem
			Ne	Ano	
Méně času	Ne	Počet	19	4	23
		Očekávaný počet	14.5	8.5	23.0
	Ano	Počet	5	10	15
		Očekávaný počet	9.5	5.5	15.0
Celkem	Počet		24	14	38
	Očekávaný počet		24.0	14.0	38.0

Tab. 6: Vztah mezi množstvím času, který rodiče svému dítěti věnují, a vnímáním ztráty pozornosti od rodičů

Hypotéza 12: Hypotéza, že pokud se rodiče se svým vlastním dítětem baví o problémech, které se v rodině vyskytnou v souvislosti s přijatým sourozencem, klesá pravděpodobnost, že dítě projde obdobím, kdy mu vadí přítomnost přijatého sourozence v rodině, se nepotvrdila (N=46; p=0,401). Období, kdy jsou biologické děti nespokojené s přítomností pěstounského sourozence v rodině, nesouvisejí s tím, jak moc se s nimi rodiče baví o rodinných problémech.

Hypotéza 13: Nepotvrdilo se, že by výskyt psychických obtíží respondenta byl ovlivněn tím, zda se s ním rodiče nebavili o problémech v rodině, které se vyskytly v souvislosti s přijatým sourozencem (N=45; p=0,252).

Hypotéza 14: Předpokládaná hypotéza, že problémové chování přijatého sourozence má vliv na snížení času, který rodiče věnují svému biologickému dítěti po příchodu sourozence, se potvrdila (N=43; p=0,036).

			Problémové chování		Celkem
			Ne	Ano	
Snížení času	Ne	Počet	14	10	21
		Očekávaný počet	9.5	11.6	24.0
	Ano	Počet	5	14	19
		Očekávaný počet	8.4	10.6	19.0
Celkem		Počet	19	24	43
		Očekávaný počet	19.0	24.0	43.0

Tab. 7: Vztah mezi množstvím času, který rodiče svému vlastnímu dítěti věnují, a problémovým chováním přijatých dětí

Hypotéza 15: Nepotvrdilo se, že by to, že rodiče věnují svému dítěti po příchodu pěstounského sourozence méně času, mělo vliv na změnu jejich vztahu s biologickým dítětem (N=41; p=0,619).

Hypotéza 16: Předpokládaná hypotéza, že pokud respondent trávil se svým přijatým sourozencem rád svůj volný čas, je i jejich vzájemný vztah dnes kladný, se potvrdila (N=48; Z=-2,765; p=0,006).

čas	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Vztah 0	11	34.23	376.50
1	37	21.61	799.50
Celkem	48		

Tab. 8: Souvislost kvality vzájemného vztahu a společného trávení volného času

Hypotéza 17: Přijímám hypotézu o tom, že kvalita vztahu biologického dítěte s pěstounským sourozencem během prvního roku má vliv na kvalitu vztahu s odstupem několika let (rsp=0,36; p=0,007).

Tab. 9: Vztah kvality vzájemného vztahu během prvního roku a dnes

			Tehdy	Dnes
Spearman's rho	Tehdy	Correlation Coefficient	1,000	,361**
		Sig. (2-tailed)	.	,007
		N	55	54
	Dnes	Correlation Coefficient	,361**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,007	.
		N	54	54

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Hypotéza 18: Změna respondentových povinností v rodině je nezávislá na jeho věku (N=55; $p=0,281$).

Hypotéza 19: Hypotetický předpoklad závislosti věku respondenta v době příchodu sourozence a nutností pomáhat s jeho péčí se nepotvrdil (N=52; $p=0,339$).

Hypotéza 20: Potvrdil se vliv mezi tím, jak dnes biologické dítě vnímá rozhodnutí svých rodičů přijmout cizí dítě do rodiny a jeho představou o možnosti stát se v budoucnu také pěstounským rodičem (N=40; $Z=-2,195$; $p=0,032$).

Bud.	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Hodn. 0	19	26.50	503.50
1	21	15.07	316.50
Celkem	40		

Tab. 10: Vztah mezi hodnocením rozhodnutí rodičů a představou o možnosti stát se pěstounským rodičem

Hypotéza 21: Hypotetický předpoklad o tom, že věk respondenta v době příchodu pěstounského sourozence má vliv na změnu jeho zvyků, se nepotvrdil (N=44; $p=0,101$). Nebyl zjištěn rozdíl u dětí starších a mladších 10 let.

Hypotéza 22: Přijímám hypotézu o tom, že pokud se rodiče se svým biologickým dítětem bavili o problémech v rodině v souvislosti s PP, je jejich rozhodnutí přijmout cizí dítě do péče hodnoceno biologickým dítětem lépe (N=48; $Z=-2,195$; $p=0,032$).

Diskuze	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Hod- Ne	3	40,83	122,50
nocení Ano	45	23,41	1053,50
Celkem	48		

Tab. 11: Vztah hodnocení rozhodnutí rodičů a zapojení do diskuze o rodinných problémech

Hypotéza 23: Předpoklad, že pokud prožívalo biologické dítě pocit ztráty pozornosti od rodičů negativně, je pravděpodobnější, že z příchodu pěstounského sourozence nemělo radost, se nepotvrdil (N=41; p=0,565).

Hypotéza 24: Předpoklad, že se psychické problémy vyskytly spíše u dětí, které byly v nižším věku, když do rodiny přišel nový sourozenec, se nepotvrdil ani u dětí mladších 6 let (N=51; p=0,226), ani u dětí mladších 10 let (N=51, p=0,126).

Hypotéza 25: Zamítám hypotézu o tom, že nižší věk respondenta v době příchodu sourozence má vliv na to, zda respondent prošel obdobím, kdy mu vadilo, že má pěstounského sourozence. Předpoklad se nepotvrdil ani u dětí do šesti let (N=52; p=0,328), ani u dětí do deseti let (N=52; p=0,25).

9. Limity a přínosy výzkumu

Jsem si vědoma toho, že můj výzkum má celou řadu limitů. Jako největší problém vnímám nedostatečný počet respondentů, z tohoto důvodu může být vyhodnocování statistických výsledků problematické. Přestože je můj vzorek malý, je v něm zahrnuto velké množství různých případů a lidí s velmi odlišnými zkušenostmi, což je na jednu stranu pozitivní, ale na druhou stranu si je potřeba uvědomit, že zkušenost respondentů se může velmi lišit například v závislosti na tom, zda rodina přijala do PP dítě zdravotně handicapované nebo zdravé. Dále jsem nijak nebrala v úvahu pohlaví respondentů. Výzkumný soubor při testování hypotéz snižoval fakt, že v některých otázkách odpovědělo větší množství respondentů „nevím“ a s těmito odpověďmi jsem při testování hypotéz nepracovala.

Respondenti také mají různě dlouhou zkušenost s PP a někteří se svou rodinou ještě každodenně bydlí, zatímco jiní už přijíždějí jen občas na víkendy. Pohledy těchto dvou skupin se také mohou lišit. Výsledky výzkumu reflektují pouze subjektivní vnímání situace respondenty, nemohu tedy posoudit, na kolik se situace v rodině skutečně shodovaly s výpověďmi. Jednotliví dotazovaní také byli různě otevření, někteří mi poskytli velmi detailní vhled do jejich rodinného života, jiní byli rezervovanější. Dále nemůžu s přesností stanovit, kolikrát se nějaký jev u jedenácti dotazovaných vyskytl, protože je možné, že pokud jsem se na něj přímo neptala, tak ho respondenti nezminili (např. lhaní pěstounského sourozence), ale i to má vlastně vypovídající hodnotu, neboť já zkoumám, jak biologické děti rodinnou situaci vnímaly.

Dále je potřeba se zamyslet nad vhodností výběru respondentů pro rozhovor. Já jsem rozhovor vedla s lidmi, kteří sami zareagovali na mou prosbu. Je tedy možné, že i tím mohlo dojít k určitému zkreslení, protože lidem, kteří svou rodinu vnímají jako zcela přirozenou a žádné potíže se u nich nevyskytly, mohlo připadat zbytečné se o tématu s někým bavit. Naopak lidé s opačnou zkušeností, kteří byli vždy zastíněni svými přijatými sourozenci, mohli být rádi, že se o jejich zkušenost konečně někdo zajímá, jedna z dotazovaných byla tento případ. Já si však myslím, že v mém souboru jedenácti dotazovaných byly zastoupeny různé typy zkušeností celkem rovnoměrně a k tomuto zkreslení tedy nedošlo, nicméně to se mohu jen domnívat.

Dále se zamýšlím nad rozdíly ve výsledcích v dotaznících a v rozhovorech. V kvantitativním výzkumu častěji vycházelo, že se jev, na který jsem se ptala, mnohokrát nevyskytoval, ale v rozhovorech většina respondentů nějakou změnu zmínila. Příkladem může být otázka, zda se respondent domnívá, že byly díky PP ovlivněny jeho charakterové vlastnosti. Je možné, že bylo pro respondenty v kvantitativním výzkumu náročnější uvědomit si v rychlosti nějaké změny a reflektovat je, zatímco v rozhovoru jsme se bavili konkrétněji a já jsem se různě doptávala. Dále musím připustit možnost, že výsledky kvalitativního výzkumu mohou být zkresleny mými otázkami. Uvědomuji si, že se mi ne vždy podařilo, zeptat se na stejnou věc stejným způsobem. Některé mé formulace nemusely být zcela srozumitelné a díky mé osobní zkušenosti s PP také mohly některé otázky znít návodně. Při zpracovávání výsledků jsem si uvědomila, že řada otázek možná nebyla položena vhodně a možná jsem se v některých případech ptala příliš konkrétně. Zpětně mě také napadly další otázky, na které jsem se nezeptala, a které by byly vhodné pro celkové porozumění zkušenosti biologických dětí z pěstounských rodin. Určitě by bylo možné zjistit ještě více podrobností, na druhou stranu je celé téma velmi široké a jen těžko mohu vystihnout všechny aspekty. Na druhou stranu by také mohlo být lepší zaměřit se například jen na jednu oblast a prozkoumat ji více dopodrobna. Při zpracování výsledků jsem nevyužila zcela všechny otázky, na které jsem se v rozhovorech ptala, buď proto, že jsem měla pocit, že výsledky mnoho nesdělují, anebo proto, že jsem se o tématu bavila jen s některými respondenty.

Při zpracovávání výsledků jsem se také převážně zabývala jen příchody prvních sourozenců do rodiny, v případě dalších příchodů se výrazně snižoval výzkumný soubor a srovnávání by tam bylo značně problematické. Výsledky u dalších příchodů do rodiny jsem tedy zmiňovala jen, když mě něco výrazně zaujalo. Dále se také domnívám, že daleko více, než na pořadí příchodu pěstounského dítěte do rodiny, záleží na zdravotním stavu a charakteristikách dítěte, i z tohoto důvodu mohu jen těžko vytvářet nějaké obecné závěry. Dále si myslím, že řada popisovaných situací se může vyskytnout i v nepěstounských rodinách a nemusí jít nezbytně o něco výjimečného.

Navzdory výše uvedeným nedostatkům si myslím, že se mi podařilo zmapovat, jak biologické děti z pěstounských rodin prožívají pěstounství ve svých rodinách. Myslím si, že jde zatím o nepřilíš prozkoumané téma, a proto mohou být mé výsledky zajímavé. Můj výzkum je také

prvním kvantitativním výzkumem v českém prostředí, který se týká tohoto tématu, což považuji za přínosné, i přesto, že konkrétní odpovědi respondentů mohou poskytnout lepší představu o tom, jak to v rodinách opravdu vypadá. Myslím si, že mé výsledky mohou být zajímavé pro děti žadatelů, budoucí pěstouny a odborníky, kteří s pěstounskými rodinami pracují. Domnívám se, že výzkumné metody, konkrétně dotazník a polostrukturovaný rozhovor, byly vhodně zvoleny a dobře se doplňovaly. Díky výsledkům kvantitativního výzkumu je možné si vytvořit rámcovou představu o tom, jak biologické děti situace prožívají. Závěry kvalitativního výzkumu považuji za vhodné doplnění, neboť umožňují vytvořit si jasnější obrázek o tom, proč respondenti v dotaznících odpovídali „ano“ nebo „ne“.

10. Diskuze

Ve své práci jsem se zabývala tím, jak biologické děti z pěstounských rodin prožívají pěstounství ve svých rodinách, jak na tuto skutečnost reagují a jak mohou být tímto faktem ovlivněny do budoucna. Zjišťuji jejich subjektivní hodnocení této zkušenosti. Myslím si, že se mi podařilo cíle naplnit. Jako obzvláště zajímavé považuji jednotlivé odpovědi respondentů v rozhovorech, které umožňují udělat si představu o různosti situací, ke kterým v pěstounských rodinách může dojít, a jak mohou být prožívány biologickými dětmi. K vytvoření si určité všeobecné představy o tom, jak biologické děti prožívají pěstounství ve svých rodinách, mohou dobře posloužit i výsledky mého kvantitativního výzkumu. Při interpretaci výsledků si je ale potřeba uvědomit, že můj výzkumný vzorek byl malý a stručné odpovědi „ano“, „ne“ a „nevím“ nemusí plně vystihovat zkušenost respondenta, přestože jsem se snažila, aby to bylo možné.

Jak jsem již nastínila, výzkum měl dvě části, kvantitativní a kvalitativní. Kvantitativní výzkum probíhal pomocí dotazníků, které mi vyplnilo 55 biologických dětí z pěstounských rodin ve věku 15 až 25 let. Ve všech případech šlo o dlouhodobou PP a respondenti měli minimálně roční zkušenost. Výsledky jsem zpracovávala převážně pro první příchozí pěstounské sourozence do rodiny, v případě dalších příchodů jsem zmínila jen některé zajímavější momenty. Kvalitativní výzkum probíhal pomocí polostrukturovaných rozhovorů, které jsem vedla s 11 mladými lidmi. Kritéria pro výběr respondentů byla stejná jako u kvantitativního výzkumu. Dvě z 11 dotazovaných jsou sestry, což jsem předem nevěděla, z tohoto důvodu jsem původně plánovaný počet deseti respondentů navýšila na 11.

Ve výzkumu jsem se zaměřila na šest oblastí, které mě zajímaly. Těmito oblastmi byly: rozhodování a příprava, pocity a reakce po příchodu nového sourozence, vztahy, požadavky, odchod pěstounského sourozence z rodiny, osobnostní změny a zpětné hodnocení rodinné situace. Domnívám se, že porozumění biologickým dětem z pěstounských rodin v těchto oblastech může pomoci lepšímu porozumění fungování pěstounských rodin jako celku, a může být podnětem ke zkvalitnění služeb nabízených pěstounským rodinám. Domnívám se totiž, že na tyto rodiny by se mělo pohlížet komplexně. Zatím mám ale pocit, že více pozornosti je věnováno přijatým dětem, a to jak v literatuře, tak v organizacích nabízejících služby

pěstounským rodinám. Jako obzvláště problematické pak považuji to, že neziskové organizace dostávají od státu finance jen na pěstounské děti a v některých případech jsou pak vlastní děti z jejich programů vylučovány. Myslím, že pěstounské děti si s sebou do rodiny mohou přinášet velké množství problémů, které je potřeba řešit. Z tohoto důvodu tedy mnohdy potřebují více pozornosti než vlastní děti, zároveň si ale myslím, že by vlastní děti neměly být zastíněny problémy pěstounských sourozenců. Domnívám se, že většina biologických dětí je se svou situací spokojena, ale existuje i určité procento dětí, které si musely řešit řadu problémů z důvodu přijetí pěstounských sourozenců, a na ně by nemělo být zapomínáno.

V první řadě jsem se tedy věnovala přípravě na příchod nového dítěte do rodiny. Většina z mých respondentů byla do rozhodování o PP zahrnuta. Na rozdíl od výzkumu Poland a Groze (1993) se však nejednalo o 100%. Čtyři z mých respondentů v kvantitativním výzkumu do rozhodování zahrnutí nebyli, přestože jim bylo více než 6 let a jedna respondentka, se kterou jsem vedla rozhovor, se zmínila, že rodiče své rozhodnutí ve všech případech celé rodině zatajili. Domnívám se, že tato skutečnost je způsobena tím, že před několika lety u nás ještě neexistovaly přípravy na PP a s dětmi v rodinách nemusel nikdo z odborníků mluvit. Myslím si, že dnes už by k takovéto situaci dojít nemělo. Respondentka, která byla z rozhodování zcela vynechána, si později prošla celou řadou potíží v souvislosti s PP, vnímala nedostatek pozornosti od rodičů a z jejich rozhodnutí není nadšena. Zároveň jim není schopná odpustit, že se jí ani nezeptali. Myslím si, že rodiče by se svých dětí měli alespoň ptát, neboť děti potřebují cítit, že jejich názor je důležitý (Höjer, Sebba a Luke, 2013). Dále si myslím, že rodiče by své děti měli zkusit na možné situace po příchodu pěstounského dítěte připravit, přestože stoprocentní příprava pravděpodobně možná není (Younes, Harp, 2007). Stejného názoru je i 65% mých respondentů. V rozhovorech, které jsem vedla, vyšlo najevo, že v 9 z 11 případů se v rodině objevily krádeže. Myslím si, že právě možnost krádeží by mohla být jedním z přípravných témat. Podle Höjer, Sebba a Luke (2013) potřebují být děti informovány o pozitivních i negativních momentech. I přesto by však neměly být odrazovány a strašeny. Přijetí dítěte do PP může být, jak se v řadě mých rozhovorů ukázalo, velmi přirozenou záležitostí a v některých případech se ani žádné výchovné problémy objevit nemusí. Podle mého názoru by diskuze s dětmi měly být vedeny citlivě. 75% dotazovaných ve výzkumu Poland a Groze (1993) se domnívalo, že by pro lepší přípravu pomohlo zapojení do přípravných kurzů. Stejnou otázku jsem položila i 11 lidem, se kterými jsem vedla rozhovor.

Pět dotazovaných by tuto možnost ocenilo. Ostatní si buď mysleli, že žádná dobrá příprava možná není, anebo považovali příchod do rodiny za tolik přirozený, že vnímali přípravu jako zbytečnou. Jedna z dotazovaných se domnívala, že by pomohlo popovídat si s někým, kdo už danou zkušenost má. Stejnou možnost zmínilo i 67% respondentů ve výzkumu Poland a Groze (1993). Já osobně považuji tuto možnost za zajímavý nápad, neboť by šlo o formu nenucené přípravy, která by nemusela být vnímána nepříjemně. 65% respondentů se domnívalo, že je rodiče na příchod prvního sourozence připravili dostatečně, a to pravděpodobně i přesto, že žádná větší příprava v rodinách neproběhla, možná i proto, že rodiče si sami nedokázali budoucí situaci dobře představit. Z tohoto důvodu nevidím absenci příprav nijak fatálně, ale trvám si na tom, že by se s dětmi mluvit mělo a na mysli mám teď hlavně odborníky. Myslím si, že v tomto směru je u nás ještě co dohánět, většina mých respondentů nevnímala vliv sociálních pracovníků a jiných odborníků zvenčí nijak výrazně. Dále by podle mého názoru bylo zajímavé, kdyby existovaly nějaké služby pouze pro vlastní děti z rodin, například víkendové akce, které by měly formu sebezkušenostní skupiny. Je běžné, že se podobné akce dělají pro rodiče, kteří tak mohou společně sdílet své zkušenosti, což pro ně může být velmi přínosné. Myslím si, že něco podobného by mohlo existovat i pro děti, které by o to měly zájem. Zatím ale o žádném podobném projektu u nás nevím.

Další oblast, které jsem se věnovala, jsem nazvala „pocity a reakce po příchodu nového sourozence“. V této části mě zajímalo, jak respondenti prožívali období po příchodu, a co pro ně v té době bylo náročné či důležité. Ptala jsem se například na to, zda měli radost z příchodu nového sourozence, zda někdy vnímali nedostatek pozornosti od rodičů, zda měli dostatek soukromí, nebo co na tomto období nejvíce oceňují. Po příchodu prvního sourozence do rodiny prožívala řada respondentů nejprve určité překvapení, u některých se vyskytoval pocit odstrčení. Všichni vypovídali o novosti situace a určitých těžkostech. Při příchodu dalších sourozenců do rodiny už byla představa reálnější, a ani když se vyskytly nějaké problémy, tak už to respondenty tolik nepřekvapilo. Několik respondentů, kteří byli až do příchodu pěstounského sourozence nejmladší, vypovídalo, že došlo ke změně jejich pozice v rodině, což pro ně nebylo snadné. 68% osob, které mi vyplnily dotazník, mělo radost z příchodu sourozence do rodiny, podobně vypovídali i dotazovaní v rozhovorech, postupem času se však začaly objevovat různé méně pozitivní pocity, po nějaké době si ale zvykli. Druhá část

dotazovaných ze začátku ráda nebyla a ta radost přišla až později. Podle Younes a Harp (2007) je pro biologické děti náročné slyšet, že někdo „cizí“ oslovuje rodiče „mami“ a „tati“. V rozhovorech, které jsem vedla, ale dva dotazovaní zmínili, že jim přišlo divné, že děti oslovovali rodiče jinak a byli rádi, když je začali oslovovat jako oni. Je možné, že v tomto případě se může jednat o rozdíl mezi přechodnou a dlouhodobou PP. Dále jsem se ptala na dostatek pozornosti od rodičů. 58% respondentů nemělo pocit ztráty pozornosti od rodičů a 31% tento pocit mělo. Ty, kteří úbytek pozornosti vnímaly, je možné rozdělit na tři skupiny. Části respondentů tento fakt vadil, další část neměla s úbytkem pozornosti větší problém a třetí skupina za to byla vysloveně ráda, neboť měla více klidu. Pozitivně vnímaly nižší míru pozornosti hlavně starší děti. Nicméně to, že jsou již vlastní děti ve vyšším věku, neznamená, že nemusí žárlit a cítit se odsunuty, i taková odpověď se při rozhovorech několikrát objevila. Velké rozdíly se také mohou objevovat mezi vlastními sourozenci, zatímco jeden může být se situací zcela spokojený, druhý se může trápit. Z odpovědí v rozhovorech jsem získala pocit, že starší sourozenci hodnotí situaci lépe než ti mladší. V rodinách u většiny dotazovaných se vyskytly nějaké výchovné problémy u přijatých sourozenců. Větší výchovné potíže přijatého dítěte mohou souviset s tím, zda respondent prožil období, kdy mu vadilo, že má pěstounského sourozence. V některých případech šlo dokonce o závažnější problémy, jako jsou agresivní záchvaty, vydírání nebo rozsáhlejší krádeže. V mnoha pěstounských rodinách se objevuje lhaní a krádeže. Myslím si, že rodina by měla být na takovou situaci připravena a nebrat situaci příliš fatálně, pokud se vyskytne. V mém výzkumu se potvrdilo, že problémové chování přijatého sourozence má vliv na snížení času, který rodiče věnují svému biologickému dítěti po příchodu sourozence. Domnívám se, že pokud se nějaké problémy v rodině vyskytnou, je důležité, aby se o nich rodiče se svými dětmi bavili. 84% respondentů v kvantitativním výzkumu uvedlo, že se s nimi rodiče o problémech bavili a u 5% respondentů se žádné problémy nevyskytly. Podle Höjer, Sebba a Luke (2013) je důležité s vlastním dítětem otevřeně diskutovat a dovolit mu, aby mohlo vyjadřovat i negativní pocity a stěžovat si, díky tomu se mohou děti se situací vypořádat. Nicméně má hypotéza, že pokud se rodiče se svým vlastním dítětem baví o problémech, které se v rodině vyskytnou v souvislosti s přijatým sourozencem, klesá pravděpodobnost, že dítě projde obdobím, kdy mu vadí přítomnost přijatého sourozence v rodině, se nepotvrdila.

Čas, který rodiče svým dětem věnují před a po příchodu pěstounského dítěte do rodiny se nemusí pouze zkrátit nebo zůstat stejný. V jednom případě odpověděl respondent v dotazníku, že čas, který mu rodiče věnovali, se prodloužil. Myslím si, že k takové situaci může dojít, když rodiče přestanou chodit do práce a začnou se naplno věnovat rodinnému životu. Jedna z dotazovaných v rozhovoru tuto situaci velmi oceňovala. Z výzkumu nevyplývá, že by dotazovaní měli větší problém s nedostatkem soukromí, i přesto že takové odpovědi se občas objevovaly. Podle mého názoru je klíčové, zda má dítě svůj vlastní pokoj nebo ne. S respondenty v rozhovorech jsem se bavila také o tom, co pro ně byly nejpozitivnější momenty spojené s PP, mezi oceňovanými věcmi se vyskytly: pozorování pokroků přijatých sourozenců, více lidí v domácnosti a tím pádem i více zábavy, možnost naučit se vycházet s různými lidmi, úbytek nepříjemných domácích prací a další. Dobré je, že vyjmenovat pozitivní momenty bylo pro respondenty snazší než vybavit si negativa. Mezi nejnáročnější momenty patřily lži a krádeže sourozenců, nevděk přijatých sourozenců k rodičům, zdravotní potíže sourozenců nebo špatná nálada matky, za kterou mohla pěstounská sestra. Dále byly pro biologické děti náročné začátky, před tím než si na pěstounského sourozence zvykli, nebo ztráta soukromí a zavedeného rytmu. Podle Höjer, Sebba a Luke (2013) je potřeba, aby si pěstouni vyhradili čas jen na své biologické děti, aby se z rodiny necítili vyřazení.

Důležitou roli také zcela jistě hraje věk dětí, jak těch přijatých, tak těch biologických, a věkový rozdíl mezi nimi. Podle Ellis (1972) je situace pro biologické děti nejnáročnější, pokud mu v době příchodu sourozence bylo sedm až třináct let. Já osobně považuji za problematické, pokud jsou biologické děti v podobném věku jako děti přijaté, neboť jim není umožněno vytvořit si dostatečný odstup. Podle Twigg (1994) je vyšší úspěšnost PP v případě, že přijímané dítě je mladší než děti, které již v rodině žijí, a věkový rozdíl mezi nejmladším dítětem v rodině a nově příchozím je alespoň tři roky.

Třetí oblastí, které jsem se věnovala, byly vztahy. 73% respondentů, kteří mi vyplnili dotazník, trávilo rádo se svým přijatým sourozencem volný čas. Z rozhovorů jsem získala pocit, že věkový rozdíl v tomto směru nehrál výraznější roli, pouze druh společného trávení volného času se lišil. Několikrát se také objevoval názor, že nezáleží na tom, zda je sourozenec přijatý nebo ne, ale důležitější je podobnost vlastností a povah jednotlivých dětí. Stejného názoru jsou i pěstounky, které oslovila Jelečková (2011). V rámci testování hypotéz

jsem zjišťovala, zda vztah sourozenců během prvního roku po příchodu souvisí se vztahem s odstupem několika let. Tato hypotéza se dost významně potvrdila. Průměrný vzájemný vztah byl během prvního roku i s odstupem let „velmi dobrý“. K podobným výsledkům došla i Höjer (2007). Určitým nedostatkem u této otázky může být odlišně dlouhá zkušenost respondentů s PP.

V této části jsem se zajímala také o to, zda se kvůli PP změnil vztahy biologických dětí s jinými rodinnými členy, konkrétně rodiči, prarodiči a vlastními sourozenci. 80% respondentů uvedlo, že jejich vztah s rodiči se nezměnil. Otázkou ale je, nakolik byli respondenti schopni tuto změnu skutečně posoudit. Čtyři z dotazovaných v rozhovorech vypovídali o tom, že je teď jejich vztah pevnější, a u jedné respondentky došlo ke změně vztahu v souvislosti se změnou pozice v rodině. 15% respondentů se domnívalo, že se změnil jejich vztah s prarodiči. Zajímalo mě, zda může změna vztahu souviset s nesouhlasem prarodičů přijmout pěstounské dítě do rodiny, tato hypotéza se však nepotvrdila, nicméně vím o případech, kde tomu tak bylo. Na změnu vztahu s vlastními sourozenci jsem se ptala v rozhovorech, šest dotazovaných se domnívá, že se jejich vztah upevnil, protože se více semkli k sobě a vytvořili do jisté míry opozici proti přijatým sourozencům. Tři dotazovaní žádnou změnu neregistrovali a jeden z dotazovaných vypovídal, že se občas rozcházel v názorech na výchovu sourozenců se svou sestrou. Tři typy vztahů zmiňují i Younes a Harp (2007), podle nich se společný vztah v prvním případě nezmění, ve druhé případě selepší, protože se sourozenci mohou bavit o tom, jak jim přijatý sourozenec vadí, a ve třetím případě se vlastní sourozenci v názoru na pěstounského sourozence rozcházejí, a tím pádem se jejich vztah zhorší. Uvedené případy jsou samozřejmě lehce zjednodušené.

Čtvrtou oblastí, kterou jsem se zabývala, byly požadavky a nároky rodičů na své vlastní děti. 38% respondentů vypovídalo, že některé jejich povinnosti ubyly a některé přibyly, podobně odpovídali i dotazovaní v rozhovorech, nejčastěji ubyly některé domácí práce a přibyla potřeba hlídat pěstounského sourozence. Všichni dotazovaní měli mladší nebo stejně staré pěstounské sourozence, je možné, že by situace byla jiná, kdyby tomu tak nebylo. 58% dotazovaných muselo pomáhat s péčí o svého prvního příchozího sourozence, u druhého příchodu do rodiny šlo o 66%. Domnívám se, že k tomuto nárůstu došlo z důvodu zvětšujícího se věkového rozdílu. K podobným závěrům dochází i Walsh a Campbell (2010). Myslím si, že

pro biologické děti může být náročné, pokud se od nich očekává, že budou zároveň sourozenci a „rodiči“. Musí na sourozence dohlížet, ale na druhou stranu jim k tomu chybí rodičovská autorita. Devět z jedenácti dotazovaných v rozhovorech se domnívá, že od nich rodiče očekávali, že budou pěstounskému sourozenci dobrým příkladem.

Za velmi náročné pro biologické děti považují, pokud pěstounský sourozenec musí předčasně z rodiny odejít, i proto jsem se na toto téma snažila zaměřit. Ve výzkumu Younes a Harp (2007) se všichni respondenti shodli na tom, že odchod dítěte z rodiny byl velmi náročnou a smutnou situací, dokonce byl i přirovnáván k úmrtí v rodině. V mém výzkumu se s touto situací setkalo 15% respondentů (8 osob). Z lidí, se kterými jsem vedla rozhovor, zažily tuto situaci dvě respondentky a v jednom případě k tomu nebylo daleko. Podle Younes a Harp (2007) se reakce dětí pohybují od úlevy až po velký smutek, většinou děti pociťují obojí zároveň, o podobných pocitech vypovídali moji respondenti. Další popisovanou reakcí byla ještě zmatenost a nepochopení. Stejně jako Höjer, Sebba a Luke (2013) si myslím, že je potřeba o odchodu s dětmi otevřeně mluvit.

Pěstounská péče může mít na děti, které jsou součástí rodiny, značný vliv. Respondentů jsem se ptala, zda u sebe zaznamenaly nějaké povahové změny. Na tuto otázku odpovědělo kladně 33%, což je docela málo vzhledem k tomu, že v osobních rozhovorech vypovídali o nějaké změně všichni. Domnívám se, že důvodem pro nízký počet kladných odpovědí mohla být přílišná abstraktnost otázky, zatímco v rozhovorech jsme se bavili konkrétněji. Nejčastěji respondenti vypovídali, že jsou tolerantnější a neodsuzují lidi na první pohled, ale nejprve se zamyslí, co má ten daný člověk za sebou a proč se tak chová. Dále dotazovaní opakovaně vypovídali, že dříve dospěli, mají více životních zkušeností, dokáží lépe vycházet s lidmi, uvědomují si důležitost rodiny a jsou samostatnější. Objevily se ale i odpovědi jako větší sobeckost, nedůvěřivost a uzavřenost. Tato zjištění odpovídají zjištěním Malé (2009), ale naopak jsou v rozporu se zjištěními Indrákové (2013). Domnívám se, že k těmto rozporům dochází z důvodu malého výzkumného vzorku ve všech třech výzkumech. Podle Poland a Groze (1993) mělo 65% rodičů pocit, že si jejich děti díky PP váží více své rodiny, i takovéto odpovědi jsem mezi respondenty zaznamenala. Respondentů jsem se také ptala na to, zda u sebe zaznamenali nějaké psychické potíže z důvodu PP. 80% dotazovaných u sebe žádné psychické potíže nezaznamenalo, u 13% se vyskytly a 7% nevědělo. Nevím, jak si vykládat

odpověď „nevím“, je možné, že respondent buď nechtěl odpovídat, nebo se u něj vyskytly jen nějaké menší potíže. U jedné z dotazovaných se závažné psychické problémy vyskytly, otázkou však je nakolik šlo skutečně o vliv PP a nakolik hrály roli i jiné faktory. Rovněž mě zajímalo, zda může mít na výskyt psychických problémů vliv to, že biologické dítě bylo v nižším věku, když jeho pěstounský sourozenec do rodiny přišel, tato hypotéza se ale nepotvrdila. Přestože je dětí, u kterých se nějaké závažnější potíže vyskytnou, spíše menšina, nemělo by docházet k jejich přehlížení, a to ani přesto, že se pěstounští sourozenci potýkají se závažnějšími problémy. Jako velmi příznivé v tomto směru považuji činnost neziskové organizace, ve které působím, která začala dělat terapeutické skupinky pro děti, do kterých jsou zahrnuty děti přijaté i biologické. Myslím si, že v těchto skupinách by mohly být případné problémy včas podchyceny.

V poslední fázi výzkumu jsem se snažila zjistit, jak biologické děti vnímají PP u nich v rodině celkově. Průměrně hodnotili respondenti rozhodnutí svých rodičů „spíše pozitivně“. Všichni dotazovaní v rozhovorech dokázali najít alespoň nějaká pozitiva a ve většině případů výrazně převažovalo pozitivní hodnocení nad negativním. Podobně popsala zkušenost biologických dětí i Malá (2009). Jako zcela nejpozitivnější momenty od začátku prvního příchodu dítěte do rodiny považovali respondenti možnost naučit se vycházet s různými lidmi, názorové obohacení, nové zážitky, více zábavy v rodině, kde to díky PP bylo veselejší. Ukázalo se, že vyjmenování nejnegativnějších momentů bylo pro dotazované výrazně náročnější. Pouze dvakrát respondenti odpovídali, že ztratili pozornost od rodičů a jeden respondent si myslel, že přijetí dalších dětí mohlo být pro rodiče příliš náročné. Tyto výsledky vnímám velmi pozitivně, ukazuje se, že i přesto, že situace mohla být pro biologické děti v mnoha ohledech náročná, je výsledné hodnocení velmi optimistické a 42% respondentů si dokonce dokáže představit, že by se také jednou stali pěstounským rodičem, což si myslím, že je rozhodně více než v běžné populaci. Také se mi potvrdila hypotéza, že čím pozitivněji vnímají respondenti rozhodnutí svých rodičů přijmout dítě do PP, tím spíše si dokážou představit, že se v budoucnu pěstounským rodičem také stanou.

Co se týče zahraničního srovnání, domnívám se, že výsledky jsou celkem podobné, případné odlišnosti jsem již zmínila. V zahraničních tématech pouze bylo větším tématem odcházení

dětí z rodiny, což u dlouhodobé PP tak běžné není. Dotazovaní v mém výzkumu častěji považovali život ve své rodině jako zcela obvyklý.

V průběhu práce mě napadaly náměty na další podobné výzkumy. Myslím, že by mohlo být dobré zaměřit se pouze na užší vzorek, například jen na lidi, kteří už žijí s vlastní rodinou, nebo na mladší děti, které ještě všechny situace doma prožívají. Pouze se obávám, že užším zaměřením by se snižoval výzkumný vzorek. Také by například bylo zajímavé prozkoumat pouze rodiny, které přijaly dítě s postižením, případně je srovnat s rodinami, které žádné takové dítě nepřijaly. Zajímavé by také bylo udělat stejný výzkum pro děti z pěstounských rodin na přechodnou dobu nebo z rodin s příbuzenskou PP. Za přínosné bych rovněž považovala duální perspektivu výzkumu, kdy by se srovnával pohled pěstounů s pohledem jejich dětí. A jako úplně nejzajímavější, ale zároveň nejnáročnější, považuji longitudinální výzkum, který by přinesl komplexnější pohled a bylo by možno lépe sledovat vývoj vztahů a reakcí dětí.

Domnívám se, že závěry mé práce jsou využitelné pro odborníky, kteří s pěstounskými rodinami pracují: psychology, sociální pracovníky nebo lektory přípravných kurzů. Budoucí pěstouni se často zajímají o to, nakolik budou příchodem pěstounských dětí ovlivněny jejich děti. Závěry tohoto výzkumu mohou poskytnout odpovědi na některé jejich otázky.

ZÁVĚR

Cílem mé práce bylo zjistit, jak biologické děti z pěstounských rodin vnímají skutečnost, že jejich rodinu doplnilo „cizí“ dítě, a jak je tato zkušenost ovlivnila. V teoretické části jsem popsala systém NRP v České republice a uvedla příklady ze zahraničí. Zmínila jsem také specifika pěstounských rodin a uvedla dosavadní výzkumné poznatky, které se týkají prožívání PP biologickými dětmi. V empirické části jsem zjišťovala, jak vypadalo období před přijetím dítěte, jak moc se rodiče se svými dětmi o svém rozhodnutí bavili, a jak byly biologické děti s přípravou spokojené. Dále jsem zjišťovala jejich pocity a reakce po příchodu dítěte, jak se vyvíjely vztahy v rodině, jak se lišily nároky rodičů na vlastní a pěstounské děti nebo jak biologické děti hodnotí svou zkušenost celkově. Výzkum probíhal kvantitativně i kvalitativně. Výsledky kvantitativního výzkumu mapují prožívání biologických dětí a vytvářejí základní představu o situaci v pěstounských rodinách. Závěry kvalitativního výzkumu jsou pak doplněním, které umožňuje udělat si lepší představu o tom, proč respondenti v dotaznících odpovídali, tak jak odpovídali. Myslím si, že mé závěry mohou být námětem pro další diskuzi a mohou přispět k pochopení pěstounských rodin v širším kontextu a k rozvoji služeb pro pěstounské rodiny. Také se domnívám, že závěry by mohly být mimo jiné inspirací pro odborníky, kteří organizují přípravné kurzy pro pěstouny.

Možnost psát tuto práci pro mě byla v mnoha směrech obohacím. Měla jsem možnost navázat kontakt s řadou lidí se zajímavými zkušenostmi a srovnat jejich zkušenost se svou vlastní. Díky zpracovávání jsem si také mohla rozšířit obzory a dostala jsem možnost formovat své názory, za což jsem ráda. Výběru tématu tedy rozhodně nelituji, naopak si myslím, že mě psaní této práce inspirovalo k další činnosti v oblasti pěstounské péče.

POUŽITÁ LITERATURA

Apetauerová, Z. (2013). *Tajemství hudebního rytmu*. Nepublikovaná diplomová práce, Univerzita Palackého, Přírodovědecká fakulta, Olomouc.

Archerová, C. (2001). *Dítě v náhradní rodině: nejčastější problémy při výchově mladších dětí v náhradní rodině*. Praha: Portál.

Bowlby, J. (1982). *Attachment*. Basic Books: New York.

Bubleová, V. (2002). Děti potřebují rodiče, rodiče potřebují děti. In: Matějček, Z. a kol. *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál.

Bubleová, V. (2007). Historický vývoj péče o opuštěné děti u nás. In: Bechyňová, V. et al. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*. Praha: Ireas.

Bubleová, V., Matějček, Z. (1999). K historii pěstounské péče. In: Matějček, Z., et al., *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál.

Bubleová, V., Frantíková, J., Vyskočil, F., Vávrová, A., Pokorná, P. (2013). *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.

Cassidy, J. (2008). The Nature of the Child's Ties. In Cassidy, J., Shaver, P. R. *Handbook of attachment: theory, research and clinical applications*. 2nd ed. New York: Guilford Press.

CWLA (2009): *Základní přípravný kurz PRIDE pro náhradní rodiče*.

Denuwealere, M. (2007). Support and Conflict in the Foster Family and the Children's Well-Being: A Comparison Between Foster and Birth Children. *Family Relations*, 56(1).

Department for Education (2013): *Statistical first release. Children looked after in England, including adoption*. London, Department for Education. [online] [cit. 2014-01-17]. Dostupné z: <http://www.education.gov.uk>

Dazier, M., Rutter, M. (2008). Challenges to the Development of Attachment Relationships Faced by Young Children in Foster and Adoptive Care. In Cassidy, J., Shaver, P. R. *Handbook of attachment: theory, research and clinical applications*. 2nd ed. New York: Guilford Press.

Dunovský, J., Šulová, L. (2011). Poruchy rodiny a rodičovství. In: Šulová, L., Fait, T., Weiss, P. a kol., *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví*. Praha: Maxdorf.

Ellis, L. (1972). Sharing Parents with Strangers: The Role of the Group Home Foster Family's Own Children. *Child Welfare*, 51(3).

Eurochild (2010): Children in alternative care – National surveys – 2nd edition January 2010. [online] [cit. 17. 1. 2012]. Dostupné z: <http://www.eurochild.org>

Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. London: SAGE.

Fořtová, L. (2012). *Profesionální pěstounská péče ve Velké Británii*. Nepublikovaná diplomová práce, Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Praha.

Foster Parent Handbook. (2002). In: *Department of Family Services*. Retrieved from: <https://docs.google.com/a/wyo.gov/file/d/0B-2EkWB4ILAQM1d1eFFTvjM1Ymc/edit?pli=1>

Gabriel, Z., Novák, T. (2008). *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada.

Gilbert, N. (1997): *Combating child abuse: International perspectives and trends*. New York: Oxford University Press. Citováno in Gilbert, N., Parton, N., Skivenes, M. /eds./ (2011).

Gilbert, N., Parton, N., Skivenes, M. (eds.) (2011): *Child protection systems international trends and orientations*. New York: Oxford University Press.

Grohová, J., Bubleová, V., Vávrová, A., et al. (2011). *Dítě v náhradní rodinné péči potřebuje i vaši pomoc*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.

Group and Residential Care. (2012). Retrieved from:
https://www.childwelfare.gov/outofhome/group_residential_care/

Heidbuurt, J. (červenec 2004). *All in the family home: The Biological Children of Parents Who Foster.* Získáno 18. ledna 2014, z Foster Family-based Treatment Association's:
http://www.ffa.org/research_outcomes/abstracts18_heidbuurt.pdf

Hendl, J. (2008). *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace.* Praha: Portál.

Hendl, J. (2009). *Přehled statistických metod: Analýza a metaanalýza dat.* Praha: Portál.

Höjer, I. (2007). Sons and Daughters of Foster Carers and the Impact of Fostering on their Everyday Life. *Child and Family Social Work*(12).

Höjer, I., Nordenfors, M., (2006). *Att leva med fostersyskon (Living with foster siblings).* Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.

Höjer, I., Sebba, J., & Luke, N. (2013). *The impact of foster carer's children: An international literature review.* Oxford: Rees Centre.

Child Welfare Information Gateway (2012), *Foster Care Statistics 2010*, Washington, DC: U.S. Department of Health and Human Services, Children's Bureau.

Indráková, K. (2013). *Pěstounská péče očima dospívajících biologických dětí pěstounů.* Nепublikovaná diplomová práce, Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, Olomouc.

Jelečková, S. (2011). *Sourozenecké vztahy v pěstounských rodinách.* Nепublikovaná diplomová práce, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Brno.

Koluchová, J. (2000). Teorie a praxe v oblasti psychické deprivace a náhradní rodinné péče v uplynulých 40 letech. In: Heller, D., Šturma, J. (2000). *Psychologie pro třetí tisíciletí*. Olomouc: Testcentrum Praha.

Kovařík, J., Bubleová, V., Šlesingerová, K. (2004). *Náhradní rodinná péče v praxi*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče a Portál.

Kratochvílová, I. (2007). *Sourozenecké vztahy v pěstounské péči z pohledu dětí*. Nepublikovaná diplomová práce, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Brno.

Krejčířová, D. (2007). Týrání, zneužívání a zanedbávání dětí. In Bechyňová, V. et al. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*. Praha: Ireas.

Langmeier, J., Matějček, Z. (1963). *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství.

Langmeier, J., Matějček, Z. (2011). *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Portál.

Malá, Z. (2009). *Pěstounská rodina a pěstounská péče pohledem dospělých biologických dětí pěstounů*. Nepublikovaná diplomová práce, Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Brno.

Marešová, M. (2011). *Utváření vztahů mezi dětmi v náhradní rodině*. Nepublikovaná diplomová práce, Jihočeská univerzita, Pedagogická fakulta, České Budějovice.

Martin, G. (1993). Foster Care: The Protection and Training of Carers' Children. *Child Abuse Review*(2).

Matějček, Z. (1997). Typologie následků psychické deprivace. *Psychiatrie*(2).

Matějček, Z., Bubleová, V., Kovařík, J. (1997). *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. Praha: Psychiatrické centrum Praha.

Matějček, Z., Koluchová, J., Bubleová, V., et al. (2002). *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál.

Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.

MPSV (2012). *Dávky pěstounské péče*. Dostupné z:
http://portal.mpsv.cz/soc/szp/obcane/pestounska_pece

Novák, O., Paleček, J., Šmídová-Matoušová, O., Vyskočil, F., Zuman, J., Bubleová, V. (2013). *Náhradní péče o děti v Dánsku, v Anglii a Walesu, na Slovensku a v Polsku*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.

Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí. (2013). Praha: MPSV.

Pěstounské péče na přechodnou dobu. (2009). Praha: MPSV. Dostupné z:
http://www.mpsv.cz/files/clanky/7296/Pestounska_pece_na_prechodnou_dobu.pdf

Poland, D. C., Groze, V. (1993). Effects of Foster Care Placement on Biological Children in the Home. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 10(2).

Příprava budoucích osvojitelů a pěstounů. (2010). Dostupné z: <http://www.trialog-brno.cz/soucasne-programy/nahradni-rodinna-pece/priprava-budoucich-osvojitelu-a-pestounu/>

Sapáková, P. (2011). *Zkušenost s náhradní rodinnou péčí perspektivou biologických dětí pěstounů*. Nepublikovaná diplomová práce, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Brno.

Schoolerová, J. E. (2002). *Adopce: vztah založený na slibu*. Praha: Návrat domů.

Sobotková, I. (2003). *Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost*. Praha: MPSV.

Sobotková (2007): *Psychologie rodiny*. Praha: Portál.

Spearmanův korelační koeficient. (2014). Dostupné z:
<http://athena.zcu.cz/kurzy/spne/000/HTML/41/>

Statistická ročenka z oblasti práce a sociální práce. (2013). Praha: MPSV. Dostupné také z:
http://www.mpsv.cz/files/clanky/16366/ročenka_2012.pdf

Šulová, L. (2007): Psychická deprivace a traumatizace. In Bechyňová, V. et al. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*. Praha: Ireas.

Šulová, L., Fait, T., Weiss, P. (2011). *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví*. Praha: Maxdorf.

Twigg, R. (1994). The Unknown Soldiers of Foster Care: Foster Care as Loss for the Foster Parents' Own Children. *Smith College Studies in Social Work*, 64(3).

Vágnerová, M. M. (2012). *Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.

Younes, M., & Harp, M. (2007). Addressing the Impact of Foster Care on Biological Children and Their Families. *Child Welfare*, 86(4).

Walsh, J. and Campbell, H., (2010). *To what extent does current policy and practice pay adequate attention to the needs of the sons and daughters of foster carers, particularly in the context of planned or unplanned placement endings?* London: The Fostering Network/ CWDC.

Zeulová, D. (2012). *Pěstounská péče a adopce*. Praha: Portál.

Zuman, J., Vyskočil, F. (2013). Právní úprava náhradní rodinné péče v Dánsku. In: Novák, O., Paleček, J., Šmídová-Matoušová, O. a kol. *Náhradní péče o děti v Dánsku, Anglii a Walesu, na Slovensku a v Polsku*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.

Zvykáme si jeden na druhého aneb nová náhradní rodina v procesu adaptace. (2012). Praha: Středisko náhradní rodinné péče.

Zákony a právní předpisy:

- Občanský zákoník
- Úmluva o právech dítěte
- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině
- Zákon č. 117/1995 Sb., o sociálně právní ochraně dětí
- Zákon č. 117/1995 SB., o státní sociální podpoře

SEZNAM PŘÍLOH

1. Seznam tabulek a obrázků
2. Dotazník
3. Otázky pro rozhovor
4. Přepis rozhovorů